

O MOWIE POLSKIEJ

w DORZECZU

STONAWKI i ŁUCYNY

w KSIĘSTWIE CIESZYŃSKIM

NAPISZAŁ

JAN BYSTRON.

Dr A. CINCJAZA

W KRAKOWIE,

W DRUKARNI UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO,
pod tymczasem zarządem Boł Dembowskiego.

1885.

808.4-01 "1845L

C.00524711

PROFESOROWI

D^R. LUCYJANOWI MALINOWSKIEMU

PRACĘ TĘ

POŚWIĘCA

WDZIĘCZNY UCZEŃ.

O MOWIE POLSKIEJ
w dorzeczu STONAWKI i ŁUCYNY
w księstwie Cieszyńskim

napisał

JAN BYSTRON,

„Vermuthlich ist auch im Grunde Polnisch, was in Littauen, in Polnisch Preuszen, in einem Theil von Schlesien und in Kassuben geredet wird“.

J. Dobrovský. Slovanka. 1814.
str. 174.

„Lud szląski mówi równie czysto, jak i w innych okolicach naszego etnograficznego obszaru, i obce wtręty nie są tu liczniejsze aniżeli w słowniku ogólnym“.

L. MALINOWSKI. Zarysy życia ludowego na Szląsku. Warszawa 1877.

W pracy niniejszój starałem się przedstawić właściwości jednéj z najbardziéj na zachód wysuniętych gwar polskich, gwary tak zwanych Lachów, zamieszkujących niegórzysty pas księstwa Cieszyńskiego nad rzekami Stonawką i Łucyną¹⁾. Odnośnego materyjału nie zebrałem wprawdzie ze

¹⁾ Prof. Fr. BARTOŠ (Kapitola z proustanárodní geografie a ethnografie moravské 31) nazywa Lachami także mieszkańców północno-wschodniéj Morawy, wtłoczonéj jakoby klinem między zachodnią częścią Śląska, lecz zauważył, zbie-

wszystkich wsi, w których mieszka ludność laska (nie tylko w księstwie Cieszyńskim, lecz i po za jego granicami w Śląsku pruskim), lecz tylko w najzachodniejszych, stykających się już z wsiami, uchodzącymi za czeskie¹⁾ a mianowicie z Dolnych Datyń, Dolnych Błędowie, Szumbarku i Cierlicka; przytoczone tu jednak właściwości językowe spotyka się z nieznaczными zmianami na całej przestrzeni przez Lachów²⁾ zamieszkaną.

Co znaczy Lach i jakie jest pochodzenie tego wyrazu?

Prof. NEHRING (Archiv. f. slav. Philologie III. 463 nn.) sądzi, że „Ljach = Poljanin“, gdyż w staroruskich rocznikach występuje przymiotnik лягьскій prawie zawsze w znaczeniu polski, a Ljach, stśłow. *Ляхъ utworzone jest od wyrazu

rając materiały do morawsko-śląskiej dyjalektologii, że lud sam właściwie w żadnej okolicy się nie nazywa Lachami, tylko sąsiedzi tej nazwy używają:

„Tak v Kozlovicích u Frenštáta pravili mi: My sme su v Kozlovie Valaši, v Rychaltic už něni su Valaši, su Laši, ač v Rychalticích právě tak se mluví jako v Kozlovicích. Ale v Rychalticích taktěz se k Lachům neznali, nýbrž odkazovali mě k Brušperku, odtud zase ke Frýdku, až sem se dostal mezi polské Slezany v Těšínku, kde však tolikěz Lachů nebylo, nýbrž „Ślázacy“, nebo „Polacy“.

¹⁾ Ważnym wydaje mi się ściśle umiętne (o ile to być może) wykazanie granicy etnograficznej między obszarem polskim a czeskim; zwracałem już na to uwagę w „Slovanskim Sborniku“ (III. 173 nn.) Według Prof. Malinowskiego (Zar. 7.) ciągnie się w księstwie Cieszyńskim, począwszy od granicy pruskiej koło Morawskiej Ostrawy Szonowa, Więglowic, Szpluchowa, Bruzowic, Kocurovic, Wojkowic, Sprochowic, Dobracic, Lgoty i Morawki. Te wsi leżą też rzeczywiście na terytorjum, oficjalnie do narzecza czeskiego zaliczanym, bo w ich szkołach jest wykładowy język czeski. Nam wydaje się atoli, że granica etnograficzna leży dalej na zachód, zaś Czörnig posunął ją nieco na wschód.

²⁾ O Lachach śląskich por. Prof. L. MALINOWSKIEGO „Zarysy“, str. 30, 41, 65, Dra Fr. Slámy „Vlastenecké pntování po Slezsku“ (Praga 1885) na str. 183 i 248 nn.

ljada *Ляхъ jak brach i swach z brat i swat, za pomocą sufiksu chъ. Oznacza więc Ljach mieszkańca równiny.

Prof. PERWOLFOWI wydaje się prawdopodobniejszym, że wyraz ten pochodzi raczej od Ляхъ aniżeli, jak sądzi NEHRING, od *Ляхъ, ponieważ uderzałby w takim razie brak samogłoski nosowej w języku polskim (Arch. f. slav. Phil. IV. 64. nn.), zaś Prof. JAGIĆ zauważył (Arch. IV. 75), że Ляхъ mogło powstać z *Ляхъ jak Мѣсяць z *Мѣсяць (por. lit. mėnù) i sądzi, że słowiańskie Ляхъ możnaby zestawić z litewskim lysė = grządka, któremu może służyć za podstawę lindsė. Zdaje się, że pomimo to pochodzenie wyrazu Lach pozostaje ciemnym, znaczenie zaś jego nie może być chyba inne jak „mieszkaniec równin“. Zwykle bowiem mieszkańcy krajów górzystych nazywają mieszkańców równin Lachami.

Także w pewnych okolicach Morawy mieszkają Lasi, a granice obszaru przez nich zamieszkanego podaje A. V. Šembera w „Základové dialektologie česko-slovenské“ (Wiedeń 1864). Por. str. 1. uw.

Zwrócić tu jeszcze muszę uwagę na nazwę „Wasserpölen“, której Niemcy nie tylko na oznaczenie Lachów, lecz wogóle wszystkich śląskich Polaków używają¹⁾; z wyrazem tym łączy się pewien odcień pogardy. Skąd się ta nazwa wzięła, nie wiadomo; jest jednak już dość dawna.

Prof. V. PRASEK (Čeština v Opavsku. Progr. gymn. Olomunieckiego z r. 1877) utrzymuje (str. 4. uw. 2.), że pojawia się po raz pierwszy pod koniec XVIII w.; mamy jednak wyraźny dowód, że używaną już była w XVII w. X. Jádám Gdúcius, Śługa słowa Bożego w Kluzborku²⁾ użył jój kilka

¹⁾ Dziwna, że sławny J. Dobrovský nazwy tej używa, mówiąc o Polakach w Prusach wschodnich: „Auch das Wasserpölnische im Preussischen Littauen gehört hierher“. (Slovanka. Praga 1814, str. 174).

²⁾ Ur. w Kluzborku 1615 r., kształcił się w Brzegu, Wrocławiu Toruniu i Królewcu; po 4letnim pobycie w Węgrzech

krotnie w swoich licznych pismach treści teologiczno-moralnej i prawniczej, występując przeciw tym, którzy mu zarzucali, że nie polskich wyrazów używał. Tak n. p. w dziełku „*Ardens irae divinae ignis. To jest: Drugie kazanie pokutne o ogniu gniewu Bożego w te zawięzane y trwogami pokłone czasy niemal po wszystkich przeciągach padołow ziemskich gorzącym roku 1641 y 42 w Kościele Oczystym miáne y odprawowane.* (Toruń u Michała Kárnalá) zwraca się w łacińskich dystychach „*Ad Momum*“ przeciw tym uszczypliwym językom. Czytamy tam między innymi to:

„Cumprimis (sic) plebes *Wasser Polana* superba

„Libros volvat quos *Musa Polona* dedit.

„Sic mea verba suis dictis haut figet acerbis;

„Quamquam hos latratus pro nihilo herele puto“. (Str. 6).

To jest:

„A zwłaszcza nássy *Wásserpolowie* nadęci

„Niech pierwey Polskie czytáią Autory z chęci:

„I ták słow mych nie będą trádukowác dumnie

„A też ich szczekánia są bláhoważne u mnie“. (Str. 7).

Nazwa „*Wasserpolaken*“ pojawia się nawet w poważnych dziełach na oznaczenie Polaków śląskich, n. p. na mapie etnograficznej *Uzörniga*, w podręczniku szkolnym *Dra E. HANNAKA* i inn.

Jak w ogóle narzecza śląskie zachowało i narzecze laskie wiele żywiołów dawniejszych; konserwatyzm ten mógł się wyrobić wskutek politycznej odrębności Śląska.

To podobieństwo śląskich narzeczy do języka staropolskiego czują Ślązacy sami. W artykule „*Język polski na Śląsku*“ pisze *Gwiazdka Cieszyńska* (1854, 536 nn.): „To też, kiedy czytamy dzieła sławnych pisarzy polskich, n. p.

(1637—1641), spotykamy go w Toruniu, Wilnie, a od r. 1644 w Kluczborku, gdzie umarł 1688 r. Por. H. Koellinga. *Presbyteriologia Dioeceseos Cruciburgensis*. Wrocław 1867. Str. 3nn.

Kochanowskiego, zdaje nam się, jakby pisali je terazniejsi Ślązacy“.

Materyjał do niniejszego studyjum miałem bardzo obfity.

Głównie opierałem się na znajomości narzecza, którym sam, jako rodowity Lach, dość długo mówiłem, i stykając się oczywiście często z swoimi ziolkami, miałem wiele sposobności do robienia spostrzeżeń językowych.

Oprócz tego najważniejszego źródła uwzględniłem jeszcze następujące:

1) Materyjał językowy zaczerpnięty z listów od znajomych z okolic laskich.

2) Z druków śląskich, a mianowicie:

a) wydanych z uwzględnieniem właściwości dydaktycznych:

a) Przysłowia, przypowieści i ciekawsze zwroty językowe ludu polskiego na Śląsku w księstwie Cieszyńskim. Zebrał Dr. Andrzej Cinciála, notaryusz w Cieszynie. Cieszyn 1885.

β) Pieśni ludu śląskiego z okolic Cieszyna, zebrał Dr. Andrzej Cinciála. (Zb. wiad. antr. Dz. III. T. IX.)

Aczkolwiek te zbiory nie są właściwie wydane w narzeczu laskim, na uwzględnienie jednak zasługują, ponieważ mowa ludowa z okolic Cieszyna, różni się od mowy „dalej nieco na zachód posuniętych Lachów tylko w drobnych szczegółach.

b) wydanych w języku ogólnym, nie wolnych jednak od prowincjonalizmów, tłómaczących się tym, że nasi autorowie, wykształceni w szkołach niemieckich, po największej części nie znali języka piśmiennego do tego stopnia, żeby z jednej strony germanizmów, z drugiej strony prowincjonalizmów w ich pismach nie było. Zresztą w książkach przeznaczonych dla ludu zastosowanie się do jego narzecza było niekiedy konieczne.

Przedstawiając właściwości języka ludowego, starałem się przede wszystkim wykazać jego stosunek do języka ogólnie polskiego, czy to obecnego, czy staro-polskiego; niekiedy wypadło się odwołać do języka starosłowiańskiego lub innych pokrewnych, przede wszystkim czeskiego, który na sąsiednią gwarę laską z natury rzeczy niejaki wpływ wywierał. Wpływ ten starałem się uwydatnić.

Nie zrywając zupełnie z pisownią etymologiczną, usiłowałem każdy wyraz tak przedstawić, jak go słyszałem z ust ludu.

Co do prac pomocniczych, którym zawdzięczam metodę przedstawienia zebranego materiału, byłem w tym szczęśliwym położeniu, że mogłem się oprzeć na trzech pracach swojego szanownego Profesora Dra L. MALINOWSKIEGO, a mianowicie:

1) *Über die oppelnsche Mundart in Oberschlesien*. Leipzig 1863. Gwara opolska, jako śląska, ma oczywiście wiele właściwości wspólnych z gwarą Lachów. Różnice starałem się wykazać, gdzie zachodzą.

2) *Zarysy życia ludowego na Śląsku*. Warszawa 1877. Wchodzą stąd w zakres méj pracy materiały językowe podane ze wsi Sucha, leżącej w obszarze laskim (str. 65, 66), a po części także pieśni z okręgu Raciborskiego (str. 63).

3) *Studyja śląskie*. (Rozpr. fil. Ak. Um. IX, 257—359). Rozprawa ta, poświęcona samogłoskom nosowym kilkunastu gwar śląskich, uwzględnia także jedną miejscowość laską, a mianowicie wieś: Sucha postrzednia (str. 334 do 337) oddaloną od okolicy, z której ja najwięcej zaczerpnąłem materiału, o miłę.

Oprócz tego skorzystałem także nie mało z innych dotąd wydanych prac dyjalektologicznych jakoteż w części z bogatego materiału językowego w zbiorach O. Kolberga i innych. Kolega Adam Miodoński udzielił mi swoich materyjałów do gwary żywieckiej, które w kilku punktach uwzględ-

niam. Spis wszystkich prac pomocniczych podam przy końcu rozprawy.

I. Głosownia.

A) Samogłoski.

1) Samogłoski otwarte.

a.

§. 1. a otwarte brzmi jak w języku ogólnym.

§. 2. Na początku wyrazów występuje samo a w: a, aż, aże, abo, (jak stpol.), ale, ańi, i w przyswojonych: abeceda, abecadło, adresa, arx = arkusz, agrys = agrest, akurat, adyjⁿk = adjunkt, adyjè = adieu, alèja.

§. 3. Zwykle zjawia się przed a na początku wyrazów spółgłoska, a mianowicie:

α) h: Hana, harest, (areszt), haras (rodzaj czerwonych nici), harak, hapyka.

β) j: Jadam, jagvént (adwent), jargany = organy, jargać še = ärgern(?)

δ) g: Galeja (aleja) aleja. Nazwa ta, przysługująca jednej tylko alei przy drodze z Szonowa do Ostrawy, powstała może pod wpływem wyrazu Galileja.

To pojawianie się spółgłosek h lub j przed samogłoskami na początku wyrazów jest wspólne wszystkim gwarom; w języku stpol. było częstsze niż w obecnym piśmiennym. Przykłady z stpol. przytacza Dr. Władysław Kosiński. (Porówn. zestaw. §. 1. 2.) Por. zresztą og. pol. ja: stśłow. *жа*, jagnię, łać. agnus, jabłoń lit. obūlis, jagoda lit. ūga. i t. p.

§. 4. a pierwotne zachowało się w słowie: čakać = og. pol. čekać, stśłow. *чакати*, stcz. čakati, nez. čekati, stpol. čakać. Ps. flor. czakay 26, 20; czakacz 51, 9; Por. LECIEWSKI Die Sprache des Florianer Psalters (Arch. f. slav. Phil. VI. 495)

Prof. GEBAUER w wzmiance o téj pracy (Listy XI, 474) sądzi, że a w čakati jest poprostu przedłużeniem e w *z* (a po *č*, *š*, *ž*, *j*, *ř*), że więc čakati: čekati — *mêtati*: *metati*.

Prof. MIKLOSICH uważa natomiast e w czekać za powstałe drogą assimilacyi z a (Lautl.² 535, D. 4).

§. 5. Og. pol. a = stśłow. *z* = lask. e w wyrazach: żeleżny, żeleżnica (kolěj żelazna), żeleżnák (garniec żelazny) To przejście 'a w 'e spowodowanym zostało następującą spółgłoską miękką, wskutek suf, — *лнѣ* — *лница*. Por. časny: *česňina*.

§. 6. Zachowanie się grupy tert jest takie same jak w języku ogólnym. Na uwagę zasługuje jedynie forma *tverđši* ob. *tvardy*. Por. og. pol. *tverdza*, *tverdzić* ob. *tvardy*, *tverđši* występuje także w niektórych okolicach Galicyi np. około Żywca. Por. Mal. Wacł. §. 42. Forma *ta* znachodzi się i w drukach śląskich: najtwierdsze skały (H. w. ew. 6.)

§. 7. Og. pol. a

1) laskie e:

- α) W 2. sg. i w 1 i 2 pl. imperat. słów na — *ać*: *dávej* *krej*, *špivej*, — *vítej*, *volejmy*, *ućekejmy*, *spočivejmy*, *dejée*, *stávejée*, *vykludzejée*, *sxovejée*, *spočivejée*, *odávejée*.

Do téj kategorii należy także *bodej* (z *bóg* *dej*.)

- β) W wyrazach *leda* (tak samo u Reja: który sie *iáko* *plotu ledá* *czego* *chwyta*. Wiz. II. 119), *jermak* (*jahrmarkt*), *lemować* (*lamować*), *trefać* (niem. *treffen*) *retować* (niem. *retten*).

- γ) Znamię superlativu w stpol. i w wielu ludowych gwaraach — *ná-*, *wpol.* *naj-* brzmi w laskim: *nej-*, *nejlepsi*, *nejmėnsi* i t. d., jak w cz. *nejlepsi* *nejmėnsi*.

2) laskie i: *ořex* *liskovy*

3) laskie y: *paryzol* (*parasol*).

§. 8. a występuje w lask. jeszcze w następujących wyrazach przyswojonych:

1) = niem. *ä*: *harynek* (*håring*), *jargać še* (*sich årgern*), *larmo* (*lårn*). Teraz darmo robić *larmo*; *malta* (*mårten*).

2) niem. *o*: *maras* (*morast*).

3) grecko-łać. *o*: *jargany* (*δργανον*), może pod wpływem wyrazu *jargać še*, cz. *varhany*.

Zauważyć tu trzeba, że to a występuje zawsze przed r.

§. 9. a ginie:

1) na początku wyrazów: *lebo* (stpol. *alibo*, *npol.* *albo*; słowackie *lebo*); *Lois* (niem. *Alois*).

2) w środku wyrazów: *počkać*, *dočkać* (— *čakać*; *Madlena* (*Magdalena*)).

3) na końcu wyrazów:

α) w rzeczownikach na — *bla*, — *tva*: *přirėmbel*, *grobel*, *břitev* ob. *břitva* lub *břitva*, *grobla* i t. d.

β) w rzeczownikach przyswojonych na — *yja*, — *ija*, — *aja*, *procesyj*, *konvėsyj*, (*komisyja*), *špekulacyj*, *regracyj* (*rekreacyja*), *olmaryj* (łać. *armarium*, niem. *almer*). *kacabaj*.

γ) w wyrazach *potřėb* ob. *potřeba*, *potel* ob. *potela* (*potyle* = *potąd*), *poķel* ob. *poķela* = *póki*, *kuxeń* = *kuchnia*.

i.

§. 10. Między miękkim *i*, a twardym *y*, jest stanowcza różnica, jak w *j. og.*

Po *š*, *č*, *ž*, *ř*, słyhać jak w cz. wyraźne *i*, a więc: *tři*, *čėšić še*, *čėšin*, jak cz. *tři*, *tėšiti se*, *Tėšin*.

Dalěj na wschód, już w okolicy Cieszyna, występuje znowu po tych spółgłoskach bardzo wyraźne *y*, zbliżające się niekiedy prawie do *e*: *Čėsyn*, *Třyniec*, prawie jak *Čėsen*, *Třėnec*. Ta różnica w następstwie samogłoskowego brzmienia *i* (*y*) po *š*, *č*, *ž*, *ř*, należy do charakterystycznych znamion, odróżniających mowę Lachów od wałaskiej.

W drukach śląskich dość często się spotyka pisownią wskazującą na wymawianie wałaskie, n. p. *Trzeniec*; owoc

pewnie liczymy (Sad. 3); zbierają okruszki, co ze stołu padają (Tyg. 1848, 157).

§. 11. Przed i, na początku wyrazów, słycać zawsze spółgłoskę j, jak w jęz. og. i wielu gwarach ludowych. Właściwości tej nie ma gwara opolska. (Mal. opol. §. 2.)

§. 12. i pierwotne zachowało się w wyrazie *śirola*, stśłow. *чирота*. Forma ta znachodzi się w drukach śląskich: jakoby przez takowe duchowne więzienie przeprowadzić sirotki, dziatki swoje (Kaz. 1860, str. 3); dziatkom sirotkom (Kaz. 1860, str. 4.) Ci, co są jego, zostawają za nim, jako sirotki (Kaz. 1860, str. 5). Nie zostawię was sirotami (Kaz. 1860, str. 6.)

§. 13. Stpol. i = laskie e: lebo (po odpadnięciu a, por. §. 9, 1), stpol. alibo. Por. słowackie lebo, cz. anebo, nebo.

Og. pol. i = laskie

- 1) e: jegła (cz. jehla), leluja (lilija), letanija (litanija).
- 2) u: leluja, i jak w stpol. luto — vać — ścivy. Por. §. 18.
- 3) o: podskakować, odsługować i t. d.
- 4) y: łacyński.

§. 14. Niemieckiemu i (e) w wyrazach przyswojonych z łać. odpowiada laskie y: študyrovať. špacyrovať, egzercyrovať.

Niem. in przetwarza się w samogłoskę nosową z przydzwiękiem spółgłoskowym w wyrazie *šę^u dźól* (schindel)

§. 15. i zjawia się w wyrazach: trojłca, všelijaki, vélibłqd. W wyrazie *vélibłqd* poczuwa się przymiotnik *véli*. Tak gr. *ἑλέφας*, gockie *ulbandus*, stśłow. *вельблѣдъ* drogą etymologii ludowej przybiera kształt zupełnie polski; zestawiano już nawet ten wyraz z polsk. *vélki błqd* (Jülğ w Zeitsehr. für vergl. Sprachf. IV, 20). W języku staropruskim występuje ten wyraz w formie odpowiadającej prawie zupełnie polskiej. *weloblndis*. (Kubn. Beitr. VII. 187.)

W końcu wyrazów, coś, jakoś, k'eryś i t. p. dodaje się często i: *cośi*, *jakośi*; niekiedy dodaje się jeszcze — k, *kej*: *cośik*, *cośikej*. To k należy porównać z sufiksem imperativu w litewskim: *gelbe-k*, *bu-k* i t. d. i z ros. *ка*, *do-dawanym* także do imperativu, n. p. *понижа*, *понижте-ка* i t. d.

§. 16. i występuje jako refleks stśłow. *ъ w*: *gr̃bet*, stśłow. *хръбѣтъ* og. pol. *gr̃bet*, górnołużyckie *křibjet*.

§. 17. i znika:

- 1) na początku: *dzi!* = *idź!*
- 2) w środku: *końčina*.
- 3) na końcu: *Antoń*.

u.

§. 18. u brzmi jak w języku ogólnym. Przed u, na początku wyrazów (a względnie odpowiadającym mu w laskim ó) zjawia się niekiedy h: *hól* (ul), *hólica* (ulica), *hólan* (ułan); odwrotnie występuje wyraz *ujec*, stśłow. *о҃҃н*, og. pol. *vuj* bez v.

§. 19. Stpol. u zachowało się w luto, lutować, lutość, lutośćiv. Bardzo mi go je luto; všieyhmy go bardzo lutovali. Tam lutujemy (Pałn.) Po śmierci né skoro lutować. (Przysl.) W nowopol. występuje w tym wyrazie późniejsze i. Analogii dostarcza język czeski obecny w porównaniu z polskim i staroczeskim, np. *jitro*: jutro; *lid*: lud; *bricho*: brucha(o) i t. d. Por. Mikl. Lautl.², 499. D;

§. 20. stśłow. *ъ* odpowiada w laskim, regularnie, jak w czeskim i narzeczach polskich e w: *poednie* (cz. *poledne*), *poedniować* (wypoczywać w południe); *poedniik* (ten, co w południe robotników z pola zwołuje); *połu* — w og. pol. jest loc sg. (Mikl. Lautl.², 533. III. 6) stśłow. *ъ* = lask. e w: *blexa* i w przyimkach: *ve*, *ze* i t. d; p. 28, 1, γ, ž.

§. 21. Og. pol. u = laskie.

1) ó, które się brzmieniem stanowczo różni od u (p. §.) w następujących razach:

α) w grupie = stslow. лл, pol. łó, ob. lu, (nietylko w pi-sowni ale i w wymawianiu): dlótko, stslow. длáто, cz. dláto, ros. золото ob. dlubać, stslow. дльж; (plókać, stslow. плкати, eluere; cz. plakati; malorus. полокати, ros. полкаты); zgo-dnie z jęz. og. pol. występuje ó w innych wyrazach z tą grupą, n. p. klócić, krótki i t. d.

β) w grupie = stslow. -л-, pol. -lu-: tlóć, tlóćek, stslow тльж- ob. tločić, tlok, stslow. тлунти, тлакь; tlósty; dlógi, podlóg, vedlóg, dlóžny, dlóžnik;

γ) w grupie = stslow. — лoq, pol. -lu-: plóg, plózić, slóga, slózić, slóžba i t. p.; slóxać, poslósny ob. poslešny, poslechnóć por. cz. poslech, poslechnouti.

Także w wyrazie przyswojonym lóg, staroniem. louga, nowoniem. lauge, og. pol. ług występuje ó, podobnie jak w drót, og. pol. drut. gdzie odpowiada pierwotnemu a: draht.

δ) W wyrazach przyswojonych przed m i n: fónt, grónt, fónđament, péron, špónt, budóuek, trónek i t. d.

ε) W wyrazach: hól (ul): hólca (ulica); hólan (ulan), tróhla = skrzynia, trumna, cz. truhla i przyswoj. přezvóřt (presswurst.)

2 = o w przyswojonych: orlop lub orlap (niem. urlaub, og. pol. urlop); Oršula. Por. og. pol. ortyle (niem. Urteile).

3) = e w wyrazie przyswojonym: lezovać (niem. lösen) og. pol. luzować, gdzie e = niemiec. ö; podobnie fědrovać (fördern).

O bałamqⁿćić, poręⁿćnik i t. p. por. §. 59.

§. 22. u. wypadło w wyr. kropatva i bezróku z używanego także bez uróku. Używa się tego wyrazu przy oglądaniu czegoś pięknego „aby nie uréć“.

e.

§. 23. e otwarte brzmi jak w języku ogólnym.

Na początku występuje rzadko. Przykłady: elementář,

Eva, Evka ¹⁾ ob. Jeva, Jevka, Egípt i w ogóle w imionach biblijnych jak: Elijaš, Ezechijel i t. d. Na wymawianie tych imion bez j wpłynęła niezawodnie szkoła.

j zjawia się przed e na początku w: Jeva, Jevka i w wykrzykniku: jej! Odpada zaś czasem w wyr. ešće, por. cz. eště ob. ještě.

§. 24. Pierwotne e, które w języku ogólnym przeszło przed zębowymi t, d, s, z, r, n, na o, w laskim w niektórych razach się zachowało, w innych przeszło, jak w języku ogólnym, na o.

1) Zachowało się:

α) w 1. sg. praes. i w 3. pl. praes: úsem, vědem, bērem, gñetem, pletem, úsóm, vědóm i t. d.

β) w wyrazach: mētla, pēron, bēdra, poćenek, ženę, (od gnać) i w wyrazie przyswoj. P'eter. Jest także nazwa rodowa: P'etrus i wieś: P'etrovice.

1) Przeszło na o:

α) w part. praet. act. I. we wszystkich rodzajach: mót, mótla, mótlo; nós, nósła, úslo; vód, vódla, vódlo i t. d.

β) W part. praes. pass: ogolony, wysílony, úšony, klu-dzony i t. d.

γ) W licznych wyrazach jak šostra, žona i t. d. jak w og. pol.

§. 25. Przed spółgłoską miękką, powraca w jęz. og. pol. pierwotne e, n. p: borę: bēreš, úsę: nēseš, vóde: vě-džeš, choć nie zawsze, bo pod wpływem analogii form z o zostaje o nawet w formach, gdzie miałyby być e, n. p. šo-stre, dawniej prawidłowo šestře, žoúe, stpol. žeúe, i t. p. W lask. mamy. jeszcze šestřenica (siostra cioteczna), zresztą działała analogija tak samo jak w jęz. ogólnym, posuwając się nawet dalej, gdyż plur. part. praet. pass. w sg. plur. masc.

¹⁾ Do tego imienia odnosi się zadanie: napisz dwiema lite-rami: Ewka, którego rozwiązanie jest: e napisane w k.

jest analogiczne o przed *ń*, zamiast prawidłowego *e*, jak w języku ogólnym, a więc ogoloni: ogoleńi; nośoni: nośeni; wysiloni: wysileńi. Te formy zachodzą się i w drukach: już wysiloni przestaną pracować (Tyg. 1848; że uwięźnioni Polacy wypuszczeni są (Tyg. 1848, 16); bo synowie nie będą tak długo od nich oddaleni (Tyg. 1848, 23). Podobnie w drukach śląskich z w. XVII. spłodzeni są (Gd. App, 1680; str. 6); a pomienioni Dármopyszkowie (Gd. App. 1680; str. 48) i t. d.

§. 26. je przechodzi na *ji*; w środku i na końcu form zaimkowych: *mōji*, *tvōji*, *svōji*, *nāši*, *vāši* = nentr. sg.; *mojigo*, *mojimu*, *moim* i t. d. *css.* obl. ale na początku pozostaje je: *jego*.

Również *-*ije*, stśłow. *ne* ściąga się w *-i*, jak w czesk. w *i*: *véseli*, stśłow. *веселіе*, cz. *veselí*, *nāseńi*, *kořeńi*, *lišći*, *kolći*, *šněći*, *Xybi* (stacyja kolei północnej: Chiby) i t. d. Analogicznie utworzono *všěńdži*, stśłow. *всѣхдѣ*

W druku śląskim z r. 1860: Obrano sobie z jednej strony Bielsk, z drugiej Jaworzy (Kaz. str. 4.)

§. 27. Pod wpływem spółgłosek *m*, *n*, przechodzi *e* w *é*, *y*; *e* z poprzedzającą miękką w *i*: *zy* mlyna, *vy* mlyńe, *vy*-jena — po *ńińecku*, *ńi* nośiła i t. p.

W *ńimám* jest i uzasadnione, gdyż jest wynikiem kontrakcyi: *ńimám* z *ńe* *jímám*, jak to wykazał Prof. MALINOWSKI (Prace I, str. 191); na powstanie og. pol. *ńi* mogę wpłynęła analogija *ńimám*. Ponieważ w lask. i nie tylko w *ńimám* i *ńimogę*, lecz w ogóle przed *m* i *n* występuje, więc trzeba prócz działania analogii przyjąć także pewien wpływ spółgłosek *m*, *n*.

ńi w odpowiedzi powstało z ściągnięcia z *ńe* *je*, równie jak *ńi* indefinitum w złożeniach: *ńigdo*, *ńikery* i t. p.

§. 28. laskie *e*, jako refleks.

1) stśłow. *ѣ*:

α) jak w języku ogóln. *matek*, *váne*k i t. d.

β) w wyr. *połedńe* (p. §. 20).

γ) wyr. *blexa*, lit. *blusa*, *блѣха*, cz. *blecha*, ros. *блоха*. W og. pol. po przedstawieniu i assymilacyi: *pxła*. Por. nazwę rodową: Bleszyński i stpol. *blexa*.

2) stśłow. *ѣ*:

α) jak w języku ogólnym: *dzeń*, *oćec* i t. d.

β) w wyrazach *ścebło* = stśłow. *стѣбло*, cz. *stblo* ob. *stéblo*, *stýblo*, (Geb. §. 34. a. 1), stpol, *ścebło* (Ps. flor. *sczeblo* 91^a); *dveře*, stśłow. *дверь* (do **dver* jak *dvór*), cz. *dveři*; *żerem*, stśłow. *жѣра*, cz. *žeru*, pol. *żrę*.

§. 29. stśłow. *ѣ* = prawidłowo *'a* w laskim *řazac*, *řáz*; ob. *řazac* istnieje *řezac* na oznaczenie czynności rytualnej Izraelitów.

§. 30. Og. pol. *e* = laskie.

1) *o*, a mianowicie:

α) drogą analogii zachowane przed miękkimi spółgłoskami P. §. 25.

β) w wyrazie: *ćosac*.

γ) Obok *šel*, *našel*, *słyhać*, także: *šoł*, *našoł*.

δ) W wyrazach przyswoj: *rozerva* (rezerwa) i *jednorál*, powstałych pod wpływem etymologii ludowej wskutek upodobnienia do *rozervac* i *jeden*, *jedno*.

2) *a*, w następujących razach:

α) w wyrazach *ćakać* (p. §. 4.) *řazac*, *žrac* (p. §. 29), *špatny*, og. pol. *špetny*; cz. *špatný* ma nieco odmienne znaczenie; *ćamu* ob. *zwyczajnego* *ćemu*.

β) w wyrazie przyswoj. *parsuma* (twarz, oblicze) powstało a pod wpływem następnego *r*, jak og. pol. *vart*. (niem. *wert*.), *varštat* (werkstatt), *latarńa* (łać. *laterna*), stpol. *parsona*, *parsonyie* (Mal. Wacł. §. 48.); *páruki* (Gd. App. 1680, str. 3, górnołużyckie: *Barlin* = *Berlin* i t. p. ¹⁾)

3) *i*, a to:

¹⁾ Podobny objaw w niektórych dyjalektach franc: *vartu* (*vertu*), *garre* (*guerre*), *tarre* (*terre*), *anfar* (*enfer*) *couvart* (*couvert*) i t. d. Por. Fr. Dietz. Gramm. d. roman. Spr. Bonn. 1856, str 183,

a) P. §§. 26, 27.

β) e z poprzedzającą spółgłoską miękką przechodzi na i we wszystkich formach zaimkowych i przymiotnikowych: naši, veľki, lepši i t. d. = neutr. sg; našigo, veľkigo... našimu, veľkimu, lepšimu... našim, veľkim, lepším... (instr. loc. sg.) i t. d.

υ) w imieniu: Mojžiš.

§. 31. e zjawia się (w stosunku do j. ogóln.)

1) jako refleks stśłow. ѣ, lub ꙗ por. §. 28, 1, 2, i w wyrazie oberve, stśłow. обръкъ, gr. ἔρπος, niezawodnie także pod wpływem etymologii ludowej, poczuwającej w tym wyrazie słowo oberwać.

2) dla usunięcia przykrego zbiegu spółgłosek t-r: váter burmister, kumoter — šoster.

3) w wyr. jednače ob. jednak.

§. 32. e ginie:

1) W wyrazach przyswojonych z niemieckiego, gdzie się to e, jako nie akcentowane, bardzo pobieżnie, a w mowie potocznej często wcale nie wymawia: gver (gewehr), gvelb (gewölbe), kšeft (geschäft), xvant (gewand), žber (og. pol. ceber, niem. zuber), gvint (gewinde). Por. og. pol. gvałt. (gewalt). Również wypada e w wyr. przyswoj.: lutryja (loteryja), regracyj (rekreacyja).

2) Na początku wyrazów: vańelija, vańelik ob. evańelik i evańgelik. Cała głoska wypadła w wyr. sekucyj: *ek-sekucyja.

o.

§. 33. o otwarte brzmi jak w jęz. og; przed m, n, ů, ůń brzmi o jak ó: dóm, dóme, kóń, kóna. por. opol. do dómu dóma (15, 16);

§. 34. Grupy — ro — ło, stśłow. pa — na, zachowują się tak jak w jęz. ogólnym. Zauważyć tu jedynie należy:

1) prawidłowe o w wyrazach włóśny (własny) w stosunku do a w języku ogólnym i brona (brama); por. stpol.

2) wzięte z czeskiego a w wyrazach: blána, stśłow. бѣла, cz. blána, og. pol. blona; hlávny ob. głova, glovńica; xlap, w wyrażeniu: „To je xlap! = das ist ein Kerl! ob. xlop: 1) vir, 2) maritus, 3) rusticus; xlapec; mládeńec ob. mlódzeńec; vlada, ůi ma vlady w reⁿkaxⁿ; sládek = piwowar, cz. sládek; vlága, stśłow. влага, cz. vláha, wilgoć; oškrabiny (skorupy z ziemniaków) ob. škrobač; krapka, kropła; pavlač, galerija w kościele; opraty z *ob-vraty, lejce; zdravaš, w pozdrowieniu anielskim ob. zwykłego zdrovy. Por. szdrawa w najstarszym druku polskim z r. 1475. (W. A. Maciejowski „Dodatki“).

Uw. Na uwagę zasługuje nazwa miejscowości: Karvína, znaniej z wybuchu w tamtejszych kopalniach węgla, gdzie prasłow. *or, stśłow. -ra- pol. -ro- odpowiada grupa -ar-, jak w litewskim (karvė) i kaszubskim (karwa); połab. kōrva; istnieje zresztą w j. og. pol. wyraz karv, o którym p. Słownik Lindego.

§. 35. og. pol. o

1) laskie u: spusób, og. pol. sposób, op. spósób (16.) cz. spůsob; pumož, og. pol. pomóż; zguła, paene, og. pol. zgola; bigus, og. pol. bigos; hruza, og. pol. zgroza, cz. hrůza; grudza ob. přegrodzić; głuśić še do kogo = zgłaszać się w przyswoj. lutryja; parsuma, por. §. 30, 2, 3; zastać: mych pozustalych (Pieśni pogr. 1853. Nr. 19, 22). w licznych wyrazach przed m, n: kuńin, kumoter, kumotra, undy, (ongi), unegda (onegdaj) unuca, stśłow. оноуца; Unucka, uazwa rodowa; kumedyj ob. kómedyj.

W du domu należy może przyjąć analogiją przyimka ku.

2) laskie y: utynóc, og. pol. utonać.

3) laskie i powstałe z é: rozčixrany z *rozčéxrany, og. pol. rozčoxrany, cz. rozčechraný. Por. Jagić: Arch. V, 553.

4) laskie eⁿ: meⁿtel, og. pol. motyl; peⁿdzałek, og. pol. pońedzałek.

§. 36. niem. o = laskie u: kust (kost); trucovač (trotzen).

§. 37. o zjawia się protetycznie w: očišćeć; w wyr. oberće, og. pol. brví jest o pierwotne; por. stslow. *обръль*.

W wyr. obadvać nie należy przyjmować wyrzutni o, w stosunku do og. pol. obadovać, gdyż tu rozwinęło się z zasadniczej formy *obad-u-ać z jednej strony og. pol. obadovać, z drugiej laskie obadvać, jak stslow, *мед-у-ѣдъ* z *med-u-jed. Por. Prusik. Arch. II. 694.

2) Samogłoski ściśnione.

Fr. Miklosich: „*Ueber die langen Vocale in den slavischen Sprachen*“ (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe. XXIX. Wien, 187; str. 75—161.

á.

§. 38. á ściśnione brzmi w gwarze laskiej prawie jak o, przed m i n jak ó (pán jak pón), a w okolicy frydeckiej nawet jak u: mum = mám, byvum = byvám, hédum = hédám i t. d. Por. Šembera. Základové. str. 57.

I w innych gwarach ludowych nie ma między á i o w wymawianiu różnicy, n. p. częściowo w gwarze zakopańskiej. Por. Ad. Ant. Kryúskiego Gw. zakop. str. 4.

W drukach śląskich, zwłaszcza dawniejszych, spotyka się często o = á; n. p.: co ci oyciec wieczorkami zimowymi wynoszał (Sad. 3); by wzrosła me ufanie (Pieśni pogr. 185g, Nr. 12, 4) dorosła (Tamże Nr. 17, 15.) w drukowanym *Spisie zastępców zboru ewangelickiego w Cieszynie na rok 1861*, znajdują się nazwiska: *Ofiok, Zobystzan, Wopienik, Morcinek, Zogóra*; w rękopisach śląskich znajduje się zwykle o; w drukach śląsk. z XVII. w. używane jest á na oznaczenie otwartego a, na oznaczenie a ściśnionego, jednak także i o: Grof. (Gd. kwest. 1674. C. 2a);

Gwiazdka Cieszyńska używa w rozmowach *Jury i Janka* narzecza i wyraża a ściśnione przez á, jakoteż Dr. A. Cix-

CIAŁA w *Przysłowiach śląskich* (Cieszyn 1885) i w *Pieśniach* (Kraków 1885).

W rozprawie niniejszej, dla uwydatnienia etymologii wyrazu, służy á do oznaczenia ściśnionego a; właściwie należałoby pisać o.

§. 39. á występuje w gwarze laskiej w ogóle tam, gdzie w staropolskim i w innych gwarach ludowych, a więc w razach, które przedstawia Fr. Miklosich w: *Ueber die langen Vocale in den Slavischen Sprachen*. Zestawiam więc tylko niektóre różnice, jakie co do á między gwarą laską, a innymi zachodzą:

1) W pieśniach ludowych, które w znacznej części są pochodzenia morawskiego, występuje często a otwarte w wyrazach, które w mowie potocznej mają a ściśnione: Np.

„Červeňe pivo, bíle kolače;
„Jak to herski džěvče při muzyce skače!“

„Ješče se podživam, ješče se zohlidam,
kan mój míly jede dnes.

Přeto sem k vam muzykañci přeto sem k vam přistupil
Abyx sve smutne serce, abyx se go počesil.

W mowie potocznej wyrazy: kolače, skače, podživám, zágláⁿdám, vám mają á ściśnione.

2) W opol. „ogaⁿnać, jáma, „objáⁿd, w lask. ogañać, jama, obád, ale w css. obl. a otwarte.

W gw. lasowskiej: záloba, kamrát, djábel — w laskiej w tych wyrazach a otwarte, ale: djábol, djábelski; lasowskie: tálar, grejcar, teraz, laskie: tálar, grejcar, teraz ob. ráz i zaraz; odwrotnie w gwarze lasowskiej a otwarte w pas. trás, zgas, w laskiej á ściśnione: pás, trás, zgás.

3) Podwójne formy, z a otwartym i ściśnionym są następujące w laskim: Jan (imię własne, dim. Janek ob. Jánek

w okolicach Cieszyna), a Ján w: na ščⁿty Ján: plácek dim. od plac, a placek, rodzaj pieczywa; pásek, pražek, a opasek (pas, cingulum) zwykle pán, ale a otwarte w wyrażeniach: „To je pan!“ — „šedzi jak jáki pan!“ — ní má non habet: ní ma = non est, il n'ya pas.

4) W sufiksie -aě występuje a otwarte i ściśnione, jak w czeskim á długie (roháč, koláč, ob. krótkiego, zaklinač, pomahač, posluhač): tkáč, koláč, bogáč, ob. vyzuvač i w przyswojonych: karvač, tragač, kartač; w końcówce — áček jest zwykle á ściśnione, jednak: paček (paczka) vaček, ponieważ tu -ak- należy do tematu, a sufiksem jest -ek (акъ).

5) Przyimek na w superl. przechodzi w lask. jak w cz. na e. Por. §. 7, 8; również w imperat., gdzie w gwarach zwykle bywa á: dáj, gráj, gádáj, voláj (Mal. § 35 a) występuje w lask. e: dej, grej i t. d. Por. §. 7. a.

6) W lask., przynajmniej nie we wszystkich okolicach, nie występuje á, ściśnione w końcówce rzeczowników żeńskich, na *ija, jak w innych gwarach, n. p. lasowskiéj; w laskim: véža, kelhá i t. p; w lasowskim vézá, kélhá (Mat. §. 38, c.) również jest a otwarte w przyswojonych: vilija, Maryja i t. d.

§. 40. Słowa częstotliwe, utworzone przez stopniowanie samogłoski u na á, zachowały w laskim pierwotną samogłoskę á, podczas, gdy w jęz. npol. nastąpiło przejście a w y, a względnie na i (po k, g). Dawniejszy stan jest jeszcze powszechny w w. XVI. (Mal. Wacł. §. 40; §. 135).

W laskim: podskákováč, posługovač.

§. 41. W stpol. występowały w local. plur. tematów męskich i nijakich -a końcówki: 1) — ěch (właściwa tym tematom) = stśłow. чхъ; 2) analogiczna końcówka — och właściwa w pol. tematom miękkim, w stśłow. tematom męskim -u (схънохъ ob. zwykłego смънхъ lit. suunūse 3) analogiczna końcówka — ach, właściwa tematom żeńskim -a. (Por. statystykę tych form: Materiały do historii form deklinacji

cyjnych w języku staropolskim (wiek XIV — XVI) opracowane przez J. Hanusza (Kraków 1881). §. 199. Oprócz tego spotykamy także końcówkę — ōch, którą albo należy czytać—och, lub jak sądzi Dr. KALINA (Arch. IV. 32—3) — ach. Później końcówka analogiczna = ach, wyrugowała wszystkie inne; także w gwarze laskiej prawie wszędzie występuje -a w loc. plur; tylko w nielicznych przykładach: panóx, mástóx, handróx, na dořadóx zachował się, jak się zdaje ślad dawniejszego á lub o; że zaś jest obecnie ó, na to mogła wpłynąć 1) analogija gen. plur. panóv 2) analogija liczebnika 2: dvóx.

ó.

§. 42. ó ściśnione w gwarze laskiej brzmi wyraźniej niż w języku ogólnym; między -o a -u jest w wymawianiu stanowcza i wybitna różnica.

Uw. Przy wymawianiu dźwięku ó zwięża się wprawdzie usta nieco bardziej niż przy wymawianiu dźwięku otwartego o, jednak nie tak znacznie jak przy wymawianiu u; koniec języka (apex), zostając w jamie ustnej, tylko trochę się podnosi, a przy wymawianiu u podnosi się koniec języka do wysokości zębów. Tak więc ó leży niejako w drodze z o do u i posiada pewne cechy obydwu tych dźwięków, różniąc się przy tym od obydwu stanowczo.

§. 43. ó ściśnione występuje w laskim w tych razach, co w og. z pewnymi jednak wyjątkami, a mianowicie:

1) laskie ó = og. pol. o: vóla, cz. vůle, dróga; mólva, mólvič, dólhi, spórny. „A ty mojóm musíš byč — mojóm vóle učynič“; por. bo to nie jest samą naszą wólą (zar. 71); jeżeli by bywa wóla bož. (zar. 78). Spórne to jak čerhi (Przysł.)

W inf. słów k!. II. z sufiksem praes. „: w part. praet. act. II. na -l- i w przyswojonych z narzecza morawskiego partic. praet. pass. tychże słów jest w laskim ó: dźvígnóč, usnóč, urznóč, kutnóč, — usnóla, urznóla, kutnóli, — zamknóty, odezrnóty dźvígnóty. i t. d. Prof. MALINOWSKI przytacza z gwary

suskiej formy: stanuli, posnuli, xynula — poslexnuś, skřiknuć (Studyja 79, 81).

3) part. praet. act. II. fem. mógła, ýódła, ńosła.

4) w przyswojonych z lacińską końcówką -or. rextór, doktór.

§. 44. Og. pol. ó = lask. o: poč, počécé, = pójdz, pójdzéc; nożka, fojt (wójt), pńody, gora (mons), ale: góra (strych), gorál, Jozef, ale i Juzek, Juza, royny i ess. obl. do txóř (txořa, txoře i t. d.; wyrownanemi padolami (Tyg. 1849, 6),

§. 45. Zam og. pol. córka i który posiada gwara laska wyrazy cera i kery — ale, gdy Lasi czytają wyrazy córka i który to wymawiają je zwykle z o otwartym.

Tak nawet wymawiają niektórzy księża na kazaniach.

§. 46. Og. pol. o = lask. u: spusób, cz. spűsob, pumoż zastáń. Por. §. 35. Obok u slychać w tych wyrazach niekiedy także ó.

§. 47. Og. pol. ó = lask. u: ruża, cz. ruże, ruzny, cz. rűzny, řusty, řudny, usmy. ruzga, og. pol. różga pujdze, og. pol. pójdze.

é.

§. 48. é brzmi w gwarze laskiej jak w języku ogólnym — znachodzi się w niej jednakże częścięj.

Wyrazy jak mléko, hrég, řéka, léki, vérba, ćerpeć, które w języku ogólnym brzmią już często z e otwartym, mają w gwarze laskiej é, brzmiące prawie jak y.

Spółgłoski m i n, wywierają na poprzedzające e pewien wpływ, wskutek którego e się ścieśnia i brzmi prawie jak y: Dobra Wyndryńskie (Tyg. 1849, 53) ob. Wendryni tamże), sto ryńskie nagrody (Tyg. 1850, 272).

§. 49. Og. pol. e: lask. é: řék, ucékła, seblékła, upékła.

§. 50. Og. pol. é = lask. e; deść, teź: ja spodziewałcm się deszcza (Tyg. 1850, 83).

y.

§. 51. Brzmi, jak w jęz. ogólnym i tam się téż znajduje.

Pierwotne y (i) zachowało się w: śtyry (стырыц), syr, śekyra, śyroki, pastyř, jedyn.

§. 52. Og. pol. y = laskie e w wyrazach: tela, kćela.

W języku staropolsk. występuje dość często e odpowiadające dzisiejszemu og. pol. y (i); n. p. kyselko iest dnyow slugy twego. Psalt. pulaw. 119, 84 B). str. 488; telo, Opec. 1522, Ad. Ant. Kryński: Gw. zakop. str. 174, uw.)

y dodaje się niekiedy na końcu w wyrazie: terazy.

Samogłoski nosowe.

§. 53. Gwary śląskie przedstawiają, jak już zauważył S. Bandtkie (Jacobi Parkossii de Żorawice. Antiquissimus de Orthographia Polonica Libellus pag. 67. Adnot.) i wykazał Prof. L. MALINOWSKI (Studyja śląskie. Rozpr. Ak. Umiej. W. fil. Tom IX) wielką różnicę w dźwiękach nosowych. Na tych różnicach w zakresie samogłosek nosowych zamierza Prof. MALINOWSKI oprzeć podział gwar śląskich. (Studyja, str. 359. III, 2). Nawet gwara laska, obejmująca niewielki stosunkowo obszar etnograficzny, nie ma zupełnie jednolitego ryzmu, choć różnice, o ile zauważyliśmy, są nieznaczące.

Ze względu na tę okoliczność należałoby samogłoskom nosowym w gwarze laskiej poświęcić osobne studjum. Idąc za przykładem Szanownego swego Profesora, radzibyśmy to uczynić kiedyś w szerszym związku.

Jedną wieś laską wciągnął już Prof. MALINOWSKI do swojego studjum, mianowicie wieś postředna Suxa, w powiecie Frysztaćkim.

Pochodząc z téj prawie okolicy, opieram się na przedstawieniu Prof. MALINOWSKIEGO, dodam tu tylko kilka drobnych szczegółów.

§. 54. W gwarze laskiej występują dwie samogłoski nosowe o i e, atoli z przydźwiękiem nosowym " albo " według tego, czy następują spółgłoski zębowe i gardłowe, czy teź wargowe; niekiedy nawet spółgłoski n lub m brzmią po

samogłoskach nosowych, Prawa tego następstwa określa Prof. MALINOWSKI (Studyja str. 78 nn.)

W wyrazach kandy, kan, (dokąd, gdzie) i wandrować (niem. wandern) og. pol. vędrovać odpowiada og. pol. ę laskie an.

§. 55. Na końcu wyrazów nigdy w gw. laskiej nie występuje samogłoska nosowa, lecz:

1) samogłoski czyste, a mianowicie:

a) e, odpowiadające:

α) stśłow. *ǣ*: nom. acc. g. ntr. tem. -ęt: éele, džévéce acc. sg. pron. pers. i refl. mé, ée, še — gen. sg. subst. fem. ja do pívnice, maryše, bez duše i t. d.

β) stśłow. *ǣ*: acc. sg. subst. fem. -ā, jā: matke, džeuze, šostre, kure, na vosne, deske, xalupe, duše, Maryše, véže i t. d.

b) a = stśłow. *a* w wyrazie: přeca = před šę.

c) y = stśłow. *a* w wyrazie: přecy ob. přeca.

d) o = stśłow. *a* w wyrazie: džéčo. Por. Mal. Stud. str. 61.

Prof. Malinowski przytacza z gwary suskiej formę přeca (Studyja, 7, 8); forma ta w okolicach, w których materyjał do niniejszej rozprawy zebrany został, o ile wiem, nie występuje, jest jednak nieco dalej na wschód bardzo powszechną.

2) samogłoski czyste z spółgłoską m, a mianowicie:

a) em jako refleks stśłow. *ǣ*, og. pol. ę w 1. os. praes. sg. słów, których charakterem w tem. praes. jest -e-, -je- idem, nesem, védem, mogem ob. mozem, pletem, píšem.

Według Prof. MALINOWSKIEGO (Studyja, 79) jest to forma przyswojona z narzecza słowackiego pod wpływem analogii słów bezsufiksowych, jak: vém, jém, dám mám.

b) im jako refleks stśłow. *ǣ*, og. pol. ę w 1. os. praes. sg. słów, których charakterem w praes. jest -i-: muším, xodžim, viším, šedžim, skočim, švéčim i t. d. tak, jak w cz. muším chodim, sedim i t. d. Tu działała analogija następnych końcówek osobowych, głównie 1. pl. mušimy. xodžimy i t. d.

c) om =

z) stśłow. *ǣ* i *a* w 3. os. sg. praes: sóm, védóm, nesóm, šednóm, píšóm, kupujóm, kludzóm, védzóm, majóm, jedzóm i t. d.

β) *ǣ* w końcówkach liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego.

αα: sg. acc. subst. fem. adj. podług deklinacyi złożonej: dobróm šostre, pěknóm džeuze, vélkóm krove, keróm matke itd.

ββ) sg. instr. subst. fem. -a, -jā, -i- i adj. podług deklinacyi złożonej i pron. pers. refl. i relat.: z šostróm, z Maryšóm, naukóm, pěknóm džeuxóm, z vélkóm glovóm, košóóm, nocóm, zé mnóm, s tebóm, sebóm, keróm i t. d.

§. 56. Stśłow. *a* w środku wyrazów =

1) laskie e w part. praet. act. II. sg. fem. ntr. i plur: vžena, vženo, vženi; užena, jena še tego, přijeñi go do roboty, rozpžena se košule, w vyr. pěkny.

2) ó w part. praet. act. tychże słów: vžón, pón i t. d.

Ob. rozpžena, užena występują także niekiedy formy rozepžnola, užnola.

§. 57. Gwara laska, stykając się bezpośrednio z gwarami morawskimi, ulegała ich wpływowi przez wieki i dziś jeszcze ulega, wzajemnie na nie oddziaływując.

Wpływ ten dotyczy zwłaszcza samogłosek nosowych, które w zachodniej części księstwa, w okolicy pogranicznego miasta Frydku i morawskiej Ostrawy, znacznie zostały zmienione; w okolicach zaś, z których jest zebrany niniejszy materyjał językowy, zachowały się wprawdzie samogłoski nosowe, jak to przedstawiliśmy powyżej, w całej pełni; jednak i tu występują niekiedy zamiast dźwięków nosowych samogłoski *a* i *u*, jak w cz.

§. 58. Wpływ ten objawia się głównie w wyrazach mających jakąś styczność z religiją, jakoteż w liczebnikach. I tak:

1) Stśłow. *a*, og. pol. ę = laskie a: svaty w wyrażeniu na svaty dux, ob. švénty Mixál, švénty Ján (nie: svaty Ján); ob. švénta niekiedy: svatki; ob. męšo mówi się masopust i masář = rzeźnik. (hovado (stśłow. *говядо*, cz. *hovado*), ob.

оуѣ^ъзи мѣ^нso wołowe mięso; řetázek), (stśłow. рѣтазл, cz. řetázek), táhnóe (stśłow. тагнути, cz. tahnouti) ob. ѣq^ъgnóe). spatk^і, spatkem, na spádž = z powrotem; (cz. zpátky), ob. pę^ъta; pořad = ciągle (cz. pořád), ob. řq^ъdžić.

Liczebniki od 11—40 używane są w formach czeskich. Ob. pę^ъe mówi się patnást (cz. patnáct) albo patnášce, ob. dže^ъe: devatnást lub devatnášce.

2) stśłow. ж, og. pol. ę, q = laskie u: w pozdrowieniu poxvalen budž (cz. bud') Ježíš Krystus; w zakłęciu na mu dušu! W mowie zwyczajnej brzmią te formy: bydž (być) stśłow. бѣду, i duše. W wyr. puknóe (pęknać). fusy (wąsy);

3) stśłow. ж, og. pol. ę = lask. ó: hóšle (skrzypce) i w formach słownych, wyszczególnionych w §. 43, 2.

§. 59. Odwrotnie zachowały się samogłoski nosowe w narzeczu laskim w wyrazach, w których język og. już nosowych dźwięków nie ma, mianowicie w bałamq^ъt = og. pol. bałamut i porq^ъčić, = og. pol. poręczyć;

„Bałamq^ъće šedž v kq^ъće,
ješíš dobrá náždóm će“.

Tu także należy laskie porę^ъčnik = opiekun w przeciwstawieniu do og. pol. poručnik. i porę^ъčeství = testament, ostatnia wola.

§. 60. Z pieśniami napłynęło do okolic laskich, jak w ogóle do Śląska, wiele bardzo czechizmów; w okolicach, których narzecze jest przedmiotem niniejszej rozprawy, lud mówi po polsku, śpiewa zaś często mniej lub więcej z czeska, według tego, o ile się pieśń do panującego narzecza zastósowała. W zbiorze Pieśni śląskich Dra CINCIAŁY jest osobny dział: Pieśni w dyjalekcie morawskim (Zb. wiad. antr. Dz. III. T. IX, str. 281 nn.), ale i w reszcie pieśni, śpiewanych po polsku, czechizmy zwłaszcza w zakresie samogłosek nosowych, są dość powszechne. N. p.

1) Stśłow. ж = og. pol. ę z poprzedzającą samogłoską mięką:

α) W w pierwiastkach:

i (y): żyć, og. pol. żóć, stśłow. жити; Nie będę ji żyć, (40, 2), dla rymu z wierszem: Nie będę go pić (40, 2).

i: A ku temu jeszcze wic, kope słomy do strzewic. (51, 2) I tu forma czeska ze względu na rym potrzebna.

e: kńez (stśłow. князь, cz. kněz).

a: Pán Bóg dał, Pán Bóg wzał (53, 8) Jego matka uwiadziła, te mietle ji z gáršci wziála (119, 7); 291.

2) stśłow. ж = o. pol. ę.

α) w środku wyrazów:

u: Róža -ech já róža, powiel ni mám muža (38, 2).

Tu forma czeska potrzebna była do rymu; gdo mi já smuci, ten niech hláwu skruci; również dla rymu.

β) na końcu wyrazów:

u: Kasineczku (33, 2); hláwu (66, 1); na tu staru babu (66, 2); za tu jednu nocku twu (101, 4); twoju szabliczku (117, 15);

Ja se będę ježdžil na brannym koniczku

A ty bedziesz wodzić syna za rączyczku (131, 9).

Husar na rynku — pije palenku (232, 1).

α) w środku wyrazów:

u: Rozrubał ji na trzy kusy (119, 12).

β) na końcu wyrazów:

u: krasnu, wspaniału, každy chwilkú innu (95, 3).

i: rozrubał ji na trzy kusy. (119, 12).

siedmiletni frajereczku (33, 2).

Jak się z przykładów powyższych pokazuje, odgrywa tu rym znaczną rolę; on wpływa na zachowanie formy czeskiej w pieśni pochodzenia morawskiego w końcówkach wyrazów, nawet wtenczas, kiedy już pieśń cała zastósowała się do narzecza polskiego. Ta dowolność w dobieraniu form polform polskich lub czeskich ułatwia powstawanie wierszy.

4) Ściąganie samogłosek.

§. 61. Gdy się (po wypadnięciu spółgłoski) zetkną dwie samogłoski w jednym wyrazie, to najprzód upodabnia się je-

dna do drugiej, przy czym zwykle samogłoska akcentowana ma przewagę nad nieakcentowana, a następnie zrównane w ten sposób samogłoski zlewają się w jedną.

W gwarze laskiej prócz kontrakcyj, występujących także w języku ogólnym, zachodzą jeszcze następujące:

1) $\acute{a} + (j)a = \acute{a}$: táć (tajać), krać (krajać), láć (lajać).

2) $\acute{a} + je = \acute{a}$: zdá = og. pol. zdaje; mnie się zda, że nie zubożesz ote jajka (Cinc. Now. 11). W stpol. również: zda; A zda mi się, iż w niey bramy bārzo tanie. (Wiz. I, 312).

3) $a + \acute{o} + \acute{o} (u)$: óno, uno = a ono

4) $a + j\acute{o} = \acute{o} = zn\acute{o}my = znajomy$, cz. známý, známka (znak), cz. známka.

5) $i + i = i$: přidze = *při-idze; cząsem nań przydzye roskosz (Wiz. II. 217).

6) $i + je = i$. Por. §. 26.

7) $e + i = i$, Por. §. 27.

§. 62. W powyższych przykładach samogłoski powstałe przez ściągnięcie są ściśnione i akcentowane samogłoski przeważyły przy kontrakcji. Nie tak ma się rzecz w następujących przykładach:

1) $\acute{e} + a = a$ (po zamknięciu b): trá ob. třeba i przejściowej formy třeja. Zaszły tu następujące przemiany: třeba, třeja, třea, trá. Podobna kontrakcja zaszła i w innych gwarach polskich, jakoteż w jęz. górnołużyckim: traš, (= może) z trjebaš (Smoler. Časopis Maćicy Serbskeje. 1855, 64).

Przejdzie b w j (třeba: třeja) nie jest zupełnie odosobnionym objawem, ponieważ w gwarze ostrawskiej, stykającej się bezpośrednio z laską, występuje forma teje ob. tebe. (Šemb. Zákl. str. 61).

2) $\acute{e} + e = e$ (po zniknięciu dź): beš (bedžeš = będzeš), be (= będze), bemy ob. bedemy, beće ob. bedžeće.

W gwarze nydeckiej (w Cieszyńskim) są formy przejściowe: beje, bee (Mal. stud. str. 87.)

Por. podobną kontrakcją w niektórych gwarach ruskich: 6y 6ew 6e 6emo 6ere, (Ogonowski, studien zur ruth Spr. 148, 3) i w kaszubsk: bom, boš (Mikl. I, 535).

3) $e + i = e$: katezmus ob. kateizmus z katexizmus.

4) $o + a = a$: nale! = no ale! nale! to je pekne!

5) $o + e = e^{\acute{a}}$: pe^ádźalek: poędźalek.

5. Dwugłoski.

§. 63. Jak j. og. pol. i w ogóle jęz. słowiańskie, unika gwara laska dwu samogłosek; tylko w wyrazach przyswojonych za pośrednictwem szkoły, jak: Europa, Austria, Australija itd. słycać dwugłoski.

Z laskich wyrazów, którym odpowiadają dwugłoski przytaczam tu: ryma (katar), orlap ob. orlop (urlop). šnytlox (schnittlauch) Wyr. ryma przyswojony został za pośrednictwem czeskiego (cz. rýma, réma) z greckiego ῥέμα; już w stslow. występuje wyraz рема. Wyr. rátuz (ratusz) przyswojony, został jeszcze wtenczas, kiedy w wyrazie niem. nie było dwugłoski, lecz ú: hús.

W wyrazie abšaur, (urzędnik cłowy, który dawniej szukał po wsiach przemycanego tytoniu), znikającym już zresztą ze słownika laskiego, jak instytucja, którą oznacza, występuje dwugłoska.

6) Akcent.

§. 64. W gwarze laskiej pada akcent, jak w języku ogólnym, zwykle na głoskę przedostatnią.

Co do wyrazów kończących się na ija lub yja, należy zauważyć, że akcent się chwieje lub przynajmniej nie jest tak wybitnym, jak w gwarach galicyjskich.

Zam. lilija jest w dat.: léluja ob. zwykłego léluja.

Wyraz biblija akcentuje się zwykle: biblija, Maryja, albo: Mária, albo Maryja; trojica ma akcent na przedostatniej.

Wyrazy, jak: olmáryj, Kalváryj, končisyj, sekucyj itd. zwykle opuszczają końcowe a i mają następnie akcent na przedostatniej, a więc: olmáryj; ludzie pošli na Kalváryj itd.

W przyswojonym z języka czeskiego pozdrowieniu katolickim: Poxvalen budž Ježiš Krystus, spoczywa w wyrazie poxvalen akcent albo na drugiej, albo na trzeciej od końca: poxválen ob. pòxvalen.

Wyrażenia: svěnty Jàn, svaty dux, poczuwa się jako pojedyncze wyrazy i dlatego bywają akcentowane na przedostatniej samogłosce: svěntýjàn, svatýdux.

Wyrażenia jednak, w których z przymiotnikiem połączony jest dwuzgłoskowy rzeczownik, poczuwają się jako dwa wyrazy, z których każdy ma osobny akcent: na svěnty Mixał.

W wyrażeniu: a vídziš? pada akcent zawsze na ostatnią zgłoskę (Por. J. ŁOSIA: Gwara Opoczyńska §. 49); w skutek takiego akcentowania zaginęła nawet nieakcentowana zgłoska, tak że ob. vídziš mówi się: dziś.

W ogóle posuwa się akcent w zapytaniach często na samogłoskę końcową, którą się w takim razie mniej więcej o kwintę wyżej wymawia.

Akcent w gwarze laskiej jest więc wyraźnie polski; jeszcze nawet dalej na zachód położone narzecza śląskie, na które narzecza morawskie znacznie wpłynęły, a nawet narzecza właściwie morawskie, w północno wschodniej części Morawy, mają akcent polski.

Por. Fr. BARTOŚ: Kapitola z prostonárodní geografie a etnografie moravské str. 31.

B) Spółgłoski.

(Gardłowe).

§. 65. k i g brzmią jak w języku ogólnym.

§. 66. Pomiędzy h i x jest wyraźna różnica ¹⁾.

¹⁾ Nie tak we wszystkich okolicach Śląska.

Podwójnego k nigdzie nie spotkałem. Zam. lekki jest w gw. lask. levki, zam. miękki męki z jednym k. W innych gwarach ludowych n. p. w zbrz. pierwszymu k odpowiada t: letk'i, męk'i.

kt, brzmi jak xt w wyrazach przyswojonych: rextór, praxykant; ale: doktór, doktorek, nie zostaną tylko rectorczykami Cinc. Now. (12);

Tak też było przeważnie w stpol. który krzeszczyaan (Gl. XII. 29); krzeszcziaska (Zygm. 120 r.) krzczilo (ib. 62 r.) Por. HANUSZA: O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I. (Str. 61).

x przechodzi na k w wyrazach: křest, křestovač, křesny, křesná, křešniček, krystus.

g przechodzi na x w wyr.: xrobák (*grobák). W języku ogólnym odpadła pierwsza z nagłosowych spółgłosek.

g w końcu wyrazów brzmi jak k (wynika z ogólnych praw głosowych): Bóg jak bók, i t. p. w dim. pánbóček nastąpiło przed e (t) zmiękczenie jak gdyby przed tym e pierwotnie stała bezdźwięczna gardłowa k.

Pán Bóczek upomina (Gw. Ciesz. 1885, 300).

W wyrazach przyswojonych: grejcar (kreuzer) i regracyj (recreatio) odpowiada laska grupa gr pierwotnej kr.

Og. pol. h = laskie g, jak pierwotnie w stpol.: gańba (wstyd) je go gańba (pudet eum), gíd (stereus) lit. gèda, gízd, gíždzić, gízdak, gízdula (gíždzić = zanieczyszczać). Por. MALIN. Wacł. §. 72; poganbyono vřžd (Gl. XIV, 3).

Grupa kt na początku wyrazów i w og. pol. nader rzadka, w lask. nie jest wcale cierpianą. Tak kt w wyrazach: kto, ktokolwiek, przechodzi w lask. na gd. (cf. cz. kdo, kdokoli), zaś og. pol. który, odpowiada laskiemu k'ery bez t (e jak w cz. který).

W kaszubskim grupa kt na początku wyrazów przeszła na xt, (por. pisma Cenóvy).

g, k nie miękcza się drugorzędnie jak w jęz. og. przed em instrum. sing. tem. męskich i nijakich (stśłow. змь) na a:

s panem bogem, s tym člověkem“, s klóskem, boskem, (hoso) i t. d., również w 1. os. plur. praes. pekemy, mogemy i t. d.

og. pol. g = lask h: hróm, hruza (zgroza), hruby, zhrubka (grubosć), táhnóc, hónem, (prędko), hubka (gąbka), hósle, hlavie, list mohovítny, świadectwo majátkowe.

Uw. jest tu widoczny wpływ języka czeskiego. Por. cz. hrom, hrůza, hrubý, táhnouti, honem.

Zupełnie czeskie są wyrazy: hovado (bydlę), stśłow. говадо, mnoho, holka (dziewczyna), z których pierwsze dwa znachodzą się w mowie potocznej, ostatni w pieśniach.

Z czeskiego wzięte jest także następujące przysłowie:

„Był jeden mñix,
mál mnoho kñih,
ale còž mu bylo po ñix,
ke ñe čitál v ñix?

og. pol. k = lask. g: guzy (kusy), Mozgál (Moskal); og. pol. k przeszło na x w dotxnóc še, prawdopodobnie pod wpływem analogii wyrazu txnóc (xлxнaтu); także w wyr. przyswojonym arx (arkusz, wyciąg z księgi katastralnej) występuje x = k.

x na końcu wyrazów przeszło w k, w wyrazie przyswojonym burdak (wurfłach). Analogii dostarczają niektóre gwary góralskie: byłek, robilek, zam. byłex, robilex Gw. zak. str. 14, 3.

Również i w niektórych gwarach niemieckich brzmi końcowe ch jak k: ik (ich) i t. d.

k na końcu wyrazów przed formami słowa być, zaczynającymi się od samogłoski zamieniło się na g: jagex, tagex i t. d. Por. lać: negotium z *nec-otium.

g wypadło w słowie: rožqⁿć — rožnem, różúeš (žeg stśłow. жегъ, cf. og. pol. požoga, Žegota i t. d.)

x przeszło w h przed m: bylihmy, cohmu řekla? i t. d.

W wyr. ewangélik, ewangélija i t. d. assimuluje się g do poprzedzającego n, wskutek czego powstają formy: evańelik i t. d.

Podniebienne j.

§. 67. Og. pol. j = lask. ú: vyńść, odeńść, vyńdže, uńdže; por. słowackie: dońdem ob. dojdem; nandu ob. nańdu, najdu; odendu i t. d. (Mikl. I. 504. 4).

W niektórych gwarach, n. p. w zebrzydowskiej i laskowskiej odpowiada odwrotnie pierwotnemu ú, j. W wyrazie laskim roztomańty (og. pol. rozmaity), ú jest pierwotne. Por. cz. rozmanitý.

§. 68. Og. pol. j = lask. y: vajca, vaječina (jaja, jajecznica).

Og. pol. j = lask. l: falfka (fajka, niem. pfeife), w gw. żyw. falka.

§. 69. j: zjawia się w wyrażeniu: na přejmo (na przełaj), cz. přimo, stśłow. прѣмо, jak w og. pol. upřejmy (Mal. Rozpr. X, 475) w wyr. jscać: šcać i w środku niektórych przyswojonych wyrazów: klajvér (clavier), glejta (glätte), krejda (kréda), w gw. żyw. kryjda, Švejda (Szwed) i w wyrazie posłyszonym: gulajš. n. przechodzi w j: dyjamit lub dyjament (dynamit).

W wyrazie rozmaryján (rozmaryn) wsunięta jest cała zgłoska ja. Działała tu etymologia ludowa, poczuwająca w tym wyrazie przystawkę roz- i imię Maryja. (Malinowski — Prace. I, 143).

Językowe.

§. 70. Ze względu na wymawianie językowych č, dž, š, ž należy gwara laska do nie-mazurskich. Wymawia się więc čarny, šyroki i t. d. jak w jęz. og.

§. 71. Og. pol. š, ž, odpowiada w gw. lask. ś, ź, w 1. sg. i 3. plur. praes. słów klasy IV. (Leskien): mušim, mušóm, vožim, vožóm, nošim, nošóm i t. d. i w odpowiednich partic. praet. pass.: nošóny, vožóny, povešóny i t. d.

§. 72. Og. pol. c = lask. č: gančář stśłow. грѣшнычарь (cz. hrněř), rodziče (cz. rodiče).

Og. pol. c = lask. č: čaću, čaćany: og. pol. cacany, cacko

Og. pol. c = lask. ž: žber (ceber), stśłow. чѣбрь.

§. 73. Og. pol. s = lask. š: škubać, škrobać, škop, škóvronek i w przyswojonych: špacyrovać, študyrovać, šmarovać, šmakovać, apoštoł, šrub i t. d.: że się nie szkrobia i nie drapia (Tyg. 1850, 164).

W wyr. pašija (pasyja, opowiadanie o męce Zbawiciela, wyjęte z ewangelistów, a czytowane w Wielki Piątek w kościołach ewang.) š powstało prawdopodobnie pod wpływem następnego j. Por. пашја пашја.

§. 74. Og. pol. grupie čt, odpowiada laska grupa št: štiry štívarty, štvércé, štórák; por. cz. dyjal. štiry (Mikl. I, 516, 8).

Wyraz štyrnadel (trznadel) powstał pod wpływem etymologii ludowej, poczuwającej w pierwszej części wyrazu štiry. Por. cz. strnad.

Og. pol. ž = lask. č (dž) w wyrazie pohevać: ponieważż (Tyg. 1848, 22). Por. cz. poněvaď.

W wyr. třešňa, stśłow. чрешня, og. pol. przyswoj. z rusk. čerešňa rozwinęła się grupa tř z čr, jak w třoda z *čředa (чрѣда) třop z čřep (чрѣпъ) i t. d. Por. co do tego wyr. Malin. Prace I, 1, 145. Laskie čepaň = 1) testa 2) caput, prawdopodobnie także = stśłow. чрѣпъ, choć spodziewalibyśmy się (s třepaň. Por. og. pol. čop. Mal. Rozpr. X, 454).

W wyr. pánbóček (por. cz. panbíček), poczuwał język przed sufiksem -ькъ k, a nie g, stąd powstało č zam. ž.

§. 75. Og. pol. š = lask. s: sturkać (szturkać) i w przyswojonym wyrazie: harest (areszt).

Og. pol. š = lask. z: ráruz (średniogórnoniem. rathûs) gen. ráruza; og. pol. ratuš ob. lamus (lehnhûs).

§. 76. Og. pol. ž = lask. z: ruzny (cz. různý), prózny (cz. prázný), stśłow. прѣзнь. Por. stpol. rozność (Wiz. I, 320); wierz mi, iżbyś vsłyszał sentencie rozne. (Wiz. II, 125);

Og. pol. ž = lask. ž: żelazo, żeleźny, żeleźniák, żeleźnica, żebro (por. nazwę rod. Żobrowski), ciźba (zam. cišba).

Na uwagę zasługuje wyraz borák, og. pol. nieborák,

gdzie r. powstało z ž (cf. niebożatko, lask. bożatko); wyraz ten powstał prawdopodobnie pod wpływem etymologii Indo-wrój (niebo-rak).

§. 77. W wyr. vésoły, véšel'i jest š pierwotne, (весеълъ весеълне), było także w stpol. n. p. jeszcze w książce do nabożeństwa króla Zygmunta I.: vieszielcz szie 88 r.

Niem. s = lask. ž: žémľa (semmel, stgniem. semala. Wyraz ten nie ma nic wspólnego z słow. pierw. шль, jak sądził Kalina (por. Arch. IV, 46.) židlik (seidel).

Franc. g(e) = ž lask. = š: šantar (gens d'armes) šarša (charge).

„z“ i „s“ przechodzą przed miękkimi spółgl. często na ž, š: š nim, šńego, šláz i t. d.

Uw. Przejście „ž“ w „z“ i „š“ w „s“ jest powszechnie w mowie t. z. w. Jacków mieszkających w okolicach Jabłonkowa (potomków dawnych Jazygów?).

Miałem pod ręką rękopis, zawierający mowę wypowiedzianą na wiecu Towarzystwa politycznego, z której (w oryginalnej pisowni) przytaczam następujące przykłady: myślím sobie, że nie będziecie po mnie żądać. Równouprawnienie, którego jesteście aż po teraz w całości nie mamy; — boć to przecie jest węgielnem kamieniem każdego państwa, żeby i t. d. Taż właściwość występuje także w gwarach mazowieckich: zielazo, kosiula, Warsiawa, ziaba, štiry. (Zb. VIII, 248).

§. 78. ž odpadło na początku w wyr. bańčák (duży dzban), por. žbánek. Na powstanie tego wyrazu wpłynęła zresztą prawdopodobnie i analogija (baňa).

ž wypadło: po-ičać, z tego po-ičkać, po-ička, pojička. Por. cz. půjčiti.

r, l.

§. 79. Jak w opol. i wogóle w gwarach śląskich zachowało się i w gw. laskiej ř bardzo żywo. Między ž i ř jest różnica bardzo wybitna; wymawia się lask. ř jak tenże dźwięk w jez. cz.

·r-z splywa w jęz. og. i w wielu gwarach ludowych w brzmienie ř. Nie tak w gw. lask., gdzie się każda spółgłoska osobno wymawia, a więc: zmarźnie, urnóć, rzać (рѣзати) a nie: zmařnie, albo nawet: zmaźnie.

Po spółgłoskach bezdźwięcznych zachowało ř właściwe swoje brzmienie. Mówi się więc: tráska, křák, a nie tšaska, kšák. Myli się więc p. Hanusz, twierdząc w recenzji studyjum dyjalektologicznego p. Leciejewskiego (Arch. f. slav. Phil. V. 415), jakoby ř po bezdźwięcznych musiało tracić swoje właściwe brzmienie.

r (również i l) jest w języku czeskim półgłoską. W gwarze lask. zjawia się w wyrazach wziętych z cz. przed takim r samogłoska y (także w niektórych gwarach morawskich): hyrtáň (krtaň) škyrkać, vyrx, zvyrtać, pyrdel (cz. prdel, cf. πέρδεσαι, pėrdžeć).

l brzmi w gw. laskiej jak w jęz. og. Naśmiewają się Lasi z Wałachów, mieszkających koło Cieszyna, że nie umieją wymówić l, zdaniem: by^ua, š^ua, poš^ua, nós^ua, povid^ua, ukⁱd^ua; Wałasi bowiem wymawiają l wargowo prawie jak krótkie u: by^ua, vídža^ua (bywa, vídžawa. Także w op. (Mal. §. 77).

§. 80. Og. pol. gořki odpow. lask. gorsk'i; gorskie męki (Pieśni pogr. 9, 7).

Z dwu r jedno się dyssymiluje na l, ł: mularř (murař), rula (rura), lejstřik (z register, pod wpływem cz. dimin. registřik), olmaryj (almer: armarium, armoire), plę^uskyř (cz. pryskýř), střybło (cf. dol. luž. slobro i małor. cрублó ob. cрубло. Analogii dostarczają różne inne języki n. p. niem. tölpel z dörper, pilgrim z peregrinus, almer z armarium, włoskie albero (arbor), celebros (cerebrum), pellegrino (peregrinus) itd.

Ciekawy pod względem fonologicznym jest wyraz blamor lub blambor. Wyraz ten powstał z łac. marmor. Proces przejścia w blamor był następujący: Przez przestawienie powstał wyraz mramor (por. cz. mramor), następnie przez dysymilację *mlamor, a że grupie ml. odpowiada niekiedy

grupa bl, wiadomo z fonologii greckiej (n. p. βλιτω w stosunku do μελιτω i t. p.), więc z *mlamor powstało blamor.

Mogła téż forma obecna blamor powstać z mramor w ten sposób, że najprzód m zamieniło się na h: bramor. Forma bramor znachodzi się w narzeczach czeskich (Suš. Moravské národní písně 1853, str. 353): lavečka z bramora, cela bramorová. Por. Geb. §. 101, 5.

Piewotne r zostaje w wyr. Margita (Margarita), cz. Markéta.

W wyr. flaner (flanela), przeszło po odpadnięciu wygłosowego a drugie l na r. Por. gr. κεφαλαργία z κεφαλαργία.

W wyr. folvarter nastąpiło przestawienie r-l w l-r, podobnie jak l-ř przechodzi r-l w nomen propr. Korolka: Koloř. §. 81. Og. pol. ř = laskie r.

a) w 2 i 3 sg. i w 1 i 2 plur., tudzież w imperat. praes. ind. act. słów: prać, brać, srać, żrać: pėreš, bereš, pėreće, bereće, pėr, ber.

bereće występuje także w opol. (Mal. §. 76) i koło Wadowic. (Kosiński, Porównawcze zestawienie niektórych właściwości języka ludowego zachodniej Galicyi ze staropolsk. językiem. §. 4, 2, bb).

β) w wyr. tovaryš (czeladnik), řerba, šverbq^učk'i (parchy), oreł (orzel), řėrva, vyrx, brńeć (brzmieć).

Słowo żrać (stśłow. жрати, cz. žřati) odmienia się w gw. lask. zupełnie jak brać, a więc: żerem, żereš, żer i t. d.

r. zachowało się w wyr. bratrańec.

§. 82. Og. pol. ł = laskie l: lza, (stśłow. слѣза i слѣза) plask'i, pluca, bez mala, blyšćeć še (stśłow. блыскаць ше), blyskać še, kalamář, pelny, lańeux (tu l jest pierwotne: lehnzug), k'elzac, hólán (ułan): zalate lzami. (Pieśń ku poświęcaniu organ nowych w Ustroniu. 1842); oczęta wdziękiem blyskaly (Pieśni pogr. 46, 4). Gd. App. 1680, str. 9: y złoty lańeuch.

Także w gwarze żyw. występuje w tych wyrazach l.

W wyrazie *pluca* jest *l* uzasadnione, jeżeli się uwzględni stśłow. formę *πλουστα* ob. *πλουστα*, nśłow. *pljuča*, ros. *плуше*. cz. *pluce*; że jednak forma z *j*, a względnie z zmięczonym *l*, jest późniejszą od formy z *ł* (bez *j*), dowodzi lit. *plauciei*. (Schmidt w Kubns Beitr. VI. 132);

l się zamienia w *ń*: *śvetliica* z *śvetliica* (najlepszy pokój, salon).

og. pol. *l* = lask. *ł*: *Kareł*, (Karol), cz. *Karel*.

l zjawia się: *młazga*: og. pol. *młazga*, stśłow. *млзгѣ* jak w cz. *dyjal*. (Mikl. I, 507). *plompa*, *katelzmus*. Wyraz *plompa* zestawia *Hanusz* (Arch. f. st. Phil. V. 415) z słowem *plunąć* i rzeczown. *lump*. Tłómaczenie to wydaje mi się nieprawdopodobnym. Może wyraz *plompa* jest onomatopoeikon. (?)

l zjawia się: *herski*, w stosunku do cz. *hezky*. *l* w cz. występuje *herzky* ob. *hezky* (Mikl. I. 504, 6).

§. 83. *l* znika *a*) z grupy *śln*: *řešešník*, *mašnica* i t. p.; jak *i* tak *i* *řešešniček*, chociaż *jeny* *metlaříček* (Przysł.)

l znika: *a*) w wyr. *młynář* (ale: *młyn!*) *jabko* (w pewnych okolicach Śląska słyhać *jabełko*).

β) w part. praet. act. II. po spółgłoskach: *ńós*, *ńóz*, *plót*, *ghót*, *móg* i t. d. ale: *ńósła*, *ńózła* i t. d.

r znika: *ordeka*, ob. *rordeka* (niem. *rohrdecke*).

Zębowe.

§. 84. W wyr. przyswojonych: *tuplovać*, *tuplovany*, odpowiada *t* pierwotnemu *d* (*doppeln*).

Prawdopodobnie przyjąć tu należy *assymilacją* do następnej *bezdźwięcznej wargowej*.

Wyraz *nadenník* z *niezmięczonym d* przed *ň* (*дѣнь*) jest *czeski*. Czeskie są także formy: *kupitel*, *kazatelniča*, *učitel*.

W wyr. przyswoj. *kulifant* odpowiada *wygłosowe t* niemieckiemu *g* (*Kugelfang?*)

W wyr. przyswojonym: *krajzrak* (niem. *kreisrat*) przeszło *końcowe t* w *k* prawdopodobnie pod wpływem *etymologii ludowej*, *poczuwającej* w drugiej części wyrazu: *rak*.

Między *przyimkiem s* (*сѣ*) i *z* (*изѣ*) w *j*. og. już nie ma różnicy; w gw. *laskiej* różnica ta jeszcze się zachowała *sé* *mnóm* (*mecum*), ale *ze* *sehom* (*secum*, rodzaj *dyssymilacji*), *s* *ńim* lub *ś* *ńim*, *śmésćić* *śe*, *śnaśać*, *śłozić*.

Przed *dźwięcznymi spółgłoskami* oczywiście *i* w gw. *laskiej s* (*сѣ*) brzmi jak *z*: *z* *bratem*, *z* *bogem*.

§. 85. *Podwójne n* występuje w gw. *laskiej*:

a) w *przymiotnikach* na: *-anny* (og. pol. *-any*): *dřevanny*, *baveňanny*, *oloňanny*, *drócanny*, *ńicanny* i t. d.

β) w *rzeczownikach*: *anńol*, *vanńel'ik* (*assymil.*) *vanńel'ija*. *Podwójnemu n* w *jęz. og.* odpowiada w *lask.* *pojedyncze*: *płony*, *jiny* (*stpol. jiny*, *stśłow. ѱнѣ*).

Og. pol. *n* = lask. *s*: *sađi*. *Przejsćie* (jeżeli je tu *przyjąć* można) *niezwykłe*.

§. 86. Og. pol. *n* = laskie *ń*: *ńadra*: *zanadře* *stśłow. ѣдро* ob. *нѣдрѣнѣ* (*n* należy do *prepoz. вѣнѣ*) cz. *ńadra*.

Og. pol. *s* = lask. *z*: *guzy*, *Tereza*, *Mozgál*; *fazole*: *fazole* (T. C. 1848, 146).

Og. pol. *ż* = lask. *z*: *zárko*, jak w *górnoserboł. zorno*, *dolnoserboł. zerno* (Cf. *Jagić. Arch. f. slav. Phil. V. 553*).

Z gr. *νυκτόπερος* powstał w *jęz. og. pol.* pod wpływem *etymologii ludowej* wyraz *ńetopěr*, w *gwarze laskiej* *mę^atopěr*, powstały pod wpływem *męty* i *piérze*.

Różne *przeobrażenia* wyrazu *νυκτόπερος* zestawia *Prof. MALINOWSKI* (Prace I, 1, str. 154, 155), i przytacza wyraz *mentopirz*, znany w *Krakowskim* (*Wola Filipowska*).

§. 87. *Pierwotne t* zachowało się w *štívarty* (*stśłow. ѣтерѣтъ*, lit. *ketwirtas*), *štívoro* (*stśłow. *ѣтеро*), *štívórak* *štívartek*.

Grupie *dl* odpowiada w gw. *lask. gl.* w wyrazach: *ńogle*, *ńugle* *dalej* na *wschód* (*nudeln*).

Grupa *dv* = *gv*: *langver* (*landwehr*), *jađvnt* (*adventus*); podobne *przejsćie* zachodzi w *litewsk. brangwýřas* w stosunku do *niemieckiego*: *brandwein*. Tu jednak *działała* *nie-*

zawodnie etymologija ludowa, poczuwając w piérwszój części wyraz brangus = drogi: brangwýnas zatým = drogie wino.

§. 88. d zjawia się:

a) w grupie z-r: zdradło (z radło stśłow. зрадло), zdródło, zdrály z-rały, (cz. zralý, stśłow. зралъ, dolno-łuż. zdrjały,) vzdrok (vzrok).

Por. og. pol. zazdrość, zdrada, gdzie d również jest wsunięte dla uniknięcia przykrój grupy z-r.

Zauważyć tu należy, że w gw. laskiej odmiennie od j. og. znachodzi się pierwotniejsza forma: zrada, zradki, bez wsuniętego d.

Już w stśłow. jest forma зрадкъ ob. зракъ; Por. cz. zá-zdrak ob. zázrak, uzdrím, zdréjmý, zdrítel itd. (Mikl. I, 513, 6).

b) w wyr. Handryx, Haindryk dalej na wschód (Heinrich), dla uniknięcia przykrego zbiegu spółgłosek n-r.

Por. gr. ἀνδρὸς z *ἀνρός, fr. gendre: łac. gener, niem. fähnrich zam. fahnrich: (średnioniem. vanaere, venire).

t zjawia się w grupie: ś-r, s-r: stjóda, postředni, postřodek, stroka, strokaty, střebać w stosunku do słowack. srebati, lit. serpti, łac. sorbeo.

n zjawia się w wyr. przyswojonym handra: niem. hader.

§. 89. d znika:

a) cuzy, cudzy (cz. cizý), garło, herlička, (cz. hrdlička), rza, zarzówany, rozynka (rodzynka) pod wpływem etymol. lud. (Rozyna).

β) w part. praet. act. II: šel (cz. šel)

n znika z grupy rn: gárka, zárko i w wyrazie pilovać, (ale: pilny!)

t znika: je (jest), agrys = agrest (etymol. lud: gryzę?) kery, który, cz. který.

Fr. Prusik zapowiedział (Arch. f. sl. Ph. II, 107) objaśnienie formy kery, którą uważa za pierwotną.

W lask. są wyrazy zvon, zvučec bez d, jak w jęz. cz. I w dawniej polszczyźnie były wyrazy: zvon, zvěk (звонъ,

звонъ) zvon zvonjacy (Gl. XIII, 1); jákieś zwoneczki (Gd. App. 1680, str. 17).

Wargowe.

§. 90. Zamiast wargowego b słychać gardłowe g w wyr. prugovać (prubować), ale: pruba.

W wyr. przyswojonym: burdak (wurfdach, młynek do czyszczenia zboża) odpowiada wargowe b niem. w; także w: kabát w stosunku do starogórnoniem. kawâti (średniogórnoniem. gewaete); Gdzye widział rozwieszony ony pstre kabaty (Wiz. II, 172); odwrotnie laskie v og. polskiemu b w wyr. przyswojonym karvač. wyr. branny (koń), cz. braňy: vraný.

Pierwotnemu v odpow. b w bisaga (człowiek do niczego) Wyraz ten należy bowiem zestawić z višec. Por. cz. bisaha ob. visaha. Por. cz. kleveta: klebeta (Geb. Hl. §. 101, 2).

Og. pol. v = laskie f: fusy: wasy (cz. vousy).

Og. pol. v = laskie h: hnet, hneda.

W pobocznej formie třeja ob. třeba występuje j = b.

§. 91. Og. pol. b = lask. p. w wyrazach przyswojonych pakaż (bagage), pakatela (bagatelle), plex (blech), patys (bat-tist), patalijon (bataillon). W wyr. klepeta: cz. klebeta z kleveta.

Niektóre z tych wyrazów już w niemieckiej mowie potocznej mają p.

Pierwotne i, które później wypadło, nie zostawiło w gwargze laskiej po wargowych żadnego śladu; mówi się więc go-lomb (stśłow. голѡмъ), pav, jastřomb, i t. d.

mm przeszło na nv w konvisyja, konvisáš. Tu działała prawdopodobnie analogija wyrazu konev.

Niem. fl. = dat. bl: štyblety (stiefelletten), zam. zwykłego přikopa słychać także křikopa, z przestawieniem.

f przeszło w x: luxt (płyta z lanego żelaza, z podłużnymi otworami, przez które ma przepadać popiół). śláhmyca (schlafmütze). W śláhmyca x się zassymilowało do następnego m, jak n. p. w byl'ihmy.

xabrek ob. fabrek; w biblii królowej Zofii (63, 9 a) czytamy: Czso semrzeczye przeczych *mnye? Moznaby i tu upatrywać takie przejście f (bo wygłosowe v-f) w x, choć prawdopodobnie jest to jedna z licznych myłek pisarskich.

O-xv = f w wyrazach: zuchwały, ochfiara i t. p. por. Malin. (Przyczynki 481).

Niem. q (kv) = laskie f: fyrłać (quirl) ale: kwartyr, kvárta i t. d.

Grupie niem. pf. odpowiada:

a) f: falfa (pfeife), fönt (pfund), fara (pfarre) — jak w j. og.

b) p: pílěr (pfeiler). Por. og. pol. pėńqdz, niem. pfennig.

§. 92. b zjawia się w wyr. przyswojonym cymbra (zimmer, średnioniem. zimber), por. fr. chambre (camera), nombre (numerus), gr. μεσημβρία (μέση ήμερα), ἄμβροτος: βροτός (*μροτος) i t. p. (G. Meyer Gr. 287).

b znikło: šrajtáfel (schreibtáfel) pugilares.

v się nie wtrąca jak w j. og. w słowie xytać; npol. xytać jest zlewem dwu słów: stpol. xytać i xvatać.

Forma lask. ujee jest pierwotniejszą od og. pol. vuj stśłow. уѣи.

v znika: a) na początku wyrazów:

stávać, og. pol. vstavać, skřišeńi, og. pol. vskřišeńie, sxód słońca, šak, spómínać. W wyr. na zdel, na zdelke, na zhrubke; z jest resztą przyimka viz = źvz.

β) w środku wyrazów:

pėrši, źheć (землети, земля), jak w og. pol. w wyrazie xoji i stśłow. хоя, cz. chvoje, nowosł. hoja).

f znikło w burdak (wurfadach).

Niektóre prawa głosowe spółgłosek.

(Uzupełnienie do powyższych rozdziałów).

a) Upodobnienie.

§. 93. m. upodabnia się do n: veznem, og. pol. wezmę, vezmom: og. pol. wezmą. Na to upodobnienie wpłynęła ana-

logija słów z suf. ne/no, n. p. dźwignóm (Por. Ma' kilka uwag. str. 223). Analogija ta objawia się jeszcze w innych formach. Tak n. p. dzieci często mówią: veznóc, veznól.

n upodabnia się do b w wyr. pámbóg: pán bog. Por. cz. pámbùh.

Niedźwięczne przed dźwięcznymi przechodzą na dźwięczne, n. p. jagbyx (jak byx), g vól'i (k vól'i); Por. gr. na in-skrypeyjach ἐγ Βυζαντίου i t. p. (G. Meyer Gr. Gr. 276). grej-car (kreuzer), jak γρομαζός: lać. scrofa, lićba jak lidźba; stśł. уьбанъ, džban, z tego og. zban, laskie źbán, źbán-ek. ale: k f'ečoru (k'v'ečoru). Tu znowu dźwięczna po bezdźwięcznej przeszła na bezdźwięczną. W zaimku gdo: kto, grupa bezdźwięcznych gardłowych zmieniła się na grupę dźwięcznych. Por. gr. ἔγδοος: 'οκτώ; ἐπύδουπος: κτύπος.

W niektórych okolicach Galicyi wymawiają śl: jako śl. ślub i t. d. Podobnie w laskim wyr. przysw. ślabikář.

b) Zlewanie się spółgłosek.

§. 94. b + v = b: obal'ić (ob-valić) obeśić (ob-veśić);

Por. Mikl. (I. 507, 3).

ć + dź = dź: pęⁿdżeśqⁿt, šeśdżeśqⁿt.

z + ź = ź: roźégać (roz-źegać). roźnóc.

z + s = s: rosuć (roz-suć).

ź + š = š: vyši (vyž-ši, og. pol. vyžšy).

d + ś = c: pęcá (y) = pęcđ śę.

Zjawianie się spółgłosek, jakoteż ich znikanie wykazano przy poszczególnych spółgłoskach.

c) Przystawianie spółgłosek.

§. 95. Przystawiania spółgłosek znalazłem następujące przykłady:

jedbáv, cz. hedbáv, małżółka, ob. małżonka (cz. manželka), burkovać (brukovać), durk-ovać (druk-ovać), koláry (korale); korovłot (kołovrot), korółka (żona Koloła), Vyrštát,

og. pol. Fryštat, niem. Frøistadt, Fyrlánt, niem. Friedland, mólvić ob. mlóvić, vyminek (z vy-n-imek) ělonek (przrzęd tkacki, radius); pyrskać og. pol. pryskać.

Stopniowanie przymiotników.

§. 96. Comparativus urabia się wogóle jak w języku ogólnym za pom. suf-ši (prasłow. *-jes); superlativus zaś, jak w języku czeskim, od comparat. za pomocą prefiksu nej: nejlepši, nejpeknejši, nejdalsi, nejčárnejši.

Comparat. do mały w jęz. og. mńejšy, w gw. lask. mńeši, stslow. *мнѣшѣ*, cz. menši. Por. lasowskie mńejšy, które z uwzględnieniem praw głosowych tej gwary jest zupełnie tak samo utworzone.

Comparat. do veľk'i: vĕqⁿ ěi, fem. vĕqⁿčá, ob. vĕqⁿkši. Por. cz. větši brzmiące przy szybkim i niedokładnym wymawianiu również vĕči.

Comparat. do dlógi: delši, cz. delši.

Comparat. do levk'i (og. pol. lekki): levčejši albo lexčejši. Jest to nowotwór.

Comparat. do tvardy: tverđši, do míly: mílejši, por. stpol.: A sam namileyszy pan podobien ku šwini (Wiz. II, 134); Namijlejšchý = carissimi (Gl. XXVI, 7.) Por. wytlómaczenie tej końcówki przez Dra HANUSZA (O książce do nabożeństwa króla Zygmunta Igo str. 73).

Comparat. do drogi: drogši, bez zmięczenia g na ž.

Comparat. do sladk'i brzmi sladši ob. sladčejši: w po-koju twojim sladčejšy sny wypisz (Tyg. 1848, 37).

Rodzajem stopniowania jest także dodawanie prefiksu rozto: roztońily. „To je přeca roztońily ělovek“. Por. cz. rozmilý, roztomilý.

Przyimek při- przed przymiotnikiem oznacza niejako stopień niższy, ścieśnia znaczenie przymiotnika, n. p. on je troxe přiĝlupí.

Stopniowanie przysłówków.

§. 97. Comparativus adv. uległ pewnej zmianie fonetycznej. Brzmi bowiem zwykle jak comparat. przymiotnika w rodzaju męskim. Ona piše peknejši, myhmy kuřili łacnejši, vy drogši, kobyła ěqⁿgńe mocńejši i t. d.

R. Zawiliński słyszał także takie formy w gwarze brzezińskiej, lecz, jak twierdzi, w ustach przybyszów osiadłych. Otóż te formy są właściwe Lachom i w ogóle polskiej ludności księstwa Cieszyńskiego, a może nawet i sąsiednich okolic Galicyi.

Wyjątkowe formacje: deli (dłużej), vĕⁿcy lub vĕⁿce (więcej), mńeńi (mńiej), cz. meně, vyši (wyżej), bardži (bardziej)

Liczebniki.

§. 98. Przy subst. osobowych męskich używa się liczebników w formie: dva, dvě, tře lub třá, štyře lub styřá, zam. og. pol. dvěšće (dualis), jest w gw. laskiej połączenie liczby podwójnej z mnogą: dĕřesta.

Sposób liczenia przez odejmowanie, n. p. třicet bezedvóx = 28 jest i w gwarze laskiej powszechnym.

Od 11—20 i dziesiątki do 40 są w gwarze laskiej czeskie: jedenášt, (cz. jedenáct), dvanášt (dvanáct), patnášt (patnáct), devatnášt (devatnáct), dvacet (cz. dvacet), třicet, štyrycet, ale: pĕⁿdžesqⁿt, šesdžesqⁿt i t. d.

Nieodmienne części mowy.

§. 99. Podaję jeszcze kilka partykuł, zasługujących albo ze względów fonologicznych albo też semazyologicznych na uwagę:

Przysłówki:

pri- przysłówek ten ma gw. laska wspólnie z językiem czeskim (prý), słowackim praj lub prej. Jest to właściwie

forma słowna: *právi*, ściągnięta po wypadnięciu *v*. *Pry* znaczy mniej więcej tyle, co: podobno, mówią, że...

lza = można. Tego *ne lza* zrobić, cz. *nel ze*. Wyras ten należy zestawić z stśłow. *лзѣтъ, лзѣтѣ*

řeca. Jest to ciekawy wyraz, którego znaczenie bliżej określić trudno. Wiąże zdanie z poprzednimi, n. p. „*Jagex do něgo přišel; to ón ješće spál. A řeca, to go tři polác, řex stává*“. Popštykališmy še troxe, ale jáx juž xcał byé čixo, a ón jeny dopalováł. A řeca k'és ty tak'i, to já se s tebóm dá m rade. Odpowiada więc řeca mniej więcej zdaniom: rzekę, rzekłem, pomyślałem sobie.

předvčorem = og. pol. przedwczoraj.

skokem = zaraz, prędko. Także instrum. pluralis (?). *skok'i* lub *skok*. Inne takie instr. są: *honem* (prędko), *razem* (wkrótce).

B) Fleksyja.

I. Deklinacyja.

a) Rodzaj rzeczowników.

§. 100. Co do rodzaju rzeczowników gwara laska mało się różni od języka ogólnego. Nieliczne wyjątki zachowały albo dawniejszy rodzaj, albo wynikły wskutek zmian meta-
plastycznych.

Na uwagę zasługują następujące różnice:

Masculina są w lask. odmienne od *j*. og. następujące wyrazy: *topól*, *kq^mpél*, *pováł*, (na *pováł* u *KOCHAN.*) *kwartyr* (kwatery, mieszkanie), *šrub* (śruba), *omyłək* (cf. cz. *omyl.*), *paček* (paczka), *mrovec* (mrówka), *porcylán* (porcelana), *plát*, (placa), *podvqⁿzek*, *poleć*, *předáj* (sprzedaż) i podobnie uformowane wyrazy *vydaj*, *pres* (prasa), *štacyjon* (stacyja), *salát*

(salata), *plex* (blacha) *rám* (rama), *flaner* (flanela); *fazol* (fasola). Pierwowzory wyrazów *salát* (der *salat*), *plex* (das *blech*), *rám* (der *rahmen* z łac. *ramus*) są *masc* lub *ntr.* gen.

Feminina są w lask. odmiennie od jęz. og. wyrazy: *planeta*, *kometa*, *fijolka* (ob. *fijolek*), *potvora* (potwór), *gimnazyja*, *štypendyj* (*stypendyjum*), *ovoc*: „tego roku było moc te ovoce ob. tego ovocu“, *adresa*, *trěfa* (traf) *šúorka* (sznurek, wstążka), *šnóra* (sznur) *pistuleta* (pistolet), *klarneta* (klarynet), *cygara*, *ryža*, *šćuka* (szczupak), *spóra* (upór), *ogórka*, *rozynka*. (rodzynka).

Neutra są w gw. lask.:

kšqⁿže, *ołovo*, *nómero*, *klósko* (kłos), *plecko*. Plur *pleca*, od *pleco* (?). *klę^mbko* (stśłow. *кльбько*)

b.

Liczba rzeczowników.

§. 101. W gw. lask. zachowały się tylko dwie liczby, *singularis* i *pluralis* i nieznaczne szczątki *dualis*.

Pluralia tantum są też, co w języku ogólnym.

Bardzo używane są *collectiva* na *nie*, n. p. *vęgl'i*, *ruždzi*, *xrušći*, *kameňi*, *lišći*, *kolči*, *čérňi*.

Singularis w znaczeniu zbiorowym: *cegła* (moc tam třeba te cegły? ón vozi cegle).

1) Pogląd na poszczególne przypadki.

§. 102. *Nominativus* sg.

W rzeczownikach żeńskich na *-ija*, *-yja*, *-aja*, *-bla*, *-tva* końcowa samogłoska a często wypada n. p. *Kalvaryj*, *procesyj*, *konvisyj*, *olmaryj*, *kuxeň*, *kacabaj*, *přire^mbel*. Rzeczowniki jak *přire^mbel*, *kacabaj* i t. d. są w gw. lask. rodzaju żeńskiego i odmieniają się w dalszych przypadkach podług

deklin. tem. na -ja. Zauważyć tu należy, że w gw. miejsk. Górki rzeczown. te po przybraniu suff. rodzaju męskiego także podług innej skłaniają się deklin. n. p. přyrombel (masc.) jak n. p. krzak etc. sekucyj (egzekucyja), grobel, břitev i t. d.

§. 103. Rzeczowniki neutr. na -нѣ, og. pol. e: z poprzedzającą miękką spółgłoską (-le, -né, -će itd.) gdzie pierwotnie to e jako ściągnięcia powstałe, było długie, a następnie ściśnione, mają w gw. dat. -i (-li, -ńi, -ći i t. d.), n. p. zbaŕeńi, špi-vańi, kázani, náćeńi, rozlqⁿćeńi, véšel'i, zel'i, staŕeńi, (budynek) veǵl'i, kaŕeńi, kolci i w ogóle wszystkie bardzo liczne Collectiva na -нѣ.

Upatrywać tu można wpływ sąsiedniego języka czeskiego.

§. 104. Nom. sg. tematów spółgłoskowych na t i n, kończy się zamiast na ę (stśłow. a) na e: kšonže, čele, džévce, kuře, proše jímé, čeme i t. d., gdyż gwara laska nie ma na końcu wyrazów samogłosek nosowych.

Na uwagę zasługuje wyraz: džečo, odmieniający się zwykle podług: słowo. Wyraz ten powstał pod wpływem analogii tem. -a: okno, dzieło. (Mal. Stud. 61); dzieciu, palce podźwigują (Pieśni pogrż, 49, 8); enemu dzieciu (Tamże 49, 11).

§. 105. Rzeczowniki ntr. na -stvo wykoleiły się po największej części do deklinacji na -нѣ, a więc: pańštŕi (gen. pańštŕá jak od kázani kázaná), poręⁿčeńštŕi, króleštŕi, bogactŕi, gospodarštŕi, plugastvi, prorocŕi i t. d. Por. analogiczny objaw w języku czeskim.

Na uwagę zasługują non. sg. šŕec w piosnce ludowej, ševce: „Přišel ševce do ševca, vys... še mu kole pečá“ i ocec (stpol.), które w dalszej deklinacji nie różnią się wcale od jęz. ogóln.

Jak już powiedziano w fonologii rzeczowniki fem. na нѣ, mają w gw. lask. odmiennie od innych a otwarte: véčeŕa, duša, studá, suká i t. d.

Genetivus sg.

§. 106. Tem. masc. -a zachowały dosyć często pierwotną końcówkę -a: jidže kole plota, zajqⁿ c učeká z lasa (ale: mešká u lasu), žaba skočila do potoka, ŕi máš kancynála, ańi zá-kona, ańi katezmusa (katechizmu), bylo tam moc luda, juž bylo doše tego dešča, na gorax ješe je moc šnega. A jak přidže po dešču pogoda — přidž, synečku, ku mŕe do ogroda. Nasze ze sna powstanie widžac (Tyg. 1848, 16); czemuž... nie mieli pokoja? (H. w. e. 14).

Forma dōma, używana zawsze bez przyimka, ma znaczenie loc.: Jáx byl dōma (eram domi); nie myślę też zsiadać, až będziemy doma. (Przyj. 1885, 12).

Tem. fem. -já zachowały dawną końcówkę -e (stśłow. a). Přińés mléka z pivnice, v tym mešće ŕi ma ańi jedne pěkne ulice, ŕi mála sukúe, bylex u Juřice i u Kotule, čis ŕe ví-džál Maryše? rzucili się do prace (Tyg. 1848, 1). Zaš się jedno stádeczko dobojowało owczarnie (Kaz. 1860, str. 3).

Imiona własne na -o mają gen podług analogii przymiotników: Hečk'igo (Nom. Hečko) Stašk'igo (Staško) etc.

Tem. ntr. na -ije mają w gen. sg. á ściśnione. Juž ŕi mámy veⁿglá; tego roku ŕe bylo véšelá, ŕe přestę^mpuj bo-žigo přikázaná i t. d.

Również i rzeczowniki ntr. na -stvo, które się po największej części do téj deklinacji wykoleiły, mają w gen. sg. á ściśnione.

Rzeczownik tydž e ŕ ma w gen. sg. tydúa. Dalsze przypadki brzmią; tydúu, tydžeń, tydúem. — plur. tydúe, tydúi i t. d.

Nom. propr. Ignac i Autoń odmieniają się podług tematów -a, -ja.

Tem. na -rv zachowały dawny gen. na -e: krŕe, również tem. na -r: mačeŕe: wiele krwi nas to kosztowało. (Słowa, któremi się Deputowany Cieszyński przed samym obraniem swoim w dzień 13 Maja 1848 wyborcom zalecił (druk).

Dativus sg.

§. 107. Imiona własne na -a mają dat. sg. -ofi: Kotulovi, Kubečkoví, Skulinovi, Buxtovi, Juřicovi (og. pol Kotuli, Kubeccze, Skulinie, Buehcie, Jurzyce): Co nas napelniło wdzięcznością ku p. Prochaskowi i kš. wik. p. Šliwkowi (Tyg. 1849, 19.)

Imiona własne na o: Staško, Hečko, Očko, również mają dat. -ovi: Staškovi i t. d.

Tem. -a i -ja msc. mają niekiedy końcówkę -ovi zam. pierwotnej -u: kšęⁿdzovi, bratovi, ševcovi, psovi; zaś niektóre pierwotne -u, odmiennie od jęz. og. jidem ku košćolu, k večoru, ku zámku, ku Česinu, ku oltáru itd.; ku oltarzu przystąpił (H. w. e. 24), wkraść się ku jego warsztatu (Tyg. 1848, 141); ku Banu Jelaczcycowi (Tyg. 1848, 199); niekiedy Pavlu, Jann, ob. Janovi zwłaszcza z nazwiskiem: Janu Buxtovi i ku šćⁿtemu Janu.

Accusativus sg.

§. 108. Końcówkom -ęi-ę tem. fem. na -a odpowiada w gw. lask. zawsze -e: svačine (podwieczorek), kroatve, matke, studě, muzyke, vilije, jutřie, vóle, Maryše, zgribe, čele, i t. d.

Acc. od żeńa brzmi także zem: spadła na zem. Odmiennie od jęz. og. mówi się w lask. vydač reńsk'i, lupič čego za reńsk'i, za grejcar, dostač dukát, tálar, ni má ani za grejcar rozumu.

W wyrażeniu: na šćⁿtyján zróśł się niejako przymiotnik z rzeczownikiem (co już akcent na przedostatniej zgłosce wskazuje) i zachowała się dawna forma acc.

Również w wyr. duch w połączeniu z czeskim przymiotnikiem svaty dla oznaczenia terminu: na svatydux. Formuła na mu dušu = na mą duszę, jest morawska.

§. 109. Vocativus sg.

Często nom. zastępują voc. sg.: pañe rextor, přiñés mi to, Janek, Co tam robiče sq^msád? voc. od ujec: ujen, od syn: syñe.

Uwagi godny jest także voc. Jane! z twardym n przed pierwotnym e. Tu należy przyjąć wpływ jęz. cz. Por. cz. Jene zam. Jane.

§. 110. Instrumentalis sg.

Rzeczowniki żeńskie mają w instr. sg. końcówkę -óm (zam. o): pañóm, Marysóm, košćóm, ñe učekej przed krovóm, šel na zálety s butelkóm. Spółgłoski k i g nie miękcą się przed -em. instr. (střłow. *кѣмъ* lub *оѣмъ*) na k i g jak w jęz. og. a więc: s Bogem, řqⁿdzilex (mówilem) s tym člověkem, umřel před novym rokem itd.

Rzeczowniki ntr. na -ije (-ii, či, -li, -stvi) mają w instr. jak w cz. i staropol. końcówkę -im: dejče mi tež pokój s vašim špivañim, šla do másta s péřim, přišel krajci s oblečim i t. d.

Formy te, właściwe zresztą także polszczyźnie w XIV i XV w. (por. Mal. Wacł. §. 95 i Hanusza Materyjały §. 108, 109), zawdzięczają swoje powstanie i dotychczasowe istnienie w gw. lask. wpływowi sąsiedniego języka czeskiego.

Rzeczownik raz ma w instr. tylko formę razem; před včorem poczuva się jako rzeczownik (może analogija do večorem).

§. 111. Locativus sg.

Zamiast i obok końcówki -e (e) spotyka się niekiedy końcówkę -u, zwłaszcza w imionach własnych: o Janu, Jozefu, Jęⁿdrysu, po jutru, při Balónu, Juřicu, Buxtu, Kotulu, po Mixejdu, o rextoru, doktoru; po Liszku (Dra CINCIAŁY Podręcznik prawniczy. Cieszyn 1883 na str. 51).

Odwrotnie spotykamy końcówkę -e (e) zam. -u w rzeczownikach tem. -u: v doñe, syñe.

§. 112. Libzhy pódwójnej zachowały się Nieliczne szczątki. Nom. Acc.: uši, oči, řęⁿce, (ob. řęⁿk'i, już dosyć powszechnie używanego); Gen. już formy plur. uši, řqⁿk, nóg. Dat. ušom řęⁿkom, nogom. Instr. ušima, očima, řęⁿkoma, nogami (niekiedy: nogama, zwłaszcza w pieśniach).

W pieśniach znachodzi się niekiedy dualis w znaczeniu pluralis: „jagex či šlubila řęⁿdzy gorama“.

§. 113. Nom. plur. W gw. lask. brzmi liczba mn. od brat: bratoče. (Gen. bratov) i t. d., ale także: bračá; bo mniej

się wypytywasz o bratach, siostrach i t. d. (Dra CINCIALY Podręcznik prawniczy. 1883, 275); *prácel* (og. pol. przyjaciel, w lask. używa się *prácel* w znaczeniu: krewny) ma w nom. sg. *prácele*, gen. *práceli*, dat. *prácelom* i t. d.

Kšqⁿdz w l. mn. *kšqⁿdzoýe*, *kšqⁿdzóv* i t. d. czy też jeszcze ewangelicy będą musieli dawać katolickim księżdom takie wielkie toćma. (Cinć. Now. 10); od *džén* brzmi w lask. nom. plur. *dńi* i *dńe* z pewną różnicą. Tak mówi się: *dva*, *tri*, *štyry dńi*, ale: to były *pekne dńe* (ob. *dńi*).

Imiona zwierząt zachowują często pierwotną końcówkę nominat. nie zastępując jej jak w j. og. accus.: *ptácy*, *vílcy*, *pší*, *ptášcy* (ob. *ptáškoýe* i *ptáški*) i t. d. Gdzie słowicy śpiewają (*Pątn.*); *wílcy* wyją *zá gumnem á cieleťá ryczá* (*Wiz. II. 191*); *pší szczekaiá* pod okny (*Wiz. II. 192*) nom. plur. od tydzień brzmi: *tydńe* od rok: *roki*.

§. 114. Gen. plur. Pierwotnego gen. tem. -a znalazłem tylko dwa przykłady: od *tyx čas* i do *kořán*, *odevrěł dv'éře* do *kořán*.

Końcówka -*óv*, właściwa tylko tem-a masc. wdziera się i w inne deklinacje, i tak są dosyć powszechne formy gen. pl. *lampóv*, *vešelóv*, *mějseóv*, *jízbóv*, *ščqⁿšćóv*, (drzewek mających sprowadzić do domu szczęście; por. *Słowniczek*). Teraz niema tak *'ix zimóv*, jak *heń dávíni* bywały. Do tej właściwości mają gwary ludowe wielką skłonność, jak wykazały dotychczasowe studia dyjalektologiczne. Najbardziej jednak rozwieliła się końcówka -*óv* w języku serbolużyckim.

§. 115. Instr. plur. Znaczny wpływ wywarła tu analogia tematów -a, jak dowodzą formy: *džecámi*, *kónámi*, *pi-ńqⁿdzaími*, *geⁿšámi* i t. d.

§. 116. Loc. pl. Obok końcówek zwyczajnych zauważyć należy końcówkę -*óx*: *v lasóx* po *mástóx*, po *panóx*, na *doładóx* *še pyťá ojea*, *matki*, *ěi jóm dostańe*.

Loc. nazw miejscowości na -*ice* kończy się na -*ic*, jak gen.; przypuścić tu prawdopodobnie należy dwa wpływy:

1) gen. plur. 2) końcówkę niemiecką -*witz*: on *měšká v Živo-će*, *bylex džišá* w *Bleⁿdořic* i t. d.; w domu Anioniego Horaka w *Swiadnowic* (*Tyg. 1850, 272*).

Resztki deklinacji rzeczownikowej przymiotników:

§. 117. Genetivus sg; do *čista*, będzie *še máł* z *pyšna*, *zrobílex* to tak *jeny* z *hrubša*, *seblék* *še do saga*, z *pańska*, bez *mala*, *póldruga*, *półtréca*, *półštvárta*, z *nova*, z *rovna*.

Dat. sg. *pu malu*, po *ńimécku*. po *pańsku*, po *kryjomu*.

Localis: na *dobře* (zupełnie na *dobre*).

Odmiana zaimków.

§ 118. Tem. *ji*, stslow. *и, я, я*.

Singularis.

Od jęz. og. różnią się następujące formy: gen. i dat. fem.: *ji*, loc. *ni*, acc. *jóm*, instr. *ńóm*; instr. i loc. masc. i neutr. brzmi bez różnicy *ńim*, acc. neutr. jest *go* (właściwie genet. w funkcji acc.)

Dualis, nie ma.

Pluralis. Na wszystkie rodzaje: *jejix*, *jim*, *jix*, *ńimi*, *ńix*.

§. 119. Zaimek osoby pierwszój.

Singularis.

Pluralis.

nom. <i>já</i>	acc. <i>mě</i>	nom. <i>my</i>	acc. <i>nas</i>
gen. <i>mě</i> , <i>mě</i>	instr. <i>mnóm</i>	gen. <i>nas</i>	instr. <i>naími</i>
dat. <i>mi</i>	loc. <i>mě</i>	dat. <i>nám</i>	loc. <i>nas</i> .

Zaimek osoby drugiej.

Singularis.

nom. <i>ty</i>	acc. <i>ćebe</i> , <i>će</i>
gen. <i>ćebe</i> , <i>će</i>	instr. <i>tebóm</i> , cz. <i>tebou</i> , stcz. <i>tobú</i>
dat. <i>tože</i> , <i>ěi</i>	loc. <i>tože</i> .

Pluralis odmienia się jak w jęz. og. Gen-plur. *vas* (a otwarte). dat. *vám* (a *šciešnione*).

Zaimek zwrotny.

nom. —	acc. še
gen. šebe, še	instr. sebóm, (cz. sebou, stez. sobú)
dat. sobe, se	loc. sobe.

§. 120. Temat -tъ:

*Singularis.**Pluralis.*

	masc.	fem.	neutr.	masc.	fem.	neutr.
nom.	tén	ta	to	nom. cí	ty	ty
gen.	tego	te	tego	gen.	tyx	
dat.	tému	te	tému	dat.	tym	
acc.	tén, tego	tóm	to	acc. tyx, ty	ty	
instr.	tym	tóm	tym	instr.	tyrni	ty
loc.	tym	te	tym	loc.	tyx.	

§. 121. Zaimék mój, moja, moji.

Singularis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	mój	moja, ma	moji, me
gen.	mojigo, mego	moji, me	mojigo, mego
dat.	mojimu, mému	moji, me	mojimu, mému
acc.	mój, mojigo, mego	mojóm, móm	moji, me
instr.	mojim, mym	mojóm, móm	mojim, mym
loc.	mojim, mym	moji, me	mojim, mym.

Pluralis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	moji	moji, me	moji, me
gen.	mojix, myx	mojix, myx	mojix, myx,
dat.	mojim, mym	mojim, mym	mojim, mym
acc.	moji, mojix, myx	moji, me	moji, me
instr.	mojimi, mymi	mojimi, mymi	mojimi, mymi
loc.	mojix, myx	mojix, myx.	mojix, myx.

Tak samo odmieniają się: tvój, svůj.

§. 122. Zaimki náš, vaš.

Singularis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	naš	naša	naši
gen.	našigo	naši	našigo
dat.	našimu	naši	našimu
acc.	naš, našigo	našóm	naši
instr.	našim	našóm	našim
loc.	našim	naši	naši.

Pluralis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	naši	naši	naši
gen.	našix	našix	našix
dat.	našim	našim	našim
acc.	naši, našix	naši	naši
instr.	našimi	našimi	našimi
loc.	našix	našix	našix.

§. 123. Przykład odmiany złożonej przymiotnika.

Singularis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	dobry	dobrá	dobre
	velki	velká	velki
	lepši	lepšá	lepši
gen.	dobrego	dobre, cz. dobré ¹⁾	dobrego
	velk'igo	velk'i, cz. veliké	velk'igo
	lepšigo	lepši, cz. lepši	lepšigo

¹⁾ Nieszczęsne wojny (Kaz. 1860, 3). I w jęz. spól. spotykamy formę gen. i dat. adj. fem. sing. bez końcowego j: Klenartowe dzielniczy, na te dziedzinie, w te zwadzie,

dat.	{ dobrému velk'imu lepšimu	dobrze cz. dobré velk'í, cz. veliké lepsi, cz. lepsi	dobremu velk'imu lepšimu
acc.	{ dobry, dobrego velk'í velk'igo lepsi, lepšigo	dobróm velkóm lepšóm	dobrze velk'í lepsi
instr.	{ dobrym velk'im lepšim	dobróm velkóm lepšóm	dobrym velk'im lepšim
loc.	{ dobrym velk'im lepšim	dobrze velk'í lepsi	dobrym velki'm lepšim

Pluralis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	{ dobři, dobre vysocy, vysok'í lepši	dobrze vysok'í lepši	jak fem.
gen.		{ dobryx vysok'ix lepšix	
dat.		{ dobrym vysok'im lepšim	
acc.	{ dobryx, dobre vysokix, vysok'í lepšix, lepši	dobrze vysok'í lepši	jak fem.

na te łące i t. d. (Kalina Anecdota palaeopolonica Arch. VI. 196); ne patrzyły marne chwały, dobre wole i t. d. (Hanusza Mater. I, 37).

instr.	{ dobrymi vysok'imí lepšimi
loc.	{ dobryx vysok'ix lepšix

Zauważyć należy, że się także wiele przymiotników na -ny (lask. -ni) podług velk'í odmienia: ón je z górniogo Żukowa, byłax v dolniix Datyń, to je jego vłošni (rodzony) brat; Mocniej jak Słowacy bronią się południowi Słowianie w dolnich Węgrach. (Tyg. 1848, 71).

§. 124. Oprócz zaimków, właściwych także językowi ogólnemu, istnieje jeszcze w gwarze laskiej (jak w jęz. czeskim) zaimek: jeji, jeja, jeji.

Jego odmiana w gwarze laskiej:

Singularis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	jeji	jeja	jeji
gen.	jejigo	jeji	jejigo
dat.	jejimu	jeji	jejimu
acc.	jeji, jejigo	jejóm	jeji
instr.	jejim	jejóm	jejim
loc.	jejim	jeji	jejim

W języku czeskim.

Singularis.

nom.	jeji	jeji	jeji
gen.	jejího	jeji	jejího
dat.	jejímu	jeji	jejímu

acc.	jejho	jeji	jeji
instr.	jejim	jeji	jejim
loc.	jejim	jeji	jejim

W języku czeskim powstał zaimek jeji, utworzony już w XIV w. (Hattala, srovn. mluvn. str. 236) z genet. fem. jej i zaimka -ji. W niektórych gwarach słowackich istnieje podobny nowotwór: jejín, jejína, jejino — a Słowięncy mają: njegov, njegova, njegovo.

jeji, jeja, jeji jest zaimkiem dzierżawczym dla rodzaju żeńskiego.

Przykłady: vídžálex jejigo brata, Šolex s jejóm šostróm, Južex dávno né byla z jejími bratami; dej to jejímu xlopu itd.

§. 125. Odmiana zaimka wskazującego ón, óna, óno:

Singularis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	ón	óna	óno
gen.	ónego	óne	jak masc.
dat.	ónemu	óne	jak masc.
acc.	ónego, on	ónóm	óno
instr.	ónym	ónóm	ónym
loc.	ónym	óne	ónym

Pluralis.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	óni	óny	óny
gen.		ónyx	
dat.		ónym	
acc.	ónyx	óny	óny
instr.		ónými	
loc.		ónyx	

-Ón w przeciwstawieniu do Óna oznacza męża w przeciwstawieniu do żony. „Ónego nie było doma, ale Óna była“. Form zaimka on używa się często zamiast zaimka n, a, k: Onemu już tam ańi osęków pod nos nie dostańe = zhardział (Przysł.) Niech się prowadzi Onemu na chwałę. (Przysł. 1885, 3).

Odmiana liczebników.

§. 126. 1) jedyn, jedna, jedno.

Odmienia się jak w jęz. og. z uwzględnieniem praw głosowych gwary laskiej. Acc. i instr. sg. fem. jednóm, gen. dat. loc. sg. fem. jedne, nom. i acc. pl. fem. i neutr. jedny.

2) dva, dýe — obadva, obedvé.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	dva dvá	dýe	dýe
gen.	dvóx	dvóx	dvóx
dat.	dvóm	dvóm	dvóm
acc.	dva, dvóx	dýe	dýe
instr.	dvóma	dýema	dýema
loc.	dvóx	dvóx	dvóx

Na uwagę zasługuje połączenie liczebnika (2) w dual. z rzeczownikami neutr. w plur. n. dwie okna i t. p. Day się iey odleżeć przez dwie lata (Sad. 10); oczka dwie (Sad. 17); na niektóre niedziele są po dwie i po trzy kazania. (Przedmowa Tow. ewg. oświaty ludu 3 do nowego wydania Postyli Lutra, tłóm. Małeckiego, 1883, III.) Lat temu dwiesta (Kaz. 1866). Ta kwestya ma dwie membra. Gd. kwest. 1674, C, *.

tře łączy się z rzeczownikami osobowymi męskimi.

	masc.	fem.	neutr.
nom.	tře, tři	tři	tři
gen.	třex, třóx	třex	třex, třóx
dat.	třem, třema	třema	třema
acc.	třex, tři	tři	tři
instr.	třema	třema	třema
loc.	třex, třóx	třex	třex, třóx

4) styřá, štyry

štyřá łączy się z rzeczownikami osobowymi męskimi, n. p. štyřá xłópi. Zresztą odmiana nie różni się od odmiany w jęz. og. Ob. gen. plur. štyrex jest forma poboczna štyróx pod wpływem analogii dvóx.

5) pęⁿé, šeśé, šedem, ošem, dzevéć dzešeć.

Gen. pęⁿéi, dat. pęⁿéi, instr. pęⁿéima, loc. pęⁿéi. Y cóz po sześci misach, gdy ná jedney dosyć? (Wiz. II, 321);

6) } jedenáśé, dvanáśé — ošemnáśé
 } jedenášt, dvanášt — ošemnášt.

gen. jedenáśéi, dat. jedenáštóm, instr. jedenáśéima, loc. jedenáštóx.

Z innych form liczebnikowych podnieś jeszcze należy: półdruga (półtora), n. p. slóžil tam półdruga roku, gen. plur. stóv (obok zwyklejszego set). W gw. lask. mówi się: je šeśé godzin (og. pol. godzina szósta), štvéřé na dvanášt. Są to germanizmy.

II. Konjugacyja.

§. 127. Końcówki osobowe w praes. są w gw. lask. takie same, jak w jęz. og. Stóśownie do właściwości głosowych gw. lask. uległy jednak pewnej modyfikacyi:

1) 1. sg. praes. stśłow. *а*, og. pol. *ę* rozłożyła się pod wpływem 1. sg. praes. konjugacyi nie tematycznej, na samogłoskę czystą i spółgłoskę *m*, a więc:

stśłow. *-а* = og. pol. *-ę* = laskie: *-em*, *im*, a miano-wicie:

a) — *em* w słowach, których charakterem w tem. praes. jest *-e*, *-ne*, *-je*: *mogem*, *védem*, *šednem*, *stanem*, *usnem*, *kupujem*, *pišem* i t. d. Por. §. 55, 2, a.

b) — *im* w słowach, których charakterem w praes. jest *-i*. (IV, Leskien): *nošim*, *mušim*, *vodžim*, *sadžim*, *radžim*, *višim*, *šedžim*, *skočim* i t. d., jak w cz. *nosím*, *musím*, *vodím*, *sadím*, *radím* i t. d. Por. §. 55, 2, b. Działała tu analogija dalszych końcówek: *nošiš*, *nošimy*.

2) 3. plur. stśłow. *атъ*, oraz *-атъ* (w słowach, których charakterem w tem. praes. jest *i*, jakotéž w bezspójkowej: *идать*, *ведать*, *дядать*), og. pol. *-o*, kończy się w lask. na *-óm*, stóśownie do właściwości naszej gwary: *úśóm*, *védom*, *šedzóm*, *dajóm*, *mušóm*, *jedzóm*, *védzóm*, *sóm*. Por. §. 55, 2, c.

3) 1. sg. — *em* wpłynęła na 1. pl. — *emy*, przed którym się samogłoski nie miękczą: *úśemy*, *védemy*, *pletemy*, *šednemy*, *jidemy*, *mogemy*, (ob. *možemy*), *pekemy* (ob. *pečemy*). W jęz. og. końcówka *-emy* jest analogiczną do 2. plur. *-éce*, stśłow. *-омь*: *etc.*

4) Przed *-em* 1. sg. zmiękczają się często samogłoski gardłowe *k*, *g*: *pečem*, *možem*, *ućečem*, ob. *pekem*, *mogem*, *učekem* i t. d.; także przed *-óm* w 3 plur. występuje to analogiczne zmiękczenie: *pečóm*, *možóm*, *ućečóm* i t. d. Tu należy także słowo *umřéć*, które brzmi w 1. sg. *umřém*, w 1. plur. *umřemy*, w 3. plur. *umřóm*.

I w niektórych gwarach morawskich objawia się ta analogija *umřu*, zam. og. cz. *umru*; *možu* zam. og. cz. *mohu* itd.

5) Stśłow. *-атъ* w słowach konjugacyi bezspójkowej i w słowach klasy IV. miałoby odpowiadać w j. polskim *-o* z poprzedzającą samogłoską miękką, a więc: *jedžó*, *védžó*.

dadźo — vídźo; pod wpływem analogii 1. sg. formy te w języku zaginęły i powstały formy: védzō, dadzō, vídzō. Że jednak formy odpowiadające stśłow. -ать: niegdyś w języku polskim były, dowodzą przykłady: przedadziō, siedziō, które przytacza Dr. J. HANUSZ (O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I. Kraków 1884, str. 96). W gwarze laskiej występują także formy odpowiadające stśłow. -ать: muśóm, nośóm, ćóóm, voźóm, stydźóm śe, bǫdzóm, ob. vidzóm, śedzóm.

§. 128. Liczba podwójna w konjugacyi laskiej się nie zachowała.

§. 129. Tryb rozkazujący. W gwarze laskiej występują te same końcówki, co w j. og.

Pierwotne i zachowało się w: dzi! zam. jidzi! stśł. дѣи
Odmienne formy w laskim są następujące:

1) Słowa klasy II., tworzące temat praes. z tem. słownego za pomocą sufiksu „^o” kończą się w 2. sg. imperat. w stśłow. на н: дѣиѣи, w polskim na -ij: dźvignij itd.; taka formacja jest także w gw. lask.; zauważyć tu jednak należy, że w imperat. ćoⁿg! występuje czysty temat słowny ob. używanego również ćoⁿgnij, táhnij; imperat. ćis = *ćis-i utworzony jest podług analogii słów klasy I., jak śeś.

W słowach klasy I, b (Leskien), których temat słowny kończy się na -r, to r się nie miękczy ani w 2. sg. (-н z *oi), ani w plur. (-ѣ z oi): ber, berće; per, perće; także słowo żerem (stśłow. жѣрѣ), które w lask. do téj kategorii należy (inf. żrać, jak brać: stśłow. жѣрѣти), ma w imperat. żer, żerće, jakoteż utworzone analogicznie: ser, serće.

Z niezmiękczonego r występują jeszcze formy: par! parće = patř, patřće.

§. 130. Słowa, których tem. praes. tworzy się z tem. słown. za pomocą ufiksu -je, -jo, a temat infinitivi za pomocą suf. -a, (III, b.) ulegają często analogii słów pochodnych (III, c) pisej, mazej, plakej sypej, łgej, vqⁿzej obok form regularnych.

§. 131. *Infinitivus*. Pierwotne i zachowało się bardzo często w pieśniach, dla rymu.

Dejće nám już dejće, co nám máće daći,
Bo śe nám już dali třeba pomykaći. (zar. 66).

Kázal śe mi nie rmućici,
Że śe ón zaś přinavróci.

Tam bedziemy spaci — społem rozmawiaci.

(CINCIALA. Pieśni, 36, 6).

Stśłow. suf. -нѣ, og. pol. -nq, za pomocą którego słowa klasy II. tworzą tem. infn. od tem. słownego odpowiada laska forma: -nó. Por. §. 43: dźvignóć, a analogicznie są utworzone infinit. słów kl. I., których tem. słowny kończy się na spółgłoskę nosową (пѣн-н: пѣти) pnoć, znóć, dmóć itd.

§. 132. *Participium praes. act.* Używane jest bardzo rzadko xcęⁿcy, nie xcęⁿcy (nolens volens); niepřimeřajqⁿe oźrał śe jak śviřa; xcqⁿcemu śe křivda nie dzeje.

Ciekawe są formy: oźq^mbacy, strěłacy, strugacy; oźq^m-bacá voda, strěłacy prox (cz. střileci prach) strugacá stolica (przyrząd ciesielski, używany n. p. przy struganiu gontów dla przytrzymania struganego przedmiotu). Są to przymiotnikowe formy part. praes. act. Z wyrażeniem strugacá stolica można by porównać np. kšóžka modlq^{cá} = książka do modlitwy, w różnych gwarach galicyjskich np. w żywieckiej.

§. 133. *Participium praes. pass.* -stśłow. -нѣ, -нѣ, -мо: zachowało się, jak w jęz. og. tylko w nieznacznych szczątkach, w formach przymiotnikowych: vidomy: vádomy, nievidomy non videns.

Także przymiotnik pítomy, przyswojony z cz. jest pierwotnie part. praes. pass.

§. 134. Part. praet. act. I. na v, vši w gw. laskiej nie ma.

§. 135. Part. praet. act. II. stśłow. -лѣ, -ла, -ло. Tu zauważyć należy, że wskutek właściwości fonetycznych gwary laskiej, jakoteż pod wpływem analogii, wytworzyły się nieco od og. pol. odmienne formy, albo nowotwory.

1) Jeżeli się temat słowny kończy na samogłoskę, to l końcówki znika w masc.: nós, vód, šád, voz — ale nósła itd.

2) Słowa typu нѣмѣ: нѣти tworzą part. praet. act. II. na: -on, ena, -eno (por. §. 56, 1, 2): pón, péna, péno péni albo analogicznie: pnól, pnóla, pnólo — žnól, dmól itd.

3) Słowa klasy II. (z sufiksem charakterystycznym praes. inf. -nā-) tworzą w stśłow. part. praet. act. II. i od krótszego i od dłuższego (z suf. -нѣ) tem. II: двѣгѣлѣ i двѣгѣлѣлѣ; tak samo w jęz. og. pol. używane są krótsze formy: zgasł itd. ob. zgasnął (por. MAŁECKI: Gram. histor. porówn. I, str. 307, §. 270); w gwarze laskiej te krótsze formy częściej są używane niż w j. og.: urznól, urzła, ob. urznóla; šednól, šedla ob. šednóla; gvizdnól, gvizdla ob. -óla; čognól (táhnól) čqⁿ-gla ob. čqⁿgnóla (táhla, táhnóla) itd. W ogóle wszystkie należące do téj klasy słowa, których temat słowny kończy się na spółgłoskę, mogą urabiać part. praet. act. dłuższe i krótsze. Słowo stanóc, należące do téj klasy, ma part. praet. act. II stanól, -la, -lo) stanóli, -ly.

§. 136. Part. praet. pass. Stśłow. -(e)нѣ, -(e)нѣ, -(e)нѣ. W laskim, jak w og. pol. -(on, -ona, -ono; odmienne od og. pol. w pl. oñi og. pol. eñi. Por. §. 25.

Zauważyć tu jednak należy fonologiczne zmiany: nošony, vožony, ččony.

§. 137. W gwarze laskiej tworzą liczne partic. z samogłoskowym tem. słownym part. praet. pass. II. na -тѣ (ty, tá, to) zam. jak w og. pol. na -u: šáty, láty, láta, dźáty, váty, kráty, zgráty, vysmáty, táty. Oko zalate lzami pociechy (Pieśń ku poświęcaniu organ nowych w Ustroniu 1842); życzymy sobie, żeby tabaka wolno była z Węgier przynaszana, a na naszych wsiach siata (Poznanie życzeń siedlaków zgroma-

dzonych w Cieszynie dla wolenia wysłańca do Opawy 27. Maja 1848, §. XXIX). Hej chłopie borowy szyszkami nadziaty. (Cinc. Przysł. 297).

O formach na nóty słów klasy II. i analogicznie utworzonych słów typu нѣмѣ нѣти: dźvignóty, dźvignóci; pnóty: puóci por. §. 43. Taką analogiją działała i w cz. pnoutý, ob. pátý, jak dvihnoutý ob. dvižen.

§. 138. Szczałki aorystu. Znamieniem aorystu (t. zw. sygmatycznego cz. złożonego) w jęz. stpol. było -ch, stśłow. -хѣ (c), pierwotnie sam, *sm (jak np. w gr. ελυσσ z *ελυσ (m). W stpol. molvíx itp.

Aoryst jednak w j. pol. wyszedł z użycia i zachował się jedynie od słowa być: byx, by, byxva, byšta; byxom, byšće *byšę, anal. byxq; Aoryst ten przyjął jednak funkcją trybu warunkowego (conditionalis) i pod wpływem form praes. stpol. ješm, ješmy, potworzyły się formy analog. 2 sg. byš (anal. ješ), k. pl. byxmy, a później byšmy (anal. ješmy), wreszcie 1. sg. bym, 3. pl. by. W gwarze laskiej występują jeszcze formy następujące: byx, byš, by — byxmy (p. §. 66), byšće, by; formy te łączą się z part. praet. act. II. dla wyrażenia trybu warunkowego: pisałibyhm; xváliłbyx, šedželiby i t. p.

Ej! dybych já była, jak ta białá gąska,

Poleciałabych já daleko do Śląska.

A siadłabych sobie na szerokim stawie,

Podziwiałabych sie syneczkowe sprawie.

(Cinc. Pieśni, 18, 1, 2).

Formacja czasów złożonych:

§. 139. 1) Perfectum = Part. praet. act. II + formy słowa: ješm w stpol. był ješm, pisał ješm i t. d.; w npol. złąły się obydwie formy w jedną: pisałem, pisalex i t. d.

W gw. laskiej nastąpiło również zlanie się obydwu form, ale pod wpływem analogii form: byx, byxmy, powstały formy z x (h): 1. sg. pisałéx 1. pl. pisałihmy; inne formy

nie różnią się od og. pol.

Jak w j. og. pol. -m może się łączyć z jakim innym wyrazem stojącym przy składowym part. praet. act., tak i w gw. laskiej, z tą jednak różnicą, że w gw. laskiej dzieje się to o wiele częściej. Tak w og. pol. jam był ob. ja byłem, w lask. prawie wyłącznie jáx był, myhmy byli.

Za zasadę przyjąć tu należy, że jeżeli wyraz, do którego końcówka x może się przyczepić wyprzedza formę imiesłowową, to zwykle się to -x z tym wyrazem łączy: včorax był: bylex včora; tohmy písali: písalihmy to i t. d.

2) *Plusquamperfectum* = *Perfectum* † byx i t. d. używa się nadzwyczaj rzadko.

3) *Futurum* tworzy się jak w j. og.

§. 140. Słowa, których niektóre formy różnią się od odpowiednich w j. og.

1) Słowo być.

Praesens.

Sg.	Pl.
1. jáx je	myhmy sóm, sómehmy
2. tyś je	vyśće sóm, sómeście
3. (ón) jest, je	(óni) sóm.

Futurum.

1. bedem	bedemy, będąmy
2. bedżeś	bedżeće, beće
3. bedże, be	bedóm.

2. Part. praet. act. II. jáł, jáła, jeli, jak w stpol. (w Bibl. Zof.) i w cz. jel, jela i t. d. Miklosich (V. Gr. I. 535) wątpi, ażeby formy jáł, jeli (zof.) miały powstać drogą kontrakcyi z jexál, jexali. L. BISKUPSKI (Beiträge zur slav. Dialektologie. 1883. str. 63. teza 1.) twierdzi, że wątpliwość MIKLOSICHA usuwają kaszubskie formy jáł, jeli. Egzystencyja tych

form w kasz. lask. cz. itd. nie dowodzi jednak bynajmniej, że powstały z jexál, jexali, prawdopodobnym natomiast wydaje się zdanie A. MAŁECKIEGO (Gram. histor. porówn. §. 260), że formy te należą do tem. -ja, że zaś w praes. -d przystępuje do tem. jak w i-d (wurzeldeterminativ.) á ściśnione w jáł tłumaczy się jak á w jád: jádla — sád: sádla pán: pana i t. p. Gdyby zaś to á powstało z kontrakcyi, w takim razie spodziewalibyśmy się w fem. formy: jáła, w plur. jáli jak: sála; sáli; lála, láli i t. p.

3) Słowa látać, latać, padać, vértac odmieniają się podług kl. III, b. (Leskien: κλεσντα): lácem, padze, vérece itd.: od vértac są także formy analogiczne: vértá.

4) Słowo kraść odmienia się podług I, a (Leskien: κεαα) kradem, kradżeś, kradże, krademy kradżeće, kradóm ob. anal. kradzóm.

5) Słowa kráć, láć, táć, używają się w inf. part. praet. act. i pass. tylko w formach ściągniętych: kráć, láć, tać — král, lál, táł — kráty, laty, táty; w praes. w formach nie ściągniętych: krajem, lajem, tajem i t. d.

6) Słowo zdać: zdám, zdáš, zdá, zdámy i t. d.

7) Słowo gnać: žene, žeńeś i t. d.

8) Słowa mřeć, vřeć, přeć, třeć, dřeć, mają w part. praet. act. mřel třel, přel i t. d. — w part. praet. pass. mřéty, třéty i t. d. Por. cz. mřel, třel, vřel t t. d. W tych słowach, już w j, stśłow. występują liczne formacyje analogiczne (Leskien: Handbuch der althulg. Spr. Weimar 1871, §. 79. uw. 1) O formach polskich por. Mal. Gr. hist. por. §. 267.

Uw. O formach: umřem, umremy, umřóm por. §. 127, 4 tak samo utworzone zavřem, zapřem, utřem ob. utřém i t. d.

9) Słowo žrać, og. pol. žreć cz. žrátí (stśłow. жрѣти) žerem, žereś, žere, žeremy, žereće, žeróm; žrál, jak w opol. pozezraũ (Mal. opol. §. 113). Part. praet. pass. -žrany. To je dožrany člověk.

10) Słowo mléc: mleem, mlél.

11) Słowa wréc, gorec: wre, gore — wrejóm, gorejóm, gorajóm — wrał, wrała, gcał, gorała.

12) Słowo prać (bieliznę); perem, peróm, prał, prała; słowo prać (bić, rzucać)! perem, pereš, perom, prał); tak samo odmienia się: srać.

13) Słowo přác = amare: přajem, přaješ i t. d. přajóm; přał, přała.

14) W jęz. og. pol. zachowało się od słowa suć, tylko jeszcze partic. praet. pass. suty, w znaczeniu hojny, obfity; w gwarze laskiej słowo to żyje jeszcze w całej pełni. Jego konjugacja: sujem, suješ, suje — sujemy, sujeće, sujóm; suł -a, -o.

Gdo cuje ten suje (Przysł.); przysłowia się też z niego sują jak z miecha (T. C. 1850).

15) W gw. laskiej występują liczne drugorzędne formacje frequentat: byvuje, xodzuje, robuje, staruje, špevuje i t. d. I oddaluje was od starości (Pałn.); mnie czasu nie starczuje, bym się mógł z ogrodem utrudzać (Sad. 7); nie czyni, co mu ksiądz kazuje (Przyj. 1885, 12); musi robić, co mu lekarz kazuje (tamże).

Działanie etymologii ludowej.

§. 141. Jak w ogóle w narzeczach ludowych, a nawet w języku literackim por. sędziwy zam. šedziwy pod wpływem wyr. sędzia; zwietrzały zam. zwietszały (кєтєкє) i t. p.), tak i w gwarze laskiej objawia się działanie etymologii ludowej. Szczegółowym przedstawieniem tego procesu psychicznego zajmowali się już u nas Prof. MALINOWSKI p. J. KARŁOWICZ i inni, u Czechów głównie prof. J. ČERNY, który przygotował do druku obszerną monografią etymologii ludowej poświęconą.

Dorzucając do tych prac kilka szczegółów, oświadczamy z góry, że nie będzie to bynajmniej wyczerpujące przedstawienie działania tego ważnego czynnika psychicznego.

Raz słyszałem kogoś naśmiewającego się z jakiejś kobiety, która przypatrując się wojsku, powiedziała: „Idzie lagrament za lagramentem, Kanalija za kanalijom“ — zamiast: „Idzie regiment za regimentem, batalijon za batalijonem“. W poczuciu téj kobiety zmieszały się obce wyrazy regiment i batalijon z wyrazami: lagrament i kanalija, wprowadzie także obcymi, ale zwykleszymi.

Na uwagę zasługują jeszcze następujące wyrazy:

Kvíit a) kwit, Quittung b) spirytus, okowita. Wyraz kvít = Quittung przekształcił się z lacińsk. *quietantia*; zaś kvít, og. pol. okovíta jest produktem etymologii ludowej z *aqua vitae* (oko vita). W gwarze laskiej zmieszały się te wyrazy w jeden; tak więc kv'it służy na wyrażenie dwu pojęć nie wspólnego z sobą nie mających.

Maryjánek (Origanum), upodobnione z Majoranek do Maryja i Jánek; podobnie jak rozmaryjon.

Karafiol = kalafior. Tu można przyjąć proste fonetyczne zjawisko; przestawienia dźwięków „r“ i „l“ (odwrotnie: folvarter z verwalter; korołka z kolořka -por. §. 80) lecz prawdopodobnie wpłynęło także na powstanie tego wyrazu poczuwanie tu wyrazu -fijol (którego demin. jest fijolek).

Lutryja = loteryja (pod wpływem wyrazu Luter?).

Regracyj = recreatio (prawdopodobnie pod wpływem wyrazu grać).

Gwiazdka Cieszyńską nazywa w swój humorystycznej części pewne nie miłe sobie stronnictwo „kluka“ = clique; upodobniając ten wyraz do kluka = krütcke.

Langver 1) landwerzysta 2) rodzaj ziemniaków. Tu zachodzi fonetyczne przejście do -gv jak w jagvent = advent; wpłynęło na nie prawdopodobnie także poczuwanie wyrazu, gver, jako naturalnej atrybucyi żołnierza.

Lązák = lungensucht (pod wpływem wyrazu Ślázák).

Stružák = Strohsack (pod wpływem strugać, strużek?)

Štyrnadel = trznadel (štyry = 4).

Krankfäter = krankenwärter (fäter = vater?)

Kulifant = trucizna na ryby, Kugelfang. Tu można przypuszczać upodobnienie do wyrazów kulać i fant.

Jizbanek = ławka, na której siedzi tkacz przy robocie, *Sitzbank*. Wyraz ten powstał niezawodnie pod wpływem wyrazu izba.

Adyjè! Dawniej był w szkołach ludowych śląskich zwyczaj, a w niektórych szkołach zachował się do dziś, że-gnać osoby znakomitsze wyrazem adyjè, który dzieci przeciągle chórem śpiewały a-dy-jè! Tak więc francuskie à dieu niezrozumiane przez dzieci polskie przekształciło się w ich ustach w całe zdanie: a dy je! = a wszak jest!

Mętopérz.

Konýisyj = komisja (upodobnione do konev, konva).

Kreizrak = kreisrath (w drugiej części wyrazu po-czuwa się rak).

Pšinos. W oktawę ślubu schodzą się członkowie rodziny i najbliżsi znajomi na powtórne gody, które się nazywają pšinos. Przypuszczam, że tu przekształciło się *přinos w psi nos.

Šmèrgust = šmigus = Schmeckostern. Tu możnaby przypuścić wpływ wyrazu šmèré i gust jak w šmigus wpływ wyrazu šmigac.

Vyrštát ob. Vryštát, główne miasto na terytoryjum laskim Fryštát (Freistadt); na przekształcenie tego wyrazu mógł wpłynąć wyraz vyrx, vyršček.

Fyrlánt = Friedland. Tu możnaby przyjąć wpływ wyrazu fyrlac (quirlen).

Przyczynki do składni.

§. 142. Składnia narzeczy polskich jest jeszcze bardzo mało opracowana, jak w ogóle składnia dyjalektyczna; jest

téż przedstawienie właściwości składniowych nader trudnym zadaniem.

Podaję tu kilka szczegółów ze składni laskiej.

1) Ze składni zgody liczby zauważyć tu należy, że podmiotem w sing. łączy się orzeczenie w plur. gdy się mówi do osób starszych: Mama tam byli; Tatulku, nie bijće me; pán rextór bardzo pięknie śpivajóm i t. d. Germanizmem jest odzywianie się do osób wyższych w os. 3: bedóm téż tak dobři (Seien Sie so gut).

2) Słowo lác = łajać, rządzi, jak w stpol. dativem: Mama mi láli. Por. stpol. Więc, choicay mu nikt nie krzyw, przed się wszystkim łaje (Rej Wiz. II. 98); śmác še, usmác še kómu, łączy się niejako z dat. comodi: Mušalex še te přiseře usmác, że me aż płuca bolaly = opowiadał coś bardzo pociesznego, że się bardzo śmiać musiałem.

3) Dat. ze słowem być: moc ei jest roków? jest mu na miano Karel.

nie ma, używane w jęz. w zakresie ograniczonym, występuje w gw. lask., jak wogóle w gwarach księstwa Cieszyńskiego o wiele częściej, n. p. w zwrotach takich: On ni ma piękny, to ni ma dobre; on ni ma mulár; to nima występuje wszędzie tam, gdzie cz. neni. Z literatury śląskiej: Człowiek przecież nie masz bydlem (T. C. 1848, 145).

4) Podmiot nieokreślony pozuwa lud często jako neutrum: Coši tu jidže; coši go postrašilo, zabiło go w hařerni.

Wyrażenia: je žima, tu je čma, (jest zimno, ciemno), pomimo rzeczowników žima, čma: są bezpodmiotowymi, dla tego przy tych rzeczownikach żeńskich stoi ntr. było žima (es war kalt); była žima (es war Winter); było čma; tu także należy: lza, nie lza; nie było lza.

Oprócz tego używane są zdania bezpodmiotowe, jak w jęz. og.

5) Jak w j. og. ocytany = *qui multa legit*, a więc ma pomimo formy biernój, znaczenie czynne, tak téż w gw.

rze lask. następujące participia z formą bierną mają czynne znaczenie: to je dożrany, dopálony človek; zaś zwroty: jáx juž je najedzony; ón je vyspany; óna ješče ní ma stanótá; krovy ješče úe sóm napíte; juž to je všicko uúdzzone do košćola i t. p. powstały niezawodnie pod wpływem języka niemieckiego.

6) Odpowiedzi na pytania są:

a) twierdzące: Ja = tak (niem. ja); šak (wszak); toé na doé; na dyé tak. Odpowiedź niepewna: bezmala, a bezmala; toé to tak bez mala; toé to tak bez mala bedže. Odpowiedź stanowcza: kataé ní, kataáni, co jest wynikiem ściaǵnięcia z: kaj tam éi ní (gdzie tam éi nie).

b) przeczące: ní = nie je; kataé tež tam éi tež tam?

7) Co do partykuł zauważyć tu należy, że przyimek *kū* bardzo jest w gw. laskiej używany; odpowiada w ogóle niemieckiemu *zu*, czeskiemu *ku*, *ke* (rozpowszechnienie się tego przyimka w cz. przypisać należy również wpływowi niemieczyny). Przykłady: jádex žimnáki ku polévce; on mí kázál přísć ku sobe, kf'ečoru (pod wieczór) přidem do vas; podžće k nám šnádać i t. p.

Spójnik *ješi*, og. pol. jeżeli występuje zwykle na początku pytań zależnych (w jęz. og. czy): Spytej še ješi juž přišli mama; já úe véem, ješi še vám to uzdá i t. p. Właściwość tę spotykamy często u Gdacjusza, n. p. Powiedzcie mi, proszę, wy jeszcze się poniekąd Bogá bojący krześćiánie: Ješli tež takie stroyne Pyszalki, gdy ná naboženstvo do domu Božego przychodzą, Bogu służą? (Gd. App. 1680, str. 39, 40); Chodźmy teraz przypatrzeć się bogaczom, ježli u nich szczęście mieszka. (T. C. 1848; 137).

Spójnik *až*, używany w zdaniach celowych, aby, ut. Povedz mu, až tu přidze ku mne. Zdaniem Prof. Malinowskiego to až odpowiada czeskiemu *ať*; w Bibliji królowej Zofii występuje w tym znaczeniu *ač*: Day nam wody, acz bůdzem pycz (Zof. 63, 7a) *Da nobis aquam, ut libamus* (Ex od. XVII, 2).

Imiona własne.

a) Imiona chrzestne.

(w gwarze laskiej „mána“)

§. 118. Zauważyć tu należy nadzwyczajne ubóstwo imion chrzestnych, zwłaszcza u ludności ewangelickiej, gdyż katolicy, a szczególnie ci, którzy się albo majątkiem, albo znaczeniem wyróżniają, nadają często swym dzieciom tak zwane „mána pański“, n. p. Rudolf, Alojzy, Teodor i t. d.

U ludności ewangelickiej napotykamy rzeczywiście zaledwie kilka imion chrzestnych tak, że się rodziny, mające znaczniejszą liczbę dzieci, z konieczności do „mán pańsk'ix“ uciekać muszą ¹⁾

Zwykle używane miana są następujące:

a) męskie.

Bernat, Francek (Franta), Jan (Janek, Janeček, Jańiček Hanys, niem. Hans z Johannes, Janta); Jozef, (Jozefek, Juzek), Jęⁿdrys (Jęⁿdrysek) lub Andrys, Jura (Jurek, Jurášek); Karel (Karliček); rzadko używane: Matys (Macek), Vęcel (Vęcliček), Pavel, Jadam ²⁾.

b) żeńskie.

Hana (Hanča, Hanka, Hańička), Halka, Johanna Johanka), Kaška, Maryša, Madlena, Rozyna; rzadsze: Zuska, Jevka, Pepka (bardzo rzadkie imię: Józefina).

¹⁾ W najnowszych czasach już i ewangelicy — jak mi opowiadał ksiądz w Błędowicach — zaczynają używać „mán pańsk'ix“, na co księża niechętnie patrzą.

²⁾ Paweł, Jadam — Kaška, Jevka, Zuska są imiona bardzo używane u ludności wałaskiej w okolicach Cieszyna.

Przeglądając sprawozdanie Towarzystwa oświaty ludu, w którym podany jest spis członków z różnych okolic księstwa Cieszyńskiego, widzę tę wybitną różnicę między imionami chrzestnymi u Wałachów i Lachów.

b) Nazwy rodowe.

(w gwarze laskiej „přezv'iska“).

Najpowszechniejsze są „přezv'iska“ krótkie, najczęściej dwuzgłoskowe; zakończone na -s'ki są bardzo rzadkie. Wymieniam tu najbardziej rozpowszechnione:

Bałón, Bednárek, Břežina, Buxta, Bystroň, Čeleckí, Cyž.

Farník, Farny, Folvarčny, Fouák, Fukala

Galgónek, Gavlas, Gavlásek i Greš.

Hekera.

Xodura, Xobot.

Javorek, Javorsk'i, Jošta, Jurček, Juřica.

K'elar, Klimša, Kňezek, Koči, Kočvara, Kolder, Ko-

loř Koščol, Kotula, Křišteck, Křivoň.

Matušek, Moldřik.

Olšák, Olšar, Ondrek, Ožana.

Pastuxa, Pavlas, Pavlica, Pelar, P'etrus, Přeček, Prymus.

Rajdus, Rozbrój, Řiman.

Šikora, Šimik, Šeliga, Slovík, Slónka.

Taraba, Tóman, Tónik.

Uher.

Vávřečka, Vávřik.

Feminina od tych nazwisk nie tworzą się jak w jez.

og. na -ova, lecz na:

— ŋ ka: Bałónka, K'elarka, Koščolka, Pavlaska i t. d.

— ŋ ka: Farńička, Olšáčka, Šimička i t. d.

— á: Javorská, Čelecká, Kočá, Folvarčná i t. d.

— ánka: Buxčánka.

— ica: Moldřica, Vávřica.

— óvka: Cyžóvka.

— ulla: Jurčkula, Galgónkula, Pavlicula, Přečkula,

Kňezkula, Vávřečkula, Javorkula.

Końcówka -ova służy na oznaczenie córki tak, jak -óv
aa oznaczenie syna.

Bałonova, Bystroňova, Buxtova. Obok téj końcówki jest także używana końcówka -ŋka. Często dodaje się do nazwiska na -ova jeszcze „džeuxa“. Była tam Kotulova džeuxa.

Na oznaczenie malój dziewczynki są także używane zdrobniałe formy na e (-ar) = Bystrońe; Kotulče i t. d.

Posiadłość nazywa się podług właściciela z dodaniem sufiksów -ice, -óvka:

Javorkóvice, Galgonkóvice.

Juřicóvka, Klimšovka, Bystroňóvka, Koščolóvka, Slovíkóvka i t. d.

Wsi na -ice są częste: Blendovíce, P'etrovíce, Živoíce, Tošónovíce, Domaslovíce, Stanislovíce, Žebřidovíce i t. d.

Uwagi godnym jest, że prawie żadnego z włościan nie nazywają po nazwisku, lecz zwykle nadają mu jakieś przezwisko. To przezwisko jest często tak rozpowszechnione, że nikt właściwego nazwiska nie używa.

Przezviska bywają dziedziczne i przechodzą zwykle na syna, który po ojcu odziedzicza grunt. Są one często potrzebne, ponieważ może być w jednej wiosce kilka nazwisk z wspólnym nazwiskiem.

Tak n. p. jest w Datyniach dolnych kilka rodzin Bałonów. Z tych Bałonów nazywa się jeden powszechnie „Kuban“, drugi „Krajči“ (t. j. krawiec, ponieważ przed nabyciem gruntu oddawał się krawiecczyźnie), trzeci mieszka na „Šikovcu“, czwarty „za řékóm“, piąty „v lásku“. Często samo imię, zwłaszcza rzadziej używane, wystarcza do oznaczenia osoby. Tak n. p. przed kilku laty wiedział każdy, kto to jest „Vęcel“, „Macek“, „Frańcix“, dziś każdy zna „Pepke“.

Podają jeszcze kilka przezwisk: Dqmbek, Kuban, Myrzák, Kurajda, Šek'éra, Juxa.

Nazwy zwierząt domowych.

Z zwierząt domowych tylko krowy powszechnie mają nazwy. Jest ich wielka liczba. Oto zwyklesze:

Babuša, Bařena, Bosula, Březula, Bystroxa, Čarnoxa, Úisula, Gúadoxa, Gúadula, Gúazdula, Xovana, Jagoda, Kavula, Klobuxa, Koxana, Krařana, Krasula, Kv'atula, Ľaňa, Ľaska, Ľysina, Malina, Mařoxa, Mydľoxa, Pasula, Pľovuxa, Pecula, Ryřana, řarula, řikora, řivoxa, řivula, Strokula, V'eřolá, V'inoxax.

Psy miewajú často nazwy obce, n. p. Amor, Hektor, Plato, Pluto — z rodzimych wymieniam: Bosek (úe kařde-mu psu Bosek), řivek, Ľysek.

Wzory języka.

a) Proza.

„M o r a“.

Ráz mál jeden paxolek za galanke džévke, a ta džévka byla mora. Jak ráz v jednóm úedzele v karčéme taúcovali, xéala mu naráz učéc; ón jóm přitřimáwał, že kandy pujdze, že jeřče má čas jíšć do xalupy, ale óna jeny úie, že muři jíšć i pov'adala dali, že o te godziúie dyck'í muři přišć v jedno úiejsce. „No, k'e tak, to jidž“, povédžál ji ten paxolek. I zaráz řla ta džévka přez vode, kaj ji juř tref'ilo, a dyck'í prosto, ale paxolek ten xéál úedžeć, kaj óna jidže, i tak tež z daleka řol za úóm tam, kan óna. I za pól godziúiny přišla ku jedne xalupe v jedne džedziúie i zustala stáć jako umřétá i tak ře traćila pu maľu, až jeny glova zustala. Ten paxolek tež dořel i úidži, že tu jeny glova ř úi i spumňal se, že ji tak řkoda úexać, k'edy jest taká řvarná i, že ji muři pumoc. I vzón tóm glove i tři razy obeřel kole te xalupy, při k'ere zustala stáć i potym jóm poxynól i džival ře ji. Za pól godziúiny přišla tež óna do řebe i zař začéna s te gľovy calá ře stávać, aže zař taká byla jak před tym i xce

nazádž jíšć do dómu, a úidži tu za sebóm svojigo galana. Zaráz ře zľekla, že ón ji úe bedže xéal, k'edy ře dovedžál, že óna je mora, i pytala ře go, co go tu tak daleko přikľudžilo, jak ře mu tež xéalo tak daleko jíšć, i džekovala mu tež při tym za to, že ji pumóg, a žeby ře na úóm úe gúivál, že óna úi mógla za to. Ale ón ji povédžál, že ón ře na úóm úe gúivá, že óna úi mógla za to, ale čemu mu zaráz úe povédžala, že óna je taká úeřčęšlivá i žeby ón ji juř byl dávnno pumóg. I tak potym řli oba do dómu učeřóúi.

Przysłowia, sposoby wyrażania się i t. p.

Bedže to tam, jak v saku voda.

Byľo mu to úe v nos; = nie podovalo mu się to.

Co řeptane, to zelgane.

Co rok, to prorok. (Jak się corocznie dziecko urodzi).

Čeři ře, jak sağı v pokřivax.

Gľupimu úie po butax, bo do úieh na...

Gúalby veř až do V'édúa (o sknerze).

Dobře temu, co úie úi má,

V'ečór ľegúe, rano staúe,

Žáden mu úie úe ukradúe.

Xéalbyx coři povédžeć, a úie úe dać (lub: a úe zelgać).

Gdo má v úebe řvé'tych, temu ře úe třeba pekla bać.

Gdo poslóxá pod řcanóm, ten usľyři čaćanóm.

Gdo ře s otřembaúi zúeřá, tego řvíúie zjedzóm.

Gę'stá slóžba, řádk'í xľeb.

Gę'stá slóžba, řádk'í řaty.

Gdo čuje, ten suje,

A drugigo při sobe čę'stuje.

Jak'í dřevo, tak'í peú,

Jak'í oćec, tak'í syn,

Jak'í žimúak, taká nać,

Jaká cera, taká mać.

Glupá se vas dzerži.
 Je taká šikovná, jak s pęci mār pónčoxa.
 Nabráł pińędzy i tamten! (uciekł).
 Na to dávám gębe papać,
 Aby mógła dobrze klapać.
 Kaneš nie dał groša, tam nie vtykej nosa.
 Kany bardzo wrony vřeščóm, tam coši muši być.
 Łacne męso pši żeróm.
 Lepšá xudá zgoda, niż tłósty sqd.
 Pańsk'i spańi, żebrači śńadańi.
 Nie třeja mu vęrtac třeći dżurk'i v noše (on i tak dośc
 mądry).
 Ón ni má všick'ix dóma (brakuje mu piątėj klepki).
 Obeck'i — skryły se pod neck'i (obiecanka cacanka).
 Słyš vídž, nie práv nie.
 Trudno sádzać vilka na barana, jak je syty.
 To je śwát (to jest daleko).
 Z głupim se nie dořqđzi, a z usmarkanym se nie naję.
 Małe dzeći strašóm bubóm, a veľk'i pęklem.
 Zgore to na nim, jak na pše.
 Z rōčk'i do rōčk'i, aby nie było męřqčk'i.
 Jak dwacet tak'ix vylupi, to se stańe z mōdrego głupi!
 (Tak mówią pijacy, zabierając się do wielkiego
 kieliszka).
 Śwęty Juři trávóm buři (trawa zaczyna rość).
 Jak padze na Boži stōpęni, to je drogi końsk'i pę-
 dzeńi (trudno o konie do polńej roboty).

~~~~~

b) Poezyja.

I.

Śwęce, svěce, svěce marny!
 Odešel me šynek švarny,

Odešel me do svátečka,
 Vžón mi klucę od serdečka,
 Vžón od svego i od mego,
 Pošoł do kraja cuzego.
 Kázal se mi nie rmućici, *)
 Że se ón zaš pńinavróci.
 Já se rmućici nie bedem,
 Jinego se hledac bedem,
 Co bedže mał gory lasy,
 Štyry końe, dv'e kolasy.

II.

Ona jidže do košćola
 Jako leluja.
 Dživajóm se všicy ludže,
 Jaká je šómná.
 Hej, hej — žal mi bedže,
 Jak mi jóm veznóm ludže,
 Poćešęni me.
 Óna jidže do karęmičk'i,
 Jako bály křat,
 Dživajóm se všicy ludže,
 Baji cały św'at.
 Hej, hej — žal mi bedže i t. d.

III.

Sojka na dębe,
 Dłuęe żołędže
 A sám pńnbóg v'e
 K'era mám będže? *)

*) Cz. rmoutiti se, smucić się.

*) Niezwykle ę w będże, jest dla rymu z żołędżec.

Čija byx já byla, ješi ne tvoja,
 Jagex či šlubila, męⁿdzy gorama ¹⁾
 męⁿdzy gorama pod veľkim dęmbem,
 Że tvojóm bęⁿdem, że tvojóm bęⁿdem.

IV.

Xočbys miała, ma dzévéčko sto ov'ec,
 A já jeny za mycečkóm jašov'ec —
 ne bedžeš má, ne bedžeš má,
 aúni či tego, ma dzevečko, Bóg ne dá ²⁾.

Xočbys miała, ma dzévečko, całóm v'es,
 A já ni mám aúni gróntu na ov'es —
 Ne bedžeš má, i t. d.

Xočbys miała ma, dzévečko, tpi dvory,
 A já aúni potargane stodoly —
 Ne bedžeš má, ne bedžeš má,
 Za to, žeš ty, ma dzévečko, ne sómná.

V.

Łqⁿčení, lqⁿčení, ³⁾
 Co to za ćęⁿżká v'ec,
 Jak še muši rozłqⁿčić,
 S dzeuxóm mladeńec.

Jagehmy še lqⁿčili,
 Obahmy plakali,
 Obahmy se bálóm šatkóm
 Oči ucéráli.

¹⁾ W pieśniach często forma dualis ma znaczenie plur.

²⁾ W pieśniach także: da.

³⁾ Pieśń tę podaje A. V. Šembera (Základové dialektologie československé. Ve Vídni 1864) w 9 językach słowiańskich i w 48 narzeczach czeskosłowiańskich.

Umřeš ty, umřém já,
 Umřémy obadva,
 A dámy še poxovać.
 Do jednego grobu.
 Dámy se napisać,
 Na jednóm desečke:
 „Tu ležóm dva ludze,
 O jednym serdečku“.

VI.

Pojademy na gón, na gón¹⁾,
 Towaryšu mój.
 Na gón, na gón, na łovy,
 Do żelone dq^mbrovy,
 (albo: Na góneček, na novy,
 Za ten lásek višňovy),
 Tovaryšu mój.
 Uno jidze zajqⁿe, zajqⁿe,
 Tovaryšu mój.
 Rozpusć xarta s xarćicóm,
 Aż zajqⁿca uxyeóm,
 Tovaryšu mój i t. d.

VII.

Za Krakovem bę^mbny lįjóm,
 Vojáčkoće maşyrujóm.
 Teżei byx já maşyrovál,
 Dyby mi gdo koúa šodlál.
 Jak še šostrы dovedzaly,
 Hned mu koúa ošodlaly.

¹⁾ Znana powszechnie pieśń łowiecka, rozpowszechniona wszędzie, gdyż napotykamy ją nawet u ludu polskiego w Prusach wschodnich. (Por. Dr. KĘTRZYŃSKI: „O Mazurach“. Poznań, 1872).

Ta nejstaršá koňa šodlá,
A ta druhá lič podala,
A ta třecá zaplakala.

Ňe plač, šostro, svego brata,
Přijedze ón za tři lata.
Tři lata še pomíjajóm,
Šostry brata vyglóⁿdajóm.

A brat leži v ščérym polu,
Má glovíčke na kašeňu,
A koň jeho vedle něgo,
Gřebe nogóm, lutuje go.

VIII.

Ej voláře, voláře,
Cošće volk'í pašli,
Stračilax já v'áneček,
Číšće go ně našli?

Ňi našlihmy, Ňi našli,
Alehmy v'idželi —
Čěrvóne i želóne
Bandlički plyvaly.

Xočbyhmy zapřoⁿgli
Štyry páry kóni,
To tvojigo v'ánečka
Žáden ně dogóni.

IX.

Ej v leše, v leše na řěce,
Paše tam džévečka kačice.
Mám já éc, džeuško, mám éc znaé,
Obečala mi éc mama daé.
Ej ješčeš byla na kliúe,
Juž mi mólv'ila: „mój syúe!“

Ej ješčeš byla v pov'ěcu,
Juž mi mólv'ila: „mój žeⁿéu!“

X.

Mój tatulku tvrdo spíeé,
Mego glosu ně slyšiče.
Ej k'ebyséce mój glos čuli,
Zaplakaé byšéce mušeli.

Mój v'áneček lelujovy,
Skuliš še mi z moji glovy,
Skuliš še mi do potočka,
Synečkov'í do klobučka.

Mój v'áneček marie gíúe,
Jako lišci na březíúe;
Lišci spadné, rozv'úne še,
Mój v'áneček voda něše.
Xočbyx šedla na sto koňi,
Juž go žáden ně dogóni.

XI.

Štyry míle za Opavóm ¹⁾,
Ožeňil še vróbel s kavóm,
Všick'ix ptáškov pozaprašál,
Jeny sovy, te zaňexál.
Jak še sova dov'edžala,
Na v'ešeli přilečala.
Šedla soše na stolečku,
Dała se graé po níúecku.
Vzón jóm mlódy vróbel v taúec,
Vyražil ji pravy palec.

¹⁾ Porówn. podobną pieśń, którą przytacza Jan Biela w „Gwarze Zebrzydowskiéj“. (Rozpr. i spraw. W fil. Ak. Um. T. IX. str. 193.

„Pumałuže ty, oźralče!
Vyraziš mi všick'i palce“.

XIII.

Vařila myšička kašičke.
Temu dała na misečke, temu na ryndliček,
Temu do gárnečka, temu na taleřiček,
Temu ostatnímú glov'ičke urvała.
B'ežala, bežala, tam še skukała.

Z a g a d k i.

1. Štyry rogi, žádné nogi, na postřodku baxóř = poduszka.
2. Ně je to, ne pije to, i jak to xyči vřešči to; co je to? = lańcuch.
3. W leše šće^{te}, dóma zge^{te}, na postřodku drótem spē^{te}. = sito.
4. Šeł xlop do lasa, přinós dřeva jak palec; zrobil z tego dvoje trók, dva štočk'i, šidla końce i přikryvke na gárneec = žoláďz.
5. Bez čego v'evač ne zv'eje obilá? — Odp. Bez poprav'eňá na víjačce.
6. Malutk'i, okrŕn^{glutk'i}, ni má d.... ańi putk'i, každý rok to má mladžutk'i = groch.
7. Na cały las padze, a na štyry jedlički ni = na wymię krowy.

SŁOWNICZEK.

A.

abeceda, abecadlo.

„abeceda, — krajic xleba,

gárneec mléka, — to je dobre dlá školníka.

arx, a) arkusz, b) arkusz katastralny.

až, ma obok zwykłego znaczenia także znaczenie „aby“.

B.

baba, a) kobieta, b) žena.

bařica, babka, rodzaj pieczywa.

baxóř, brzuch w znaczeniu pogardliwym.

baji, nawet. „Jábyx tam baji šla“.

bańa, a) dynia, b) naczynie okrągłe, c) kopula u wieży.

bańčák, duży dzban.

banovač, žalowač czegó. Według prof. Jagića (Arch. Phil.

VII. 49) wyraz ten pochodzi z maďz. bántani = offen-

dere; prawdopodobniej atoli zestawic go należy z maďz.

bánni (Karłowicz. „Mémoire sur l'influence des langues

orientales sur la langue polonaise“. Leide 1884), zaš

z bántani zestawilbym następujący wyraz:

bantovač, niepokoic kogo: bantuje po nocax.

bardo, term. techn. tkacki.

bařina, bařóvka = bagno, moczara.

barłóg, nieporządna pościel.

barva, kolor.

bařic še, zatrzymac się, morari.

bedlivy, do troskliwy, uważający; cz. bedlivý.

bédny a) chory. On je jak'ísi bédny. b) lichy. Tego wam nie
potrzeba powiadać, że macie biedne szkolne budynki.

begać še, (o krowach), latować się.

„Třeja kludzić krove ku bykov'i, bo še b'egá“.

bełka, także z niem. zemla (semmel), rodzaj pieczywa.

„B'ełka má šesć bulek“.

berla, kule, którymi się posługują kulawi, cz. berla; xodzić
o berlax (cz. choditi o berlách).

bezmala, zdaje się, že...; podobno. „Ne véće tež švađerku,
či ón tam byl?“ — A, bezmala byl.

bezroku, (bez uroku). Wykrzyk podziwienia. Używa się
zwykle przy oglądaniu czegoś nadzwyczajnie pięknego,
n. p. pięknego bydła, aby „ne uřéc“.

bič, bat.

bičisko, trzonek u bata.

bičóvka: pieniądze na piwo, jakie się daje „pogóničóm“.

bidlo (stslów. бидло), pozioma belka, na którój spoczywają górne
części warsztatu tkackiego np. „karkulce“ (tintinnabulum).

bisaga, (§. 90), człowiek do niczego (cz. bisaha, zam. visaha)

blaxa, płyty z lanego żelaza, stanowiące część pieca.

blaxa, pchła, cz. blecha, stslów. блѣха (§. 28.)

błościca, pluskwa, cz. plořtice, cf. małow. блощица. W bi-
blii królowej Zofii na str. 49 v. 23 i 27 (wyd. Małow-
ckiego) znajduje się wyraz: ploszczyce.

bocoń, bocian.

bočić še, dasać się: „Co še tak bočis jak zlá krova?“

bodej, wyraz powątpiewania. „Či jutro bedže pogoda?“
„Bodej tam bedže“.

bolák, wrzód.

bolq"čka, ból, boleść.

borák, nieborak.

božatko, wyraz politowania, nieborak.

brak, rodzaj, gatunek: jeden brak (sc. pieniędzy) będzie
miedziany, drugi brak srebrny i t. d. (Tyg. 1848, 184).

brakovać, wybierać podług gatunków (sortieren).

bratrańec: brat cioteczny.

brovek, wieprzek tuczony, stslów. брѣвѣк

brona, a) brona (Egge) b) brama.

bruclék, kamizelka z sztywnym „lemcem“ (kołnierzem),
zapinana na 2 rzędy mosiężnych, albo srebrnych gu-
zików „kneffi“. Irzec i wyraz wychodzi z użycia. Dziś
używana kamizelka zbliża się krojem do „pańsk'í“ i na-
zywa się „vesta“ (weste).

brus, brusek, a) kamień służący do ostrzenia narzędzi,
b) brusek séra.

bulać, obalić.

buřić, kołatać.

burnus, paletot.

C.

čáпка, czepiec, godło mężatki.

čepań, a) skorupa, testa b) głowa. Co do znaczenia „głowa“
i „skorupa“ porówn. łac. testa: franc. tête.

čepić, čepiny, obrzęd weselny, „névasta“ dostaje čápkę“.

celina, glina służąca do wyrobu cegły (może *ceglina?)

čepać, zrzucać n. p. owoce z drzewa.

čelná krova, eine trächtige Kuh.

čepać, rzucać (stslów. ренчу).

čpac, wpychać.

cera, córka cz. dcera.

čeruidlo, atrament.

čérpac, čérpnóć, puszczać plyn po kropli.

čerstvy, świeży, čerstvá voda.

čésarská (sc. droga, cesta), szosa, Kaiserstrasse.

cesta, droga, цѣста, cz. cesta.

čiščárna, basen wśród rynku napełniony wodą (cisterna?)

corek, kojec.

čuć, ma obok zwyczajnego znaczenia także znaczenie: sły-

szeć. Tak samo w sąsiedn. gwarach morawskich i w jęz. słowackim.

Mój tatulku tvrdo spiće,
Měgo głosu nie slyšiće,
Ej k'ebysće glos mój čuli,
Zaplakać bysće mušeli. —

W stpol. ma čuć także znaczenie: strzec, custodire, vigilare (Dr. A. Kalina Anecdota paleopolonica. Arch. III. 46). Pastyrze w obliczaju myały czuez albo strzedz trzód swoych i t. d. Pylne czvřjancz na modlythwach (Gl. VII. 12).

cudák, dziwak.

cudzić, czyścić n. p. studnią. W gw. żyw. = ciągnąć za włosy.

čux, węch — cz. čich.

cycón, o dzieciach spieszczonych.

cygańić, kłamać.

cypek, penis.

D.

dō^ga f. pl. dōgi (stśłow. даръ, lorum vinculum a) część beczki, b) tęcza. Por. lit. dangus (niebo).

dárúik, darń.

dášek, służy do poszywania chat (słomą), cz. došek.

dložka, podłoga, cz. dlážka.

dopalovać, dožérać, dokuczać komu; cz. dopalovati.

dřevo, drwa.

dřevko, mała beczka, baryłka.

dřevna, drewnia, drewutnia.

dřik, hycel (Schinder), pogardliwie także o adwokatach.

drugdy, niekiedy, Gdac. kwest. 1674 C. a: y przytrafia się drugdy, że jeden...

duća, wyźłobienie w ziemi napehnione wodą.

dudlać, wydrażyć dřevo.

dudłave, wydrażone (drzewo).

dyrščka, kiszka.

dzecko, dziecię w znaczeniu wzgardliwym.

džedžina, wieś.

džéxta, duża chustka do zbierania trawy.

dživaó še, przypatrywać się, cz. divati se.

F.

facka, policzek (ohrfeige) cz. facka.

falešny, fałszywy, cz. falešný. Psalt. Pul. 134, 1: od męża falesznego (Nehring Arch. V. 361).

fań, niem. fein. To je fań = zupełnie dobrze.

fańura, policzek, cz. fańoura.

fědrovać, wydobywać z ziemi na powierzchnią, n. p. węgle; niem. fördern.

felčar, lekarz wojskowy; niem. feldscheer.

fifidło, windbeutel.

figlimont, figlarz.

folga, drewniany drag używany do poruszania belek.

frelka, panna (fräulein).

fusy, wąsy, cz. vousy.

G.

gabać, sięgać na kogo. „Co tam bedżeš na něgo gabal?“

gádać, zgadywać.

gádka, zagadka.

galaty, spodnie, cz. kalhoty (fr. culottes).

galuška, kluska.

gańba, wstyd. „Je go gańba“, pudet cum.

gáršć, ma obok znaczenia zwykłego także znaczenie ręki.

„šatka do gáršći“ = chustka do nosa.

gazda, gospodarz, gaždžina, gospodyni.

gazdovać, gospodarować.

głon, muł, cz. hlen.

gluza, wewnętrzny wrzód cz. hlíza.
 gŕovńica, tyfus, cz. hlavnice.
 godny, dosyć duży.
 godziny, godzink'i, zegar(-ek) cz. hodiny, hodinky.
 gón, polowanie.
 góny, zagony stanowiące jedną całość.
 groćica, naczynie szerokie i niskie.
 grotek, naczynie używane przy dojeniu krów (melkkübel),
 cz. hrota. z niem. gerät, por. og. pol. graty.
 gruča, guz cz. hrče, hrčka.
 grux, hałas, loskot.
 gusła, czary.

H.

handry, stare galgany, służące do wyrobu papieru (hadern).
 handrylák, ten, co chodzi po handrax, zbiera „handry“.
 ha věř, górnik, cz. haviř, (hauer).
 ha věřna, kopalnia węgla.
 hebama, (hebamme) akuszerka.
 helokać. Pasterze witają się śpiewkami, zaczynającymi się
 od słów: „Helo, helo (n. p. Janiček), ale ty (n. p. Kotulův) Janiček... helo, helo, helolo. To witanie, po którym następują śpiewy nazywa się „helokaniem“. Por. cz. helekati.
 herb, spadkobierca, dziedzic (erbe).
 hledać, szukać, cz. hledati.
 hoby, sprzęty domowe, cz. hoby.
 hovado, bydło, cz. hovado stśłow. говадо; por. gawieź.
 hósle, skrzypce, stśłow. гасль, gęśl.
 hrom, piorun; hromsk'i, pioruński. To je hromsk'i člověk (przekleństwo).
 hruza, zgroza, cz. hrůza.
 hymbalek. belka nad warsztatem tkackim (hängebalken).
 stařać kómu hymbalk'i na oči = starać się go podejść.

X. (Ch).

xabrek, (fabrek), bławatek.
 xarčeć, chrapać.
 xárk'i, wypluta flegma.
 xašník, czeladnik (Tyg. 1848, 24).
 xasa, czeladź.
 xaterny, biedny, słaby.
 xebz, bez (hollunder), cz. chebz.
 xlapać, xlastać, źłopać, stśłow. хлпати.
 xoji, subst. coll. neutr. gałęzie drzew iglastych.
 xory, n. p. xory xléb (chleb czarny, razowy), xore źeli, czarna kapusta) w przeciwstawieniu do „śvátly xléb, śvátle źeli“; stśłow. хоръ = aegrotus; znaczeniem zbliża się laskie „xory“ do połabskiego „chřry“ = brzydki, hässlich (Schleicher).
 xóva, niańka, cz. chůva.
 xovańec, syn przybrany, xovanka, córka przybrana.
 xovańi, żywność.
 xrości, (хростити), krzaki.
 xudobny, ubogi, cz. chudobný.
 xudźák, nieborak, biedak, cz. chudák, chudás.
 xyba, szkoda, błąd, skaza. To še vám teź veľká xyba zro-
 biła; oddali go (wzięli do wojska), bo ni máł žádné xyby. Wyraz ten uchodzi u lingwistów madziarskich za pochodzący z jęz. madziarskiego i *hib. (hibban, hibbit, hibul) (Ungarische Revue 1885, 278).
 xybać xynóć, rzucać, rzucić. Ale namniejszym strachem nie dać się ochynać. (Wiz. II. 48).
 xybać, brakować: gdy przyczyny nie chybia i on wesółym być umie. (Tyg. 1848, 140).
 xytk'i, fortele.
 xvost, ogon, stśłow. хвостъ, cz. chvost.

J.

jargać się, gniewać się, przyswojone z ärgern.
jednórka, jedenka.
jedza, jedzenie (stśłow. *ѣдза*).
jedżiny, jedyny, cz. jedyny (stpol. również jedżiny).
jegła, igła, cz. jehla.
jeny, a) tylko b) wciąż, ciągle. „Już tak dávno umřela,
a jeny mi ji žal“.
jinteres, prowizja od pożyczonych pieniędzy.
jisto, zapewne.
jiskać, szukać „jiskać vši“, cz. jiskafi.
jiste rok'i, zaręczyny.
jméno, imię. Tylko w zdaniu: „ve jméno Boga, ojca, syna itd.
jizbanek, ławka, na której siedzi tkacz przy swój robocie.
(sitzbank).
jizbečka, izdebka.

K.

kabát, górna suknia męska, stgkiem. kawáti, średniogórno-
niem. gewaete.
kabátek. krótka koszula kobieca, zaledwie piersi przykry-
wająca i noszona w święta na zwykłej koszuli.
kacabaj, ubranie górne kobiece, rodzaj mantylki.
kačica a) kaczka, b) waga decymalna, cz. kačice.
kadłubek, czworogranna skrzynka, którą się szpakom na
drzewach wywiesza, aby tam swe gniazda zakładały.
kaleńica, gontowe zazwyczaj nakrycie chat, ciągnące się
wzdłuż od szczytu do szczytu, także: śleńe. (*сапма*).
kańec, kiernoz. cz. kanec.
kapálka, woda wydzielająca się z k'ísk'i, (kwaśnego mleka)
przy robieniu sera, cz. kapalka = woda deszczowa.
kařica, skórzane obszycie cepa, cz. kapice, (niem. *käpp-*
chen?).

kapsa, kieszeń.
kárńik, wieprz utuczony na zarznięcie.
kartać, szcotka, cz. kartač.
kartka, okólnik bnrmistra, zawiadamiający co miesiąc,
a w razie potrzeby częścię o uchwałach „prava“ t. j.
rady gminnej i wzywający do uiszczenia „dávki“ t. j.
podatku.
kazatelńica, ambona, cz. kazatelnice.
k'érxóv, (kirchhof), cętarz.
k'idać, gnój) disicere fimum stśłow. *кѣдати*, czesk. *kydati*,
huńj, cf. *szérvári, szedánvuri*.
k'iska, kwaśne mléko, cz. kyška.
kłapaty, o wielkich uszach. To je švína klapata.
klin ob. zwykłego znaczenia jeszcze: łono, cz. klin.
Ej jeszcześ była na klinie
Już mi powiadała: mój synie. (Cinc. 10).
klobuk, kapelusz, stśłow. *клокукъ*, cz. klobouk, wyraz po-
chodzący według Miklosicha z tureckiego. (Die türkischen
Elemente in der südost- u. osteuropäischen Sprachen.
Pamiętnik Akad. Um. wiedeńskięj 1884). MATZENAUER
(Přispěvky s. v.) sądzi, że wyraz ten jest słowiański.
klócić, mieszać, ruszać, poruszać. „Zq^mb śc mi klóci.“
klučka, klamka, cz. klička.
kludzić, prowadzić, stśłow. *клюдити*, cz. kliditi, słowack.
kluditi; skludzac, sprzątać n. p. zboże: oziminy po-
skludzano suche. (Tyg. 1849, 19).
kluka, a) drag u góry zakrzywiony, b) tyka z hakiem,
c) drag używany przy noszeniu wody.
kobela, torba żebraka.
kolńa, stabulum lignarium tectum, vehicularium, cz. kolna
(w niektórych okolicach dyjalectycznie kulńa).
kokot, kognt. cz. kokot.
kołci a) suche pręcie służące za opał, b) sucha lodyga ziem-
niaków.

kolečk'i, zapalki.

krqflek, obcas.

kopyrtać še, przewracać się cz. kobrtati se. Wyraz ten złożony jest prawdopodobnie z ko i obyrtać, opyrtać, por. об-кpытати, vertere.

korba, przyrząd do cięcia słomy na sieczkę. (šekańi).

kordybańik, garbarz.

košee, kosarz.

kotny, o kotce mającej się okocić (mieć kocięta).

kreplik, pączek (krapfen), ale: má še dobre jak pğ"ček v maśle.

křesny, ojciec chrzestny.

křesná, matka chrzestna.

křestovać, trzymać do chrztu.

křevk'i, kruchy; por. krechcoszczÿ (Gl. XL. 1. stśłow. кpыкoстъ, cz. křepkost 1; krechkoszcz Zygm. 117, v-ob. krewkoszcz 34, r. 140, r. 159. Dr. HANUSZ (O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I. str. 62) odnosi ten wyraz do tego samego pierwiastka, co kruchość, ustawiając stosunek następujący: krechkość: kruchy = кpыкoстъ: кpоухъ = κpυστoσίνω κpυόω.

křupać, křupkać, cum strepitu mordere, cz. křoupati.

krućica, potawa mączna.

kśq"dzka, żona księdza ewangelickiego, pani pastorowa

kuča, licha chata, каштa.

kuckać, kaszlać.

kudlić, skubać za włosy.

kukla, kuk'elka, długa strucla.

kulifant, trucizna na ryby (kugelfang?)

kust, wikt (niem. kost.)

kutać, kutnóć, ręką, albo nogą coś zgarnąć.

kvak'i, buraki.

kvap, puch.

L. Ł.

łacny, tani, cz. laciný; czy nam to nie złacni sól? (now. 7).

łax, człowiek do niezego.

łaska, u cepa.

łaskovać, szukać komu po kieszeniach.

łasztóvka, jaskółka.

ławka, ob. zwykłego znaczenia także = kładka.

leńboda, człowiek bardzo słaby.

lemec, kornierz.

letńik, letnia suknia kobieca.

leńq"čka, lewa ręka.

litkup, pijatyka po zawarciu jakiego kupna.

łońi, przeszłego roku; łońsk'i, przeszłoroczny: widzę to bowiem w twym wesole (sic) oku, że list mój łoński nie był zarzucony. (Wierszowane powinszowanie na rok 1845; druk.)

łq"čić še, żegnać się.

łoktuša, łoktuša, duża chusta n. p. do zbierania trawy (lakentuch).

łq"ty a) gałgany (lumpen) b) suknie.

M.

macek, „xodzi po macku“.

maćeřizna, spadek po matce, cz. mateřizna.

máčka, sos. cz. máčka.

malovańec, materyja bawełniana „malovaná“.

malta (niem. mörstel).

małk'i, dobrze zmełty.

mamlać, gryząc ślinić.

mamrać, mówić niewyraźnie.

mańdák, mańkut, ten co „mańdáką“, lewą ręką, jada.

maras, niem. morast.

marašić, chodzić w „maraše“.

marekva, marchew.

mazać się, płakać.
 m é r v a, wymłócona słoma,
 m é s qⁿ c, a) księżyc; b) miesiąc.
 m i t r eⁿ g a, strata czasu.
 m l e z i v a, pierwsze mleko, siara, cz. mleziva, łac. colostrum
 cf. m a z z a, lit. mólzu, milžti.
 m ł o c e k, młocarz.
 m o ř e ň i, m o ř i s k o, biegunka.
 m o r e s, masc. sg. obyczajność, „naučim já ěe moresu“.
 m r a v y, obyczaje, cz. mravy.
 m r o k' i, chmury.
 m u l d a ć, ssać.
 m u r d z i ć g e^m b ó m, wykrzywiać usta.

N.

ń a d r a, pl. zanadrze, cz. nadra.
 ń a s p a (z na- sypa) chodnik cokolwiek podniesiony około
 chaty (trottoir).
 ń a z d a v a ć ś e, spodziewać się.
 ń e c k i, wanna.
 ń e v a s t a, panna młoda, cz. nevěsta.
 ń i m o c, choroba.
 ń u x a ć, wachać.

O.

o b e c, fem. gmina, cz. obec.
 o b e c ň i, daňi, neutr. podatek gminny.
 o b e c k a, przyrzeczenie, obiecanka. Obec' i skryły się pod
 ń e c k' i.
 o b ě l i, zboże, cz. obili.
 o b ł a p a ć, uściskać.
 o b l e ě, fem. albo obleci, ntr. ubranie.
 o b r a z i ć k o g o, używane w pierwotnym znaczeniu: obraził
 m e v n o g e. (cf. łac. offendere).

o b ř i n k' i, część bótów, która zostaje po odcięciu cholew.
 o b r o č ň i k, parobek, któremu jest powierzony „obrok“ dla
 koni.
 o b u j e k, obroża, cz. obojek.
 o b v qⁿ z a ć, oprawić (książki).
 o c a s, ogon, cz. ocas.
 o c e l, f. stal. cz. i stp. ocel. Ale kto sie ná ocel da cnotą
 v k o w á ć W i z. I. 183.
 o d d á v k a, pobór wojskowy.
 o d p r o s, prośba o przebaczenie uchybień. W dniu konfir-
 macyi jeden z konfirmandów w imieniu wszystkich prosi
 rodziców i nauczycieli (w kościele od ołtarza) o wy-
 baczenie wszelkich uchybień, po czym konfirmandzi po
 raz pierwszy przystępują do wieczerzy pańskiej.
 o d z ě v k a, odziewačka, wełniana chustka, którą się okrywają
 kobiety.
 o g l á š k a, zapowiedź, cz. ohláška: czy jeszcze będąwołane
 ogłoszki w Katolickim kościele (Cinc. Now. 10).
 o j ě i z n a, ojcowizna, spadek po ojcu; w ý e c z n a o c z e c z y n ě
 = hereditate (Gl. XXXIII, 9), cz. otcina.
 o j e, dyszel, cz. oje.
 o k o: na oko = pozornie. Miał być obieszonym atoli tylko
 na oko (Tyg. 1849).
 o k a m i g, okamgnienie.
 o k ř a p l y, mający chrypkę, cz. chřiprý, chřaplavý.
 ó n a k i, jaki taki.
 o p a t e r n y, ostrożny,
 o p í c a, cz. opice. powstało z affe jak og. pol. małpa z maulaffe.
 o p r a t a, pl. opraty, lejce. cz. oprata.
 o r d e k a, lub rordeka (rohrdecke).
 o š k l i v y, wstręt obudzający, cz. ošklivý.
 o š p í c a, ospa, cz. ospice.
 o s t r o p e c, drąg drewniany z szczeblami „šteblami“, na który
 się układa konieczyne lub zboże — w stóg.

ostuda, nieprzyjemność, waśń, cz. ostuda.
 osve, osobno.
 oŕę"zi mę"so, mięso wołowe, cz. hovezí maso.
 oźralec, pijany. Takí na wszem sowito éi oźralcy gina.
 (Wiz. II. 375).

P.

paxařina, pęcherz, cz. puchořina, cf. macharzyna.
 paxołek, a) parobek, b) młodzián.
 pandrák, pędrak, cz. pandrák.
 pańenka, źrenica, cz. panenka.
 panna, a) zakonnica, b) lalka.
 panták, duża siekiera.
 paśće, łapki na myszy.
 paskuda, człowiek wyrządzający szkodę.
 patrić, należeć. „Jak se patri“ (comme il faut).
 pecenek, bochenek chleba, cz. pecen,
 pecyna, gruda ziemi (w Kieleckim pęcyna).
 pecka, a) pestka, b) pnie z twardego drzewa, na których
 dom spoczywa.
 pęgza, zięba.
 pękełko, wyżłobienie pod warsztatem tkackim, w którym
 się zbiera puch (kwap) z bawełny, służący do wyrobu waty.
 perlik, młotek, cz. perlik.
 pętruźeli, pętruszka gr. πετροσέλινον łac. petroselinum, Pe-
 tersilie (Karł. słow. lud. str. 8).
 pędło, dziura w polu, w którą ścieka woda.
 pismo, list.
 pítomy, ograniczony, cz. pitomý.
 piznóć, uderzyć.
 płaxta, biała, duża chustka, którą się odziewają matki
 chrzestne.
 plenk'i, pieluszki, cz. plenky.

plevńa, a) miejsce na plewy, b) kieszeń boczna w pod-
 szewce surduta.
 plę"skyř, odgniotek, cz. pliskyř, pryskyř.
 płonka, drzewo nieszczepione, cz. plan.
 płony, niedosolony.
 plosó, głębia, cz. pleso.
 plózić, wychodzić na dobre, służyć.
 pobédzać, około Cieszyna, poŕédzać cz. pobizeti, nama-
 wiać kogo do jedzenia lub picia. stśłow. бѣждѣ -дѣтии
 άναρχίζειν „Ne dejće se přeca pobé ŕzać. Ku upięciu tedy
 wždy jeden drugiego pobiedza, proší (X. Jęz. E. 7b).
 poćenek, altanka przy wejściu do sieni.
 poćę"sná, traktyrunek.
 poganka, tatarka.
 podvlěčka, spódnica.
 podzuvk'i, kalesony.
 podać se na kogo, być do kogoś podobnym; podany,
 podobny.
 pokuta, kara pieniężna.
 pokrop, całun.
 pořad, ciągle, nieustannie. cz. pořád(e).
 pořéz, ośnik.
 pońmetać, o krowach, (poronić)
 porę"čeńství, ostatnia wola, testament.
 porę"čńik, opiekun, cz. poručńik. Ku temu starała się też
 tu dla dziatki o poręczńików (Kaz. 1860, 4).
 porq"čić, polecieć, rozkazać.
 povál, m. strych.
 povq"zka, płóciénko do cedzenia mléka.
 pozadek, gorsze zboże.
 pozór, baczność, uwaga; dávej pozór = uważaj, gib Acht;
 cz. pozor.
 přác cum dat. sprzyjać komu, kochać kogo, cz. přáti.

W stpol. přác łączyło się z gen. przal israhel dzieció
swe (Mal. Wacl. Pag. 139 verso.
pravić, mówić, powiedzieć.
pravidlo, przyrząd, służący szewcowi do wyprostowania
cholew.
pravnik, radca Wydziału gminnego.
pravo, Wydział gminny.
předivny, naprzykrzający się, kapryśny.
přejqⁿć še, skończyć się. Robota še ne přejme (Przysl.)
Okrzyki się nie przeimaly (Tyg. 1848, 16).
na přejmo, na przelaj
přik'idka, dosypka przy mierzeniu zboża.

R.

raňqⁿčka, p. životek.
razem, adv. w krótce.
řeč, mowa. Była o tym řeč. „O tym ni ma aňi řeči. Także
tež y na ten kształt rzecz k niemu uczynik. rzecz = ser-
mones (Gl. XXVI, II); podle rzeczy panowey (Zof. 63,
3a juxta sermonem Domini (Exod. XVII, 7)
řexla, (rechen).
řékać, modllć się. Pilnie rzekaycie — Boga wzywycie.
(Paťn.) Wyraz ten jest także u GDACYJUSZA. Mniemaćie
bowiem, że wysłuchani bydž muście, kiedy się długimi
modlitwami (albo długim rzekaniem, jako mówicie)
zábawiacie. (Gd. Dyszk. Poj. 1679 E. 4a.
respa, belka, służąca za podporę.
rev, revik, gryfie.
řić, anus, cz. řit'. Także u Reja i innych stpol. pisarzów.
roba, robka, robečka, a) kobieta dorosła (mulier, fe-
mina) b) żona (uxor). Wyraz ten jest pod względem
semazyjologicznym nader ciekawy. Pierwotne jego zna-
czenie jest = niewolnica (serva), stslow. раба por. robić
i t d. To znaczenie ma jeszcze ros. пага. W polsk.

wyraz roba, = niewolnica już w pierwszej połowie w.
XVI. wychodzi z użycia, jak świadczy uwaga BUDNEGO
do Genes; 16, 1 (sed habens ancillam aegyptiacam):
„właściwie roba; ale nie wiem, czemu tego słowa już
Polacy nie najrzą, ano jest cudne, od roboty rzeczone“.
Obok tego pierwotnego znaczenia już w XVI. w. miał
wyraz roba znaczenie: scortum; roby i niecněj nie-
wiasty nie pojmie sobie za żonę (Leviticus 21, 7 w 1.
wydaniu Biblii Leopoldy). W dzisiejszych narzeczach
morawskich znaczy roba a) kobieta w ogóle b) ko-
bieta silna, dorosła c) kobieta, niezamężna, dziewczę
d) kobieta zamężna (Jungmann. Šembera Zákł. str.
53. Bartoš) — zaś w niektórych okolicach Wielkopolski
jest roba a) kobieta nieschlujna, nieporządna,
b) świnia (sus scrofa).

rogula, mątewka.

řqⁿdzić, mówić, rozmawiać. LINDE: rzędzić, por. og. pol.
zrędzić.

řqⁿdny, adj. rozmowny, loquax.

rola, gospodarstwo obejmujące około 50 morgów pola. Wła-
ściciel „role“ nazywa się „śedlák“.

rosól, słona woda, w której się przechowuje wieprzowina.
Og. pol. rosól = laskie polévka, cz. polivka.

rožégać = *rozžegać, zapalać (stslow. жегать).

rozlqⁿčná, pożegnanie.

ruć, wrywać włosy przy czesaniu. Por. lit. rauju (wry-
wać roślinę z korzeniem); rausiu, grzebać w ziemi
i t. p., ruć: ryvać = suć: sypać.

ryma, katar, gr. ρεῖμα stslow. рена.

S.

sađi, nagi.

šastać, rozrzucać na wszystkie strony.

šatka, chustka; šatka do gársći, chustka do nosa.

šaty, ubranie, stpol.

ščepek, młode drzewo owocowe, zaszczipione.

šćérka, potrawa mączna, legumina.

ščipeni, zaszczipienie ospy.

ščuka, szczupak, stpol. szczuka zdechła, ale zęby zostały (LINDE).

šedživy, sędziwy, stpol.

šerka, szelka służąca do dźwigania taczek (seilchen).

šę"džól, gont (schindel).

šedlák, p. rola.

šidzić, oszukać, oszukiwać, cz. šiditi. By bárzyey oszydzili on żołądek stary. (Wiz. II. 350).

škázác po kogo, posłać po kogo; škázác komu, posłać komu wiadomość.

šiplác, robić coś powoli, rozwiązywać węzłki; šipláčk a robota powolna, nudna. LINDE: szyplác, szyplánina.

škládńik, uwrocie (w Galicyi).

škłópec, łapka na szczury, tehórze i t. p. cz. klopec.

školńik, -ica, uczeń, uczennica.

škóřica, cynamon, cz. škořice.

škrížlivy, trzeźwy, w innych okolicach Śląska: křižby.

škróbkka, przy warsztacie tkackim miejsce na przechowanie „člónkóv“, cyvek i t. d.

škubački. Zwykle w adwencie zbierają się dziewczyny jednej z przyjaciółek dla „škubańá“ pierza (Feder schleischen). „Škubački“ takie bywają zwykle bardzo gwarne, gdyż ma się rozumieć, że i młodzież męska bierze w nich udział, chociaż niekiedy niekorzystny dla zamierzonego celu. Wśród śpiewów, żartów, zabaw i rozmaitych krotochwil przeciągają się škubački zwykle do samego rana.

škućina, szczecina. Używa się także o ludziach niedorośłych, mających pretensyje, ażeby ich za dorosłych uważano.

škumać, badać, cz. skoumati.

škyrkać, ślizgać się po lodzie, cz. škrkati.

škyrkávka, ślizgawka.

šlixtovać. W razie gdy „osnova“ nie jest dosyć mocna musi ją tkacz „šlixtovać“, tj. krochmalic rodzajem krochmalu ziemniaczanego, nazywającego się „šlixta“.

šleńe, kaleńica.

šlin, rodzaj gleby.

šlósny, a) poważny, b) znaczny.

šniǫgi, pędy drzew; w Wielkopolsce: skrzydła wiatraka (O. Kolberg w Zb. wiad. antr. I).

snága, czystota, ochędostwo.

šmatłác, šmatłavy.

snážny, czysty, chędogi.

snážić, chędožyc, cz. snáha ma inne znaczenie. Stpol. To najpotrzebniejsze w ubiorze, aby był ochędožny a snážny. (LINDE).

snopel, og. pol. sopol stšłow. снопъ a) smark, b) śpiczasty kawał lodu z dachu na dół wiszący (eiszapfen).

snovadłá, przyrząd tkacki do snucia przędzy lub bawełny.

šómny, piękny.

šotór, słomiana torba na książki.

šparák, wypychacz.

špasować, żartować (spassen).

špendzer, krótki kaftanik sukienny z rękawami u ramion bardzo szerokimi i sfaldowanymi. Kaftanik ten, który jeszcze kobiety dosyć powszechnie nosiły, dziś zastąpiony „kacabajami“ i bluzami, prawie już wyszedł z użycia.

špóra, a) opór, b) człowiek „špórny“ (troztkopf.)

špexać še, śpieszyć się.

špyrka, słonina. Prof. MALINOWSKI (Prace filol. I. 184) wykazuje pochodzenie litewskie tego wyrazu, co już przy-

puszczał MATZENAUER (Cizi slova ve slovanských řečech). P. KARŁOWICZ zestawiał wyraz špyrka z cz. šperk = ozdoba, jak okrasa = 1) condimentum 2) ozdoba, (Arch. III. 664). Prof. JAGIĆ przypuszczał (Arch. V, 674), że špyrka = schwarte, zwracając uwagę na švar-kli i šverkli w kroackim i słowieńskim. Wyraz špyrka przeszedł do madziarskiego: pörce, töpörtyü, i niektórych niemieckich narzeczy: An Kraut an Sperka, trajschta ofa Aern etc. (Rudolf Temple „Historisch-Ethnographisches aus den Trümmern altdeutschen Wesens“ (Pest, 1868, str. 3.)

šrůty, lachmany, suknie.

stařenka, babka, cz. stařenka.

stařik, dziadek.

starosta, starszy przy weselach.

statek, a) bydło, b) gospodarstwo.

stačeni, budynek, cz. staveni.

stávka, posiedzenie Wydziału gminnego.

střebač, jeść coś płynnego, n. p. rosół stś. СТРЕБАТИ, cz.

słowack. srebati, lit. srepti, lać. sorbeo.

střexa a) część dachu, b) u kapelusza (kraj, rondo).

strom, drzewo, cz. strom.

stružak, niem. strohsack.

stružek, tarło.

štyrnadel, trznadel, cz. strnad.

subtelny, szczupły, wąty.

suč, sypać.

sukač, term. tkacki: nawijać przędzę lub bawełnę na cėvki (vřtek) lub „falfy“ (osnova), stśłow. СОВКАТИ lit. sukti: kręcić; por. sukno.

sužovač, męczyć, dręczyć; wyraz ten wzięty z cz. soužovati, wymiera.

švačič, jeść „svačine“, podwieczorek.

švadlena, ob šváčka, szwaczka cz. švadlena.

švarny, piękny, przystojny.

švatly, biały (chleb).

švérbq"čk'i, krosty (Krätze).

švetńica, lepsza izba, salonik.

švidraty, zyzowaty, niem. schwiederäugig.

svobodny, wolnego stanu (ledig).

T.

taržič, utaržič, zbierać pieniądze na targu (Tyg. 1850, 83)

tatek, ojciec; tatulek, dim. tytuł księży ewangelickich

(„Pañe tatulku).

tesář, cieśla (ale čosač, přičes). Wyraz oczywiście wzięty z cz. (tesář).

točmo, dziesięcina, którą dawniej składano księżom katolickim (decimum).

tořič, a) zanurzać w wodzie, b) palić w piecu, jak stśłow.

ТОПИТИ = a) immergere, b) calefacere, w cz. topiti, ros.

ТОПИТЬ; por. lać. tepidus = stśłow. ТОПЛИ; otop = opał.

tovaryš, czeladnik.

trešć, = sok, zwłaszcza sok z fajki.

tróhla, a) skrzynia, b) trumna.

trufač, z niem. trauen i w tymże znaczeniu używane.

U.

udač piňqndze, pieniądze wydać.

ujec, wuj.

unuce, szmaty do obwijania nóg.

utrápa, strapienie.

uvidžec, zobaczyć. Otwórzmy tylko żywą księgę, a uvidzimy. (Tyg. 1850, 31).

uvód, wywód (obrząddek kościelny — gdy matka po raz pierwszy po chrzcie z dzieckiem przychodzi do kościoła).

V.

vaxovać, strzéc (wachen).
 vadzić še, klócić się.
 vajca, jaja, cz. vejce.
 vajda, naczelnik cyganów.
 vařq"ka, grzana wódka.
 vasyrmán (niem. wassermann) vasyrmánem straszą dzieci.
 včil, včilka, teraz cz. včil.
 véška, (dim. od véxa) górna część pieca kaflowego.
 volić, wybierać, stśłow. **узрoлннн**: wolili deputowanych do Frankfurta (Tyg. 1848, 25).
 vołek, wał.
 víjáci, term. techn. tkacki.
 vínník, winowajca (w modlitwie pańskiej).
 voják, żołnierz.
 voňq"čka, bukiet.
 vq"tek, term. techn. tkacki.
 vydać še, wyjść za mąż.
 vymínek, dożywocie.
 vyplę"žac (wysuwać) ję"zyk.
 vyslózka, podarunek weselny, składający się z „koláči“ i mięsa, który „véšelnicy“ przy pożegnaniu za „učívosé i vyslóge“ otrzymują i do domu zabierają. Por. gr. ξέστωρ. W gw. żyw. muzyka po weselu, gdzie tylko družbowie i družki tańczą.
 vystáć, cierpieć, niem. ausstehen.
 vyznać, toż.

Z.

zágłovek, poduszka.
 žák, nauczyciel (!) Wyraz już z użycia wychodzący. Młodsze pokolenie zastępuje go wyrazem „rextór“ lub „naučiciel“.

zákon, testament (część pisma św.)
 zálety, „xodzić na zálety“, starać się o pannę, zalecać się jej.
 žaloba, žalovać, skarga, skarżyć; stpol.
 zármutek, smutek, cz. zármutek.
 zášćera, fartuch rzemieślników n. p. murarzy, kowali.
 závitka, dziewczyna, która utraciła panieństwo.
 žbluxać, „ryby žbluxajóm ve vodže“.
 zdelka, długość.
 železnák, duży żelazny garniec.
 železnica, kolej żelazna, cz. železnice.
 želi, kapusta.
 želňáčka, kapuścianka.
 žegnać, błogosławić. Pożegnać ją przychodzimy z dalsza i bliska (Kaz. 1860, str. 4).
 ženix, oblubieniec, **женихъ**, cz. ženich.
 žérka, wewnętrzna gorączkowa choroba.
 žérny, żarłoczny.
 zhrukka, grubość.
 záldanek, zadatek, cz. závdavek (dyjalektycznie, w narzeczu nad górną Beczwą závdanek. Šembera Základové... str. 53.)
 zvyrtać še, obracać się szybko w kółku.

Niektóre nazwy botaniczne.

břém, Larix decidua.
 byči, oči, Caltha palustris.
 gę"ši pę"pek, Bellis perennis.
 grebički, Dianthus.
 hrómotřask, Sedum.
 kohóči péři, Convallaria.
 kocycol, Equisetum.
 kondrátek, Glechoma.
 koštyfoł, Symphytum.
 krvávník, Achillea.

kuřá stopka, *Primula veris*.
 kukuřka, *Orchis*.
 leřoda, *Chenopodium*.
 łopatka, *Capsella bursa pastoris*.
 májiček, *Taraxacum officinale*.
 marylán ek, *Origanum majorana*.
 ořika, *Populus tremula*.
 pšina, *Nardus stricta*.
 surřica, mieszanina „rži,“ (secale) z „žitem“ (triticum).
 treskutka, *Prunus Padus*.
 řito, pszenica og. pol. řyto = lask. reř. Podobnie w niektó-
 rych gwarach morawsk. (Šembera Základové... str. 59).

Niektóre wyrażenia dziecinne.

be — To je „be“ to jest brzydkie, tego nie rób, nie bierz.
 buba, a) wesz, b) obcy człowiek, straszdyło.
 backa, ręka.
 bubák, straszak.
 buxnóć, uderzyć, upaść.
 ćaćany, cacany, piękny.
 ćaću, — „to je ćaću, „to je ćaću!“ To jest piękne.
 ćića, ćićka, kot. Woła się na kota. „Na ćića, ćića, ćića.
 ćulać, pissier.
 guřka, świnia. „Na guřka, guřka, guřka“.
 hajać, głaskać, haju! haju!
 haba, chleb.
 hopnóć, skoczyć.
 lala, obcy człowiek.
 liva, gęś — „Na liva, liva, liva.
 nynać, spać, leżeć.
 papać, jeść.
 pusy: Dej mi pusów (buzi):
 skukać się, schować ukryć się.

SPIS SKRÓCEŃ I DZIEŁ POMOCNICZYCH *).

cz. = język czeski; dat. = gwara datyńska; gr. = język grecki;
 lask. = gwara laska; lit. = język litewski; łac. = język łaciński;
 niem. = język niemiecki; og. pol. = język ogólnie polski; op. = gwara
 opolska; pol. = język polski; stpol = język staropolski; stśłow.
 = język starosłowiański; żyw. = gwara żywiecka.

Archiv für slavische Philologie (= Arch.).

Fr. Bartoš. Ze života lidu moravského. Berno, 1877.

Leon Biskupski. Beiträge zur slav. Dialektologie I. Lipsk, 1883.

A. Cinciała. Przysłowia śląskie. Cieszyn, 1885.

A. Cinciała. Pieśni ludu śląskiego. Kraków, 1885.

A. Cinciała. Nowości niesłychane dla śląskich chłopów. Cieszyn, 1848 (= Now.).

X. Jądam Gdácus. Appendix t. j. przydatek do dyskurszu o pańskim i szlacheć. stanie. Brzeg 1680.

X. Jądam Gdácus. Kwestya o pojedynkach. Brzeg. 1679. (= Gd. kwest.).

Glossa super epistolas (= Gl.).

Gebauer. Hlásokoslovi jazyka českého. Praga, 1877 (= Geb.).

Gwiazdka Cieszyńska, tygodnik polityczny wychodzący w Cieszynie. (= Gw. Ciesz.).

Jan Hanusz. O książce do nabożeństwa Zygmunta I. Kraków, 1881 (= Zyg.).

Jan Hanusz. Materyjały do historyi form deklinacyjnych w języku staropolskim I. II. Kraków, 1880—1881. (= Mater).

Paweł Kajzar. Krótka historya kościelna wiary ewangelickiej w księstwie Cieszyńskim. Cieszyn, 1860 (= H. w. e.).

*) Z wyjątkiem już w rozprawie dokładnie zacytowanych.

H. Koczy. Kazanie na pamiątkę wdzięczną uroczystego poświęcenia kościoła ewangelickiego w Międzyrzeczu. Bielsko, 1866 (= Kaz.).

Wł. Kosiński. Porównawcze zestawienie języka ludowego zachodniej Galicyi ze stpol. jęz. piśm. Wadowice. 1877.

Karol Kotschy. Pieśni pogrzebne i szkolne. Cieszyn, 1853 (= Pieśni pogrz.).

Karol Kotschy. Książeczka o sadach i owocu. Berno, 1844 (= Sad.).

Ad. Ant. Kryński. Gwara Zakopańska (Rozpr. X.) (= Gw. Zak.).

Listy filologicke a paedagogické. (= Listy).

Jan Łoś. Gwara Opoczyńska (Rozpr. XI.).

L. Malinowski. Ueber die oppelnsche Mundart in Oberschlesien. Lipsk, 1863. (opol.).

L. Malinowski. Zarysy życia ludowego na Szląsku. Warszawa, 1877 (= Zar.).

L. Malinowski. Studya śląskie. Kraków, 1882 (= Stud.).

L. Malinowski. Modlitwy Waclawa. Kraków, 1875 (= Wactł.).

Sz. Matusiak. Gwara lasowska (Rozpr. VIII.). = Mat.

Ant. Matzenauer, Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu (Listy).

G. Meyer. Griechische Grammatik. Lipsk, 1880.

Fr. Miklosich. Vergleichende Lautlehre der slavischen Sprachen. Wiedeń, 1879. (= Lantl.).

Pamiętnik narodowy, pieśni wesołe śpiewające, rękopis pisany na Szląsku w latach 1833 i 1834 (= Pamiętn.).

Prace filologiczne wydawane w Warszawie. (= Prace).

Przyjaciel ludu. Pismo ewang. wychodzące w Cieszynie do r. 1884 (= Przyj.).

Mikołaj Rej. Wizerunek (= Wiz.); wydanie St. Ptaszyckiego Warszawa 1881.

Rozprawy Wydziału filologicznego Akademii Umiejętności (= Rozpr.).

A. V. Šembera. Základové dialektologie česko-slovenské. Wiedeń, 1864 (= Zákl.).

Tygodnik Cieszyński. (= T. C. lub Tyg.).

Xięgi, które zowią Język. Kraków 1542 (= X. Jęz.).

Roman Zawiliński. Gwara Brzezińska (Rozpr. VIII.).

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. (Zb. wiad. antr.).

Biblia Królowej Zofii wyd. A. Małeckiego. Lwów 1871 (= Zof.).